

Redaktion:

Ekstern redaktør: Gitte Sommer Harrits og Rune Stubager

Intern redaktør: Mette Kjær

Redaktion: Anne Binderkrantz, Sune Welling Hansen, Anne Mette Kjeldsen, Mette Kjær, Robert Klemmensen, Lasse Lindekilde, Asbjørn Sonne Nørgaard, Thomas Pallesen, Jon Rahbek-Clemmensen, Kim Mannemar Sønderkov og Jakob Tolstrup (anmeldelser).

Redaktionskomité:

Peter Dahler-Larsen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Kasper Møller Hansen, Institut for Statskundskab, Københavns Universitet

Peter Viggo Jakobsen, Forsvarsakademiet

Lotte Jensen, CBS

Helene Kyed, DIIS

Christian Albrect Larsen, Institut for Statskundskab, Aalborg Universitet

Helle Ørsted Nielsen, DMU & Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet

Morten Ougaard, Department of Business and Politics, CBS

Ole Helby Petersen, Institut for Samfundsvidenskab og Erhvervsøkonomi, RUC

Søren Winter, SFI – Det Nationale Forskningscenter for Velfærd

© politica

Omslagsdesign: Kasper Lægård, Avail Design

Grafisk tilrettelæggelse: One Hundred Proof

ISSN 2246-042X

Redaktionen sluttet den 30. april 2017

Tilmelding til nyhedsbrev: www.politica.dk

E-mail: politica@ps.au.dk

Politica publicerer alene artikler bedømt ved peer review, enten i form af enkeltstående artikler bedømt ved mindst to anonyme reviewers eller som del af et temanummer bedømt ved mindst én anonym reviewer. Der accepteres manuskripter på dansk, norsk og svensk.

Se www.politica.dk for kontaktoplysninger og skrivevejledning.

Politica er indekseret i *International Political Science Abstracts*, som udgives af IPSA.

Tidsskriftet Politica

c/o Institut for Statskundskab

Bartholins Allé 7, 8000 Aarhus C

Indhold

- 99 *Rune Stubager*
Danskernes klassebevidsthed 1954 og 2015:
Plus ça change, plus c'est la même chose
- 120 *Gitte Sommer Harrits og Helene Helboe Pedersen*
”De er over det hele”. En eksplorativ undersøgelse af danskernes
opfattede overlap mellem klasse- og partipositioner
- 139 *Jens Peter Frølund Thomsen*
Den økonomiske elites syn på social omfordeling: interessebevidst og
solidarisk
- 158 *Mads Thau*
Demobilisering af klassepolitik i Danmark: Socialdemokratiets
gruppebaserede appeller 1961-2004
- 179 *Erik Vestin och Maria Oskarson*
Den svenska klassröstningen på reträtt – Gör ett nytt klasschema någon
skillnad?
- 199 Abstracts
- 201 Om forfatterne

Rune Stubager

Danskernes klassebevidsthed

1954 og 2015:

*Plus ça change, plus c'est la même chose*¹

Over de senere år har der i såvel videnskabelige kredse som i den bredere offentlighed bredt sig en opfattelse af, at befolkningerne i vestlige lande som Danmark ikke længere ser samfundet som klasseopdelt eller i det hele taget kan forholde sig til begrebet "klasse" – det er blevet irrelevant for dem. Med udgangspunkt i teorier om klassebevidsthed og ved hjælp af Valgundersøgelsen 2015 viser artiklen, at der ikke er hold i denne påstand. Tværtimod mener fx tre ud af fire danskere adspurgte i 2014/15, at samfundet er klassedelt, og betydelige andele giver også udtryk for andre elementer af klassebevidsthed. Resultaterne fra 2014/15 er ydermere – og på trods af store samfundsændringer i den mellemliggende periode – stort set på niveau med svarene i en tilsvarende undersøgelse gennemført i 1954.

Over de seneste årtier er det blevet en udbredt opfattelse både i forskningskredse og i den bredere befolkning, at den bevidsthed om samfundets klassedeling, der tidligere eksisterede i vestlige lande – herunder Danmark – er forsvundet. Borgerne ser ikke længere samfundet som opdelt i klasser med forskellige positioner og interesser baseret på deres placering i den samfundsmæssige (primært økonomiske) produktion, og de ser slet ikke sig selv som medlemmer af sådanne klasser. Blandt andre har Beck og Beck-Gernesheim (2002: 205, 207) således argumenteret for, at "dynamikken på arbejdsmarkedet bakket op af velfærdsstaten har opløst de sociale klasser", så klasseforskelle ikke længere er relateret til, "hvordan folk lever og tænker". Som følge af denne udvikling har klasse ifølge forskere som Inglehart (1997) og Dalton (fx 1996) ikke længere nogen videre betydning for borgernes politiske adfærd, der i stedet drives af mere fritsvævende værdier og holdninger til enkeltemner.

På samme tid viser forskning i en række forskellige aspekter af livsstil og levevilkår dog, at der stadig eksisterer betydelige klasseforskelle, når det kommer til sundhed (Elo, 2009), uddannelsespræstationer (Goldthorpe og Jackson, 2008), indkomst (Olsen et al., 2012) og livsstilsvalg (Bennett et al., 2009). Klassesamfundet synes altså at leve i bedste velgående på det objektive plan – dvs. i relation til hvordan folk faktisk lever – mens påstanden er, at det stort set er uddødt på det subjektive plan – dvs. i borgernes bevidsthed og den deraf følgende politiske adfærd. En række nyere, både kvalitative (Faber et al.,

2012; Harrits og Pedersen, 2017a, 2017b; jf. også Lamont, 2000) og kvantitative (Evans og Tilley, 2017; Robison og Stubager, 2017) studier har imidlertid sat spørgsmålstegn ved påstanden om klassernes subjektive “død”, og artiklen her følger i dette spor.

På baggrund af den skitserede diskussion og med forankring i teorier om klassebevidsthed tager artiklen således en kvantitativ tilgang til spørgsmålet om, hvordan den danske befolkning opfatter klassestrukturen i dagens Danmark og ikke mindst, hvordan disse opfattelser måtte have ændret sig siden midten af 1950’erne. Konkret forfølges tre relaterede forskningsspørgsmål: 1) Kan der identificeres klassebevidsthed i den nuværende danske befolkning? 2) Hvad er indholdet i klassebevidstheden (fx hvilke klasser findes, og hvordan viser klasseforskelle sig)? og 3) (Hvordan) Har opfattelserne ændret sig siden 1950’erne? I modsætning til forudsigelserne fra de ovenfor citerede sociologiske og politologiske studier viser resultaterne, at det danske klassesamfund er spillelevende også i borgernes bevidsthed. Og hvad mere er: Trods store ændringer i samfundsstrukturen er klassebevidstheden nogenlunde lige så stærk i 2015, som den var i midten af 1950’erne, hvor en tilsvarende undersøgelse blev gennemført (Svalastoga, 1959).

Fokus i artiklen vil primært være empirisk og deskriptivt med sigte på at give et overblik over borgernes klassebevidsthed i form af deres mentale billeder af (klasse-)samfundet, deres klasseidentifikation og opfattelser af klassekonflikt. Selvom der også inkluderes analyser af, hvordan de subjektive opfattelser relaterer sig til borgernes objektive placeringer i samfundsstrukturen, vil en egentlig forklaring af resultaterne samt undersøgelsen af, hvad de forskellige opfattelser måtte betyde for politisk adfærd, blive overladt til kommende analyser. Dette gælder ikke mindst i relation til sammenligningen over tid, idet undersøgelsen fra 1950’erne ikke forefindes i en reelt analyserbar form. Artiklen begynder med en kortere gennemgang af teorier om klassebevidsthed, der fungerer som ramme for analyserne. Herefter introduceres undersøgelsens design og datagrundlag, før resultaterne præsenteres og diskuteres. Konklusionen samler op og løfter kortfattet perspektivet til spørgsmålet om de mulige (primært politiske) implikationer af de fundne resultater.

Teorier om klassebevidsthed

Som baggrund for diskussionen af klassebevidsthed er det relevant først at foretage en afgrænsning af selve klassebegrebet. Få samfundsvidenskabelige begreber har formentlig været gjort til genstand for mere diskussion end klasse, og det er ikke her intentionen at bidrage til denne omfattende litteratur (for et overblik se Harrits, 2014). Snarere anlægges der en eklektisk tilgang, hvor

klasser på baggrund af litteraturen ses som sociale grupper dannet på basis af individers karakteristika på en række i udgangspunktet objektive faktorer forbundet med deres arbejdsituation. Der er tale om faktorer som den konkrete beskæftigelse, herunder graden af autonomi og autoritet i arbejdet (jf. fx Erikson, Goldthorpe og Pontocarero, 1979; Dahrendorf, 1959) og ejerskab – eller ej – til produktionsmidlerne (Marx som rekonstrueret i Dahrendorf, 1959: 9-18), men også relaterede aspekter såsom indkomst, uddannelse (Weber, 2003), livsstil og levevilkår (fx Bourdieu, 1984). Den omfattende debat om, hvordan disse faktorer enkeltvis eller tilsammen afgrænser forskellige klasser, og hvilke disse måtte være, er det imidlertid ikke nødvendigt at gå videre ind i her.

Forskning i klassebevidsthed tager sit udspring i sådanne faktorer og de differentieringer, de giver anledning til, men går skridtet videre og retter fokus mod, hvordan individerne selv oplever klassestrukturen og deres egen plads deri. Udgangspunktet for de fleste studier (jf. nedenfor) har her været den marxistiske teori om eksistensen af en grundlæggende interessenmodsatning mellem arbejdere og kapitalejere, hvor klassebevidsthed, defineret som bevidstheden om klasse(samfunds)strukturen, eget klassetilhørsforhold, klassemodsatningerne og de deraf følgende opfattelser og holdninger, blev set som naturlige konsekvenser af individets placering i den objektive samfundsstruktur (jf. Rosenberg, 1953). Debatten har siden interesseret sig for betydningen af folks hverdagserfaringer for udviklingen af klasseidentitet såvel som betydningen af de strukturelle forhold for udviklingen af særlige klasseinteresser og -opfattelser (Pérez-Ahumada, 2014; Wallace og Junisbai, 2003; Wright, 1997). Særligt de seneste to årtier har emnet imidlertid, måske som følge af fremkomsten af det ovennævnte klasseskeptiske perspektiv, fået begrænset opmærksomhed (se dog Evans og Tilley, 2017; Robison og Stubager, 2017).

I overensstemmelse med tilgangen i den eksisterende forskning (særligt Giddens, 1973, Mann, 1973 og Wright, 1997, jf. også Pérez-Ahumada, 2014; Wallace og Junisbai, 2003) vil fokus her blive rettet mod tre forskellige dimensioner af klassebevidsthed: 1) opfattelser af, hvorvidt der overhovedet findes forskellige klasser, og hvad de i givet fald er baseret på, 2) individernes klasse-selvidentifikation – dvs. opfattelse af tilhørsforhold til en bestemt klasse og 3) opfattelser af klassekonflikt – dvs. graden af både økonomiske og sociale modsætninger mellem klasserne.² Den første dimension trækker på litteraturen om “klassebilleder” (jf. fx Goldthorpe et al., 1969; Marshall, 1988) og drejer sig helt grundlæggende om, hvorvidt Beck og Beck-Gernsheim (2002) og andre med dem har ret i påstanden om, at borgere i moderne, vestlige samfund som det danske ikke længere kan forholde sig meningsfuldt til begrebet klasse: Oplever de, at der findes klasseforskelle, og hvori består disse forskelle i givet

fald? Dimensionen kan således anskues som grundlaget for de øvrige elementer i klassebevidsthed, idet den vedrører spørgsmålet om, hvorvidt der overhovedet opleves at være noget at være bevidst om. Et nyt britisk studie (Evans og Tilley, 2017) har i øvrigt – i modstrid med det klasseskeptiske perspektiv – vist, at briterne stadig har ret veldefinerede opfattelser af klasserne.

Den anden dimension går skridtet videre og ser på, hvorvidt og hvordan borgerne oplever sig selv forbundet til – dvs. identificerer sig med – en bestemt klasse i den samfundsstruktur, de måtte opfatte. Klasseidentitet har været genstand for en omfattende forskning, hvoraf en del også er af nyere dato (se fx Andersen og Curtis, 2012; Hout, 2008), og kan ses som en følelsesmæssig overbygning på den blotte bevidsthed om, at der findes forskellige klasser, som opfanges af den første dimension. Den nyere forskning giver i øvrigt på dette punkt anledning til skepsis i forhold til det klasseskeptiske perspektiv, idet folk fortsat synes at have i det mindste et vist mål af klasseidentitet.

Den tredje dimension går endnu et skridt videre og retter opmærksomheden på det, Mann (1973: 13) betegnede “klassemodsætning”, nemlig spørgsmålet om, hvorvidt klassernes indbyrdes forhold opleves som konfliktfyldt eller ej. Konflikterne kan i denne forbindelse udspille sig på flere niveauer fra udgangspunktet i de økonomiske modsætninger til politiske interessemodsætninger og oplevet social afstand fx i forhold til dannelsen af venskaber og andre former for social interaktion. Også på denne dimension finder britiske analyser (Evans og Tilley, 2017) i øvrigt en stærkere klassebevidsthed end det klasseskeptiske perspektiv skulle give anledning til at forvente. De tre dimensioner kan samlet ses som en art kontinuum, hvor betydningen både politisk og socialt må forventes at stige, jo flere dimensioner, der kan identificeres hos individer eller grupper.

Selvom det ikke er hensigten her at forfølge hverken effekterne af eller årsagerne til borgernes klassebevidsthed, er det dog relevant at undersøge sammenhængen mellem borgernes objektive klassepositioner og deres klassebevidsthed for at fastlægge, om sammenhængen, hvis den findes, giver teoretisk mening. Derfor gennemføres der også en analyse af dette spørgsmål.

I relation til undersøgelsens tidsmæssige dimension – sammenligningen mellem 1950'erne og 2010'erne – vil det ud fra det i indledningen skitserede klasseskeptiske perspektiv være oplagt at forvente, at der kan identificeres betydelige forskelle både i niveauet og indholdet af klassebevidstheden. I 1950'erne var velfærdsstaten stadig i sin vorden (folkepensionen indførtes fx først fra 1958), og den sociale ulighed var betydeligt større, end tilfældet er i dag (Atkinson og Søgaard, 2016). På denne baggrund må klasseforskellene og dermed også bevidstheden om dem formodes at have været udbredt, hvilket da også er

resultatet af Kaare Svalastogas (1959) undersøgelse fra 1953-54, der udgør sammenligningsgrundlaget i det følgende (se nedenfor).

Hvis det skeptiske perspektiv skal stå til troende, må klassebevidstheden have ændret sig afgørende i 2015. Velfærdsstaten har med sin afhjælpning af sociale problemer været fuldt udbygget i flere årtier, og Danmark har, målt med Gini-koefficienten, det tredjelaveste ulighedsniveau blandt OECD-landene.³ På den baggrund må det faktisk være forventningen, at Danmark er et af de lande, hvor klassebevidstheden er svækket allermest, og vi bør derfor observere et markant fald i styrken af bevidstheden på alle de undersøgte dimensioner. Som påpeget finder nyere forskning resultater, der tyder på, at der fortsat kan identificeres klassebevidsthed af en vis styrke i hvert fald i Storbritannien, hvor uligheden (den sjettehøjeste blandt OECD-landene) imidlertid også er markant højere end i Danmark. Danmark må dermed anses for en såkaldt “kritisk case” for det klasseskeptiske perspektiv: Hvis ikke det finder støtte i Danmark, hvor det har de mest fordelagtige betingelser, står det endog meget svagt tilbage.

Måling af klassebevidsthed

Det empiriske udgangspunkt for undersøgelsen har været netop Svalastogas (1959, se også Svalastoga og Wolf, 1961) undersøgelse af social stratifikation i Danmark fra 1953-54. Undersøgelsen blev gennemført som besøgsinterview med en registerbaseret tilfældigt udtrukket stikprøve (af personer over 20 år) og opnåede med 1.846 respondenter en svarprocent på ca. 81,5 (jf. Svalastoga, 1959: 25-32). Kernen i undersøgelsen var et spørgeskema med spørgsmål om en række temaer knyttet til social stratifikation, herunder en sekvens på 14 spørgsmål om klassebevidsthed (spørgsmålene fremgår af tabellerne nedenfor). Rådata fra undersøgelsen findes desværre ikke i en form, der tillader genanalyse,⁴ men fordelingerne på de fleste centrale spørgsmål indgår i hovedpublikationen fra undersøgelsen (Svalastoga, 1959: 179-187), hvorfor det er muligt at sammenligne med de publicerede resultater.

Sammenligningen foretages hovedsageligt med resultater fra Valgundersøgelsen 2015.⁵ Denne undersøgelse blev gennemført ved en kombination af besøgsinterview og onlinebesvarelser med en ligeledes registerbaseret, tilfældigt udtrukket stikprøve (af befolkningen mellem 18 og 76 år) og opnåede med 2.001 respondenter en svarprocent på 48,4. Se i øvrigt Hansen og Stubbager (2016) for alle detaljer om 2015-undersøgelsen. Ét enkelt spørgsmål fra 1953-54-undersøgelsen blev imidlertid af pladshensyn ikke inkluderet i Valgundersøgelsen 2015, nemlig spørgsmålet om, hvilke klasser respondenterne mener, der findes i Danmark (se nedenfor). Svarene på dette spørgsmål blev i

stedet indsamlet fra Epinions stående onlinepanel i november 2014. Denne undersøgelse var repræsentativ for befolkningen i aldersgruppen 30-60 år på parametrene alder, køn og uddannelse og havde med 248 respondenter en svarprocent på 45. For at mindske betydningen af frafaldet vejes data fra både Valgundersøgelsen 2015 og undersøgelsen fra 2014 i de deskriptive analyser. Vejningen er udført, så fordelingerne i data svarer til populationsfordelingerne på køn og alder samt region og uddannelse (i valgundersøgelsen) og beskæftigelse (i data fra Epinion).

For at muliggøre sammenligningen på tværs af de 61 år blev der i 2014- og 2015-undersøgelserne anvendt præcist de samme spørgsmålsformuleringer som i 1953-54-undersøgelsen, ligesom spørgsmålene med få undtagelser blev stillet i den samme rækkefølge. Seks af spørgsmålene var åbne i den forstand, at respondenterne ikke blev præsenteret for foruddefinerede svarkategorier, men selv skulle formulere deres svar. For 2014/15 er disse svar efterfølgende blevet kodet af tre studentermedhjælpere efter til formålet udviklede kodebøger. Test af koderelibiliteten har generelt vist et tilfredsstillende niveau, idet sammenfaldet i kodningerne for udtagne stikprøver på 10 pct. af materialet, der er blevet kodet af to forskellige kodere, for de fleste variabler er over 90 pct. og ikke falder under 87 pct. Se i øvrigt det supplerende materiale for de anvendte kodebøger. Håndteringen af de åbne svar i 1953-54-undersøgelsen er mere uklar. Der foreligger en kodenøgle med relativt få kategorier hovedsageligt svarende til de tabeller med svarfordelinger, der er publiceret, men der foreligger ingen oplysninger om koderelibiliteten. Disse forhold tilsiger en vis varsomhed i sammenligningerne af svarene på de åbne spørgsmål, selvom problemerne heller ikke skal overvurderes.

Klassebevidsthed før og nu

Præsentationen af analyseresultaterne følger de tre dimensioner af klassebevidsthed diskuteret ovenfor. I alle tabeller anvendes kolonneprocenter, og tallene summerer derfor (med undtagelse af de steder, hvor flere svar er kodet for hver respondent) til 100 i hver sektion af hver tabel.

Findes der klasser, og hvordan ser de ud?

Artiklens hovedbudskab fremgår i kondenseret form allerede af svarene på undersøgelsens første spørgsmål, nemlig det simple om, hvorvidt respondenterne synes, "der er klasseforskelle i Danmark". Som det fremgår af øverste sektion af tabel 1, svarede lige under 74 pct. af deltagerne i 2015-undersøgelsen bekræftende på spørgsmålet. Blandt den resterende fjerdedel er det kun ca. halvdelen, der direkte afviste eksistensen af klasseforskelle, mens den anden halvdel enten

Tabel 1: Opfattede klasseforskelle, 1954 og 2015, kolonneprocent

	1954	2015
Synes du, der er klasseforskelle i Danmark?		
Ja	73,8	73,6
Nej	19,8	12,5***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	6,4	13,9***
Hvis "Ja": Hvordan viser klasseforskellene sig efter din mening? (op til to svar kodet)		
Levestandard, indkomst, rigdom	31,9	47,9***
Indkomst og rigdom	-	38,8
Levestandard	-	12,3
Prestige	12,7	2,3***
Magt	14,4	1,3***
Uddannelse	4,0	7,5***
Kulturelt forbrug	2,8	0,8***
Politiske holdninger mv.	2,5	3,1
Social interaktion	2,3	2,7
Familieforhold	0,1	3,0***
Karrieremuligheder	4,1	0,1***
Sociale problemer	-	10,5
Andet	4,1	10,4***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	16,4	4,2***
Ikke spurgt	26,2	26,4
Mener du, man kan se eller høre på et menneske i hvilket samfundslag, det hører hjemme?		
Ja	73,7	65,6***
Nej	20,3	20,0
Ved ikke/ønsker ikke at svare	6,0	14,4***
Hvis "Ja": Hvordan mener du at kunne se eller høre det? (flere svar muligt)		
Tale/sprogbrug	59,6	59,5
Manerer	48,4	37,9***
Påklædning	24,1	41,8***
N	1.844	2.001 (vejet)

Note: - Optræder ikke i 1954-materialet; *** $p < 0,001$. Signifikantest for forskellen mellem 1954 og 2015 er udført som t-test.

svarede “ved ikke” eller ikke ønskede at besvare spørgsmålet. Det sidste forekom for 5,7 pct. af respondenterne, og kan formentlig i et vist omfang ses som udslag af, at spørgsmålet opleves som sensitivt (jf. Faber et al., 2012: 70-72). Dette kunne give anledning til en formodning om, at der reelt er flere, der opfatter sådanne forskelle, men ikke ønsker at tilkendegive det (jf. Svalastoga, 1959: 175-176). Uanset hvordan nægterandelen fortolkes, er sammenligningen med svarene fra 1954-undersøgelsen særdeles interessant, idet andelen, der dengang syntes, at der fandtes klasseforskelle i Danmark, (afrundet til hele tal) er identisk med de knap 74 pct. fra 2015. Med andre ord er dette helt centrale element i den første dimension af klassebevidstheden usvækket på trods af den omfattende samfundsudvikling i de mellemliggende 61 år. Dette resultat udgør en alvorlig udfordring for det klassekeptiske perspektiv og dets påstand om klassernes opløsning (også) i folks bevidsthed, idet resultatet viser, at det store flertal fortsat oplever, at der findes klasseforskelle.

Nu kunne de nogenlunde enslydende svar på det første, simple spørgsmål dække over meget forskellige opfattelser af, hvad de opfattede klasseforskelle så indebærer i henholdsvis 1954 og 2015. Næste sektion i tabellen viser, at denne formodning har noget for sig, men samtidig at der også er klare fællestræk i opfattelserne, og at det er misvisende at betegne klassebegrebet som afkoblet fra den måde, hvorpå folk “lever og tænker” (Beck og Beck-Gernsheim, 2002: 207). De tre ud af fire respondenter, der ser klasseforskelle, blev således spurgt, hvordan disse forskelle viser sig, og svarene kodet i de i tabellen viste kategorier, som Svalastoga benyttede, og som i øvrigt reflekterer den eklektiske klasseforståelse anlagt ovenfor. Enkelte af kategorierne optræder ikke i 1954-materialet, hvorfor det ikke er muligt at foretage en fuld sammenligning, men det må formodes kun at have mindre betydning.

På de punkter hvor der kan sammenlignes, kan det for det første iagttages, at svarvilligheden var større i 2015, hvilket i sig selv ikke tyder på, at begrebet er blevet irrelevant for respondenterne. For det andet er det i begge år i relation til levestandard, rigdom og indkomst, at flest respondenter ser klasseforskellene. Der er dog markant flere, der i 2015 ser klasseforskellene på denne måde end tilfældet var i 1954 – andelen er således vokset fra 31,9 til 47,9 pct. Der er fra 1954 til 2015 ligeledes en øget forekomst af henvisninger til uddannelse (fra 4 til 7,5 pct.) samt visse af de mindre anvendte kategorier.

Til gengæld er der sket markante fald i andelen af respondenter, der henviser til forhold relateret til prestige og magt, der i 1954 lå som nr. henholdsvis tre og to på listen, men som begge i 2015 kun nævnes af ganske få respondenter. Mindre (absolutte) fald kan desuden observeres for de to kategorier kulturelt forbrug og karrieremuligheder. Endelig er det interessant at notere, at hele 10,5

pct. af respondenterne i 2015 henviser til forskellige typer sociale problemer (fx arbejdsløshed og generelle sociale muligheder) – et aspekt, der tilsyneladende ikke har været så fremherskende i 1954-materialet.

Det overordnede billede, der tegner sig ud fra svarene på spørgsmålet om, hvordan klasseforskellene viser sig, er således, at der er sket en koncentration af opfattelserne omkring strukturelle, materielle forhold relateret til indkomst, levestandard, uddannelse og sociale problemer/vilkår, mens de mere afledte, immaterielle faktorer såsom magt og prestige helt synes at være gledet ud af opfattelserne. Dette kunne tyde på, at klasse i 2015 i højere grad ses som et objektivt, strukturelt fænomen, som ikke nødvendigvis har de samme afledte effekter for social status og indflydelse. I relation til artiklens overordnede spørgsmål om klassers subjektive eksistens er konklusionen klar: De findes også i 2015 og relateres til de sociale strukturer på en, set fra traditionelle sociologiske teorier, meningsfuld måde (jf. Hout, 2008: 36). Sammenfaldet i resultaterne over tid gør det desuden meningsfuldt at sammenligne også mere specifikke spørgsmål om klasseforhold, idet forståelsen af klassebegrebet således er nogenlunde konstant over tid.

Denne konklusion bestyrkes af tabellens to nederste sektioner, hvor vi kan observere, at andelen af respondenter, der mener, at “man kan se eller høre på et menneske, i hvilket samfundslag, det hører hjemme”, nok er faldet beskedent fra 73,7 pct. i 1954 til 65,6 pct. i 2015, men at andelen, der svarer benægtende, er stabil på ca. 20 pct. Faldet i andelen, der svarer bekræftende, er således ikke umiddelbart et udtryk for en øget afvisning af muligheden for direkte at observere klasseforskelle, men kan formentlig i et vist omfang ses som udslag af den ovennævnte sensitivitet forbundet med emnet. I både 1954 og 2015 er det særligt gennem tale og sprogbrug, at respondenterne er i stand til at klasseplacere andre mennesker. Manerer og påklædning nævnes dog også af betydelige andele af respondenterne. Ikke blot opleves Danmark altså af størstedelen af befolkningen som klassesdelt, et stort flertal mener sig stadig i 2015 i stand til at klasseplacere andre mennesker blot ved at se på eller lytte til dem. Også på dette punkt synes klasse således i høj grad at være relateret til, hvordan folk “lever og tænker” – og det på stort set samme niveau som i 1954.

Udforskningen af den første dimension i klassebevidstheden – spørgsmålet om, hvorvidt klasseforskelle overhovedet findes, og hvordan de i givet fald viser sig – fortsætter i tabel 2, der viser svarene på et spørgsmål, hvor respondenterne direkte er blevet bedt om at beskrive, hvilke klasser, de mener, der findes i Danmark.⁶ Også her er der tale om et åbent spørgsmål, hvor svarene efterfølgende er blevet kodet. De foreliggende oplysninger om 1954-materialet

Tabel 2: Opfattede klasser, 1954 og 2014, kolonneprocent

	1954	2014
Hvis du skulle forklare et menneske, som var ukendt med danske forhold – en udlænding for eksempel – hvilke klasser, der er i Danmark, hvad ville du så kalde disse klasser? (Op til otte svar kodet)		
Overklassen	47,2	39,3*
Øvre middelklasse	-	4,3
Middelklassen	47,2	44,5
Lavere middelklasse	-	3,5
Arbejderklassen	37,5	7,7***
Underklassen	16,5	24,0*
De rige	5,8	22,9***
Mellemindkomst	-	2,3
De fattige	-	21,5
Uddannelsesbaseret	-	5,9
Stillingsbaseret	-	12,7
Adelige og royale	0,9	2,2
Udsatte grupper	-	24,8
Rangering i samfundet	-	13,4
Livsstil og personlighed	-	6,3
Ved ikke/ønsker ikke at svare	23,1	12,6***
N	1.844	2.001 (vejret)

Note: - Optræder ikke i 1954-materialet; *** $p < 0,001$; * $p < 0,05$. Signifikantest for forskellen mellem 1954 og 2014 er udført som t-test. Tabellen viser andelen af respondenterne, der giver et bestemt svar.

muliggør igen kun sammenligning med 2014-materialet på et vist antal af de kategorier, der viste sig relevante i sidstnævnte.

Som tabellen viser, skulle der en del flere kategorier til for at indfange variationen i svarene i 2014, end tilfældet synes at have været i 1954. Og hvor svarene i sidstnævnte undersøgelse hovedsageligt kredsede om de første seks betegnelser, hvori ordet “klasse” indgår, var der i førstnævnte undersøgelse ganske mange, der nævnte grupper med andre betegnelser. Det er dog stadig i 2014 de første seks betegnelser, der dominerer: omkring 40 pct. af respondenterne nævner hver af “overklassen” og “middelklassen”, hvilket kun er en smule under deres forekomst i 1954. Til gengæld er der sket ændringer i relation til

de to nederste af de seks klassekategorier. Mest markant er der ca. 30 procent-point færre, der nævner “arbejderklassen” i 2014 end i 1954. For “underklassen” er der omvendt sket en vækst fra 16,5 til 24 pct. Blandt de øvrige sammenlignelige kategorier kan der noteres en betydelig vækst for “de rige”. Blandt de nye kategorier i 2014-materialet er særligt henvisninger til “de fattige” og forskellige udsatte grupper (fx arbejdsløse, kontanthjælpsmodtagere mv.) hyppigt forekommende, ligesom betydelige andele henviser til grupper defineret ved deres stilling (fx håndværkere, direktører) eller en ubestemt rangering i samfundet (“toppen”, “midten”, “bunden”).

Overordnet set synes udviklingen i anvendelsen af de forskellige betegnelser at være den, at der stabilt over den undersøgte periode er store andele af befolkningen, der opfatter en overklasse og en middelklasse. Omvendt er der sket en klar forskydning i omtalen af den nedre del af klassehierarkiet, hvor andelen af referencer til “arbejderklassen” er faldet betragteligt, mens der ses en øget brug af betegnelser som “underklassen”, “de fattige” eller forskellige socialt udsatte grupper. Brugen af betegnelser for disse dele af klassehierarkiet er således blevet mere fragmenteret, om end det stadig er klart, at sådanne grupper opfattes som eksisterende differentieret fra hierarkiets øvre lag. I den forstand viser også tabel 2, at klassebevidstheden i 2014/15 var på højde med 1954: Nogle af begreberne har ændret sig, men de danske respondenter var, som tilfældet også var i Evans og Tilley (2017) nyere britiske studie, fortsat i stand til at differentiere mellem et antal klasser og sætte (også teoretisk) meningsfulde mærkater på dem.

Klasseidentifikation

Det, at tabel 1 og 2 viser, at respondenterne i 2014/15 fortsat opfatter samfundet som klassesdifferentieret, behøver ikke nødvendigvis at indebære, at de også kan relatere sig selv til den opfattede samfundsstruktur og klasserne deri. Måske moderne danskere i højere grad står som neutrale iagttagere, der nok kan se klasser i det øvrige samfund, men ikke mener, at de selv har nogen relation til de grupper, de opfatter. I så fald har det klasseskeptiske perspektiv måske ikke ret i relation til den første, mere overfladiske dimension af klassebevidstheden, som blev afdækket i tabel 1 og 2, men på den dybere identitetsdimension kan det stadig have fat i noget. For at undersøge denne mulighed bevæger analysen sig i tabel 3 videre til identitetsdimensionen af klassebevidstheden. Tabellen viser således svarene på spørgsmålet om, hvorvidt respondenterne føler, at de selv “hører hjemme i en bestemt samfundsklasse”, og hvilken klasse det i givet fald er.

Tabel 3: Klasseidentitet, 1954 og 2015, kolonneprocent

	1954	2015
Føler du selv, at du hører hjemme i en bestemt samfundsklasse?		
Ja	65,1	56,0***
Nej	29,8	34,4***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	5,3	9,7***
Hvis "Ja": Hvilken samfundsklasse er det?		
Overklassen	0,2 ¹	0,6*
Øvre middelklasse	0,5	4,6***
Middelklassen	32,8	30,4*
Lavere middelklasse	0,3	0,6
Arbejderklassen	20,4	7,1***
Underklassen	0,7	0,5
Indkomstbaseret	-	1,3
Akademikere	0,9	1,2
Stillingsbaseret	4,0	0,5***
Udsatte grupper	-	1,0
Rangering i samfundet	-	4,4
Andet	-	1,6
Ved ikke/ønsker ikke at svare	1,2	2,3**
Ikke spurgt	35,0	44,0***
N	1.844	2.001 (vejet)

Note: 1: Tallene for 1954 summerer ikke til 100, idet visse, mindre kategorier ikke er vist. - Optræder ikke i 1954-materialet; *** p < 0,001; ** p < 0,01; * p < 0,05. Signifikantest for forskellen mellem 1954 og 2015 er udført som t-test. Tabellen viser andelen af respondenterne, der giver et bestemt svar.

Sammenligningen af svarene på det første af de to spørgsmål i henholdsvis 1954 og 2015 giver kun begrænset støtte til den foreslåede fortolkning. Nok er andelen, der føler sig hjemmehørende i en bestemt klasse, faldet fra 65,1 til 56 pct., men faldet er for det første ikke så markant, som samfundsudviklingen ellers kunne lægge op til, og som tilfældet har været for de foregående spørgsmål skyldes en del af faldet en vækst i andelen af nægttere eller "ved ikke"-svar. Selvom klasseidentifikation altså, som det også var tilfældet i 1954, er mindre udbredt end opfattelsen af, at samfundet er klassesdifferentieret (jf. tabel 1),

er det stadig over halvdelen af respondenterne, der identificerer sig med en bestemt klasse.

Tabellens anden sektion viser svarene på det opfølgende spørgsmål om, hvilken klasse respondenterne føler sig knyttet til. Som det var tilfældet for svarene på spørgsmålet om, hvilke klasser der eksisterer i samfundet (tabel 2), kan der observeres både kontinuitet og nybrud over den undersøgte periode. I begge årene er der således kun få, der identificerer sig med overklassen, den lavere middelklasse eller underklassen, ligesom der er få, der ser sig som akademikere (eller højtuddannede) eller henviser til stillingsbaserede betegnelser.⁷ Og i begge år er "middelklassen" den klasse, der hyppigst nævnes – endda i stort set samme omfang. Omvendt er det også på dette spørgsmål i den nedre del af klassehierarkiet, at den største ændring kan observeres, idet andelen, der identificerer sig med arbejderklassen, er faldet fra 20,4 til 7,1 pct. Der er dog også sket en ændring i den øvre del af hierarkiet, hvor andelen, der identificerer sig med den øvre middelklasse, er steget fra 0,5 til 4,6 pct. Samlet set er der altså sket en forskydning opad i det identifikationsmæssige klassehierarki, idet færre føler sig knyttet til arbejderklassen, mens (relativt) flere ser sig hjemmehørende i middelklassen eller den øvre middelklasse. Men derudover og med det omtalte lille fald i andelen af identificerede in mente kan klassebevidstheden også på denne anden dimension stadig siges at være ganske veludviklet i 2015, hvilket dermed også modsiger det klasseskeptiske perspektiv.

I det supplerende materiale viser en uddybende analyse i øvrigt, at den centrale identifikationsvariabel er forbundet med respondenternes objektive positioner på en – set fra et traditionelt klasseteoretisk perspektiv – meningsfuld måde, nemlig således at højere niveauer på uddannelse, beskæftigelse, indkomst og formue fremmer identifikation med højere niveauer i klassehierarkiet. På denne baggrund synes konklusionen at måtte være, at også den anden dimension af klassebevidsthed står stærkt i 2015. Igen falder analyseresultaterne således sammen med hovedlinjen i den nyere, internationale litteratur på området (jf. diskussionen ovenfor).

Klassekonflikt

Den tredje og sidste dimension af klassebevidstheden omhandler opfattelser af klassemodsatninger på det økonomiske/interessemæssige plan og i relation til social interaktion. Også denne dimension kan belyses med data fra de to undersøgelser. I tabel 4 vises øverst fordelingen af svarene på spørgsmålet om, hvorvidt respondenterne opfatter, at "de allerfleste i den samfundsklasse", de selv har angivet at tilhøre (jf. tabel 3), "er nogenlunde ens stillet i økonomisk henseende". Igen er det paralleliteten mellem svarene fra 1954 og 2015, der

Tabel 4: Klassemodsætninger og klassebaseret social afstand 1954 og 2015, kolonneprocent

	1954	2015
Føler du, at de aller fleste i den samfundsklasse du lige nævnte, er nogenlunde ens stillet i økonomisk henseende?		
Ja	33,4	35,5
Nej	31,1	16,6***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	1,6	3,8***
Ikke spurgt	33,8	44,0***
Mener du, at den samfundsklasse du nævnte, har fællesinteresser over for de øvrige klasser?		
Ja	22,2	21,4
Nej	36,7	19,6***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	3,9	15,0***
Ikke spurgt	37,2	44,0***
Føler du dig lige godt tilpas sammen med mennesker fra alle samfundslag?		
Ja	68,2	76,1***
Nej	31,3	13,9***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	0,6	10,0***
Hvis "Nej": Hvem befinder du dig ikke godt sammen med?		
Høj-status personer	16,5	7,8***
Lav-status personer	3,0	2,4
Andre	7,2	3,1***
Ved ikke/ønsker ikke at svare	4,6	6,4***
Ikke spurgt	68,7	86,0***
N	1.844	2.001 (vejet)

Note: - Optræder ikke i 1954-materialet; *** p < 0,001. Signifikantest for forskellen mellem 1954 og 2015 er udført som t-test. De to første spørgsmål er kun stillet til de, der svarede ja på spørgsmålet om, hvorvidt de selv hører hjemme i en bestemt samfundsklasse (tabel 3).

springer i øjnene: Ca. én ud af tre respondenter og dermed mindst halvdelen af de, der fik stillet dette spørgsmål, svarede bekræftende i begge år. Og om noget ser det ud til, at der er sket en (relativ) forøgelse af den opfattede økonomiske homogenitet, idet andelen af negative svar næsten er halveret over den undersøgte periode.

Dette mønster genfindes stort set i svarene på det næste spørgsmål om, hvorvidt den klasse, respondenterne identificerer sig med, "har fællesinteresser over for de øvrige klasser". Således ses der også her en uændret andel, der svarer bekræftende, mens "nej"-andelen er faldet markant. På dette spørgsmål er andelen af "ved ikke"-svar dog også vokset betragteligt imellem 1954 og 2015, hvilket formentlig delvist skyldes, at spørgsmålet er ganske krævende at forstå – noget, der allerede i 1954 frembød problemer for besvarelsen (Svalastoga, 1959: 177). Tabel A3 i det supplerende materiale viser, at det i 2015 især var politiske interesser, der blev nævnt som svar på det opfølgende spørgsmål om, hvilke fællesinteresser der er tale om, mens henvisninger til økonomiske og livsstilsmæssige interesser ligger på et noget lavere niveau (1954-svarene er ikke tilgængelige).

I den nederste del af tabellen skifter fokus til, hvad man kan kalde det sociale aspekt af klassekonfliktdimensionen – nemlig det at opleve klassebaseret socialt ubehag. Først vises her svarene på spørgsmålet om, hvorvidt respondenterne føler sig "lige godt tilpas sammen med mennesker fra alle samfundslag". I både 1954 og 2015 svarer klare flertal på henholdsvis 68,2 og 76,1 pct. "ja", og mens andelen af disse svar således er steget med ca. 8 procentpoint mellem de to tidspunkter, er andelen af "nej"-svar faldet med over 17 procentpoint, hvilket ikke alene opfanges af en øget andel "ved ikke"-svar. På dette spørgsmål synes udviklingen dermed at gå i den retning, man ud fra det classeskeptiske perspektiv ville forvente. To forhold skal dog tages i betragtning. For det første var den oplevede sociale klassekonflikt ikke voldsomt stærk i 1954, og for det andet har ændringerne i svarmønstrene ikke været så gennemgribende, som samfundsændringerne hen over perioden ellers kunne have givet anledning til at forvente. Betydningen af de beskrevne ændringer skal dermed ikke overdri- ves.

Den forsigtige fortolkning underbygges af to yderligere forhold. For det første viser det næste spørgsmål, at det i 2015 såvel som i 1954 hovedsageligt er højstatuspersoner ("overklassen" er det mest anvendte svar i 2015), der gør respondenterne utilpasse. Den oplevede sociale klassekonflikt udspiller sig dermed samme "sted" i klassehierarkiet i begge år. For det andet viser analyser af et spørgsmål om, hvilken klasse respondenterne ville anbringe deres "nærmeste venner i", at der er en vis diskrepans mellem det at føle sig "godt tilpas" sammen med alle klasser og reelt at have nære venskaber på tværs af classeskellene. Således angiver 77,9 pct. af de 56 pct., der selv identificerer sig med en klasse (jf. tabel 3), at deres nærmeste venner tilhører den samme af de i tabel 3 viste klasser, som de selv identificerer sig med (se tabel A4 i det supplerede materiale for fordelingen af svarene på spørgsmålet om venners klasse).

På denne baggrund kan det konkluderes, at selvom oplevelsen af økonomisk og interessemæssig klassekonflikt ikke i 1954 var markant, så er oplevelsen lige så stærk i 2015. Og selvom færre i 2015 angiver ikke at føle sig "lige godt tilpas" i selskab med alle klasser, så er der stadig en betydelig grad af klassebaseret differentiering i venskabsrelationerne, hvilket tyder på, at der også i relation til social interaktion opleves om ikke klassekonflikt, så dog klasseforskelle – og det på samme niveau som i 1954. Niveauet af opfattet klassekonflikt synes dermed ikke at have ændret sig afgørende over den undersøgte periode, hvilket igen er i overensstemmelse med nyere britiske resultater (Evans og Tilley, 2017) og dermed står i modsætning til det classeskeptiske perspektiv.

Konklusion

Artiklen har forfulgt tre overordnede forskningsspørgsmål, som viser sig have ganske klare svar. I relation til det første spørgsmål om, hvorvidt der kan identificeres klassebevidsthed i den nuværende danske befolkning, viser undersøgelserne fra 2014/15 tydeligt eksistensen af klassebevidsthed og det på alle de tre dimensioner, der indgår i analysen: For det første er tre ud af fire respondenter af den opfattelse, at der findes klasseforskelle i Danmark, og indholdet i disse forskelle giver desuden mening fra et traditionelt klasseteoretisk synspunkt. For det andet kan der også observeres klasseidentifikation hos mere end halvdelen af respondenterne, og disse identiteter er forbundet med respondenternes objektive positioner på tilsvarende teoretisk meningsfuld vis. Endelig kan der for det tredje iagttages et vist niveau af opfattede klassemodsatninger særligt på det økonomiske og interessemæssige område, selvom disse opfattelser er mindre udbredte end de to øvrige dimensioner.

I relation til det andet spørgsmål om klassebevidsthedens indhold tegner undersøgelsen et ganske detaljeret billede af, hvilke klasser respondenterne mener at kunne observere, hvordan forskellene mellem dem viser sig, og hvilke klasser de selv identificerer sig med. Klassebevidstheden synes i første række at være baseret på strukturelle forhold såsom økonomiske og uddannelsesmæssige forskelle og hertil hørende interesser, og to ud af tre respondenter mener sig i stand til at placere andre mennesker i klasser blot ved at se på eller lytte til dem. Der synes således som minimum at være en klar opfattelse af et klassehierarki med i hvert fald tre hovedgrupper: en top, en midte og en bund.

Endnu klarere bliver svaret på det tredje spørgsmål om, hvordan opfattelserne måtte have ændret sig siden 1950'erne: Kun meget begrænset, viser det sig nemlig på tværs af stort set alle indikatorerne. Med en enkelt undtagelse afviger andelen, der opfatter klasseforskelle mv. i 2015 ikke fra de tilsvarende andele i 1954 med mere end 10 procentpoint, og på flere indikatorer er der

ingen, hverken substantielt eller statistisk signifikant forskel. Trods store samfundsændringer er klassebevidstheden i 2015 dermed stort set på højde med niveauet i 1954.

Det betyder dog ikke, at alt stadig er som i 1950'erne, når det kommer til klassebevidstheden. Særligt i opfattelserne af de nedre dele af klassehierarkiet er der sket en ændring, idet brugen af betegnelsen "arbejderklassen" er aftaget markant både som en opfattet klasse og som noget, man identificerer sig med. Til gengæld er brugen af betegnelser som "de fattige" og forskellige typer socialt udsatte øget tilsvarende. For sidstnævnte grupper kan ændringen hænge sammen med velfærdsstatens udbygning, der kan have medført, at socialt udsatte grupper er blevet mere synlige, idet de nu – i modsætning til tidligere – er mål for forskellige offentlige understøttelses- og aktivitetsprogrammer. Dette forklarer dog ikke faldet i henvisninger til "arbejderklassen". Én forklaringsfaktor kan her være, at der over perioden er sket et fald i andelen af personer beskæftiget i manuelle erhverv – dvs. den typiske arbejderklasse. Men andre faktorer kan også være på spil (jf. nedenfor).

I fortolkningen af analyseresultaterne bør det tages i betragtning, at undersøgelsen kun bygger på to datapunkter – 1954 og 2014/15. Da de anvendte spørgsmål ikke har været stillet i den mellemliggende periode, er det således ikke muligt at sige noget om, hvordan situationen har været i disse 60 år. I denne sammenhæng er det nærliggende at pege på, at de senere års finansielle krise samt det faktum, at uligheden i Danmark har været svagt stigende over de seneste ca. 20 år (Atkinson og Søgaard, 2016), kan have betydet, at klassebevidstheden i 2015 var højere, end den måske har været i årene frem til finanskrisen.

Denne mulighed finder delvis støtte i den opgørelse, som Stubager et al. (2016) viser af svarene på et simpelt spørgsmål om identifikation med henholdsvis middel- og arbejderklassen over perioden 1971-1994 og igen i 2015. Her ses således en vis variation i niveauet af klasseidentifikation, som dog i 2015 er højere end tidligere målt. Igen umuliggør fraværet af målinger frem mod finanskrisen imidlertid klare konklusioner om dynamikken i udviklingen. Og uanset om der måtte være forekommet (evt. konjunkturbestemte) variationer i niveauet af klasseidentitet og -bevidsthed i den mellemliggende periode, er det høje niveau af klassebevidsthed i 2015, som undersøgelsen her har afdækket, en klar udfordring for det classeskeptiske perspektiv.

Denne udfordring er så meget desto større, eftersom Danmark som nævnt er en særligt interessant case for undersøgelsen af det classeskeptiske perspektiv. Som følge af den høje grad af social lighed og (formentlig sammenhængende hermed) den omfattende velfærdsstat skulle man nemlig forvente, at perspek-

tivet havde optimale muligheder for at finde støtte i netop Danmark. Når en sådan støtte ikke findes og heller ikke har kunnet identificeres i andre nyere studier fra både Storbritannien (Evans og Tilley, 2017) og Danmark (Robison og Stubager, 2017), må det derfor ses som et særdeles alvorligt problem for det klasseskeptiske perspektiv, som dermed på det foreliggende grundlag synes at måtte forkastes.

I en politisk optik er undersøgelsens resultater ligeledes interessante. Den udbredte klassebevidsthed indikerer, at klasse fortsat har potentiale til at fungere som basis for politisk mobilisering. Dette står delvist i kontrast til den forskning (fx Stubager og Hansen, 2013), der viser, at sammenhængen mellem vælgerens *objektive* klassepositioner og partivalget er blevet svækket betragteligt over tid. Dette paradoks kan have i hvert fald to mulige forklaringer. For det første kan der stadig eksistere en stærk sammenhæng mellem vælgerens *subjektive* klasseposition – deres klassebevidsthed – og den politiske adfærd. Denne sammenhæng er hverken her eller i eksisterende forskning undersøgt tilbundsgående og vil være et oplagt næste emne for forskningen.

For det andet kan ændringer i partiernes appeller til vælgerne spille en rolle. Således viser Thau (2017), at i hvert fald det traditionelle arbejderparti, Socialdemokratiet, i stadigt mindre omfang appellerer til netop “arbejderklassen”. Sådanne ændringer i partiretorikken, der i øvrigt findes parallelt i Storbritannien (Evans og Tilley, 2017), kan betyde, at vælgerne så at sige ikke længere kan bruge deres klassebevidsthed som pejlemærke, når de skal vælge parti, idet partierne ikke tydeliggør, hvilke grupper de henvender sig til. Men ændringerne kan også have dybere konsekvenser, fx i relation til udbredelsen af forskellige typer klasseidentiteter: Hvis der ikke længere er partier (eller andre aktører, fx fagforeninger), der taler til bestemte grupper som “arbejdere”, er det nærliggende at forestille sig, at brugen af betegnelsen aftager, hvilket er præcis, hvad resultaterne ovenfor viste.

Det har ikke i denne sammenhæng været muligt at gå dybere ned i hverken forklaringer på eller konsekvenser af den observerede klassebevidsthed, men som diskussionen her peger på, er det et spor, det er værd at forfølge for at afklare, hvilken rolle klassebevidstheden spiller både indenfor og udenfor den politiske arena i moderne samfund som det danske.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk

Noter

1. ”Jo mere tingene ændrer sig, jo mere er det det samme”, formuleret af den franske journalist Jean-Baptiste Alphonse Karr i 1849.
2. Hvor den første af disse dimensioner overraskende nok relativt sjældent inddrages i eksisterende analyser af klassebevidsthed, undersøger disse ofte holdninger til klasserelaterede forhold på arbejdsmarkedet og/eller i politik. Dette aspekt er der desværre ikke plads til at forfølge i denne sammenhæng; se dog konklusionen.
3. Baseret på 2013-tal, se <https://data.oecd.org/inequality/income-inequality.htm>, (tilgået 31.10.16).
4. Data findes i Dansk Dataarkiv, men der optræder desværre så mange uklarheder i kodningen af variablerne, blandt andre dem, der er interessante i denne sammenhæng, at en reel analyse ikke er mulig.
5. Valgundersøgelsen 2015 er finansieret af Carlsbergfondet.
6. Som nævnt stammer de seneste svar her fra en undersøgelse fra 2014.
7. Hovedparten af disse henvisninger i 1954 var i øvrigt til landbruget.

Litteratur

- Andersen, Robert og Josh Curtis (2012). The polarizing effect of economic inequality on class identification: Evidence from 44 countries. *Research in Social Stratification and Mobility* 30 (1): 129-141.
- Atkinson, Anthony B. og Jakob E. Søgaard (2016). The long-run history of income inequality in Denmark. *Scandinavian Journal of Economics* 118 (2): 264-291.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gersheim (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Bennett, Tony, Mike Savage, Elisabeth B. Silva, Alan Warde, Modesto Gayo-Cal og David Wright (2009). *Culture, Class, Distinction*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Dahrendorf, Ralf (1959). *Classes and Class Conflict in Industrial Society*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Dalton, Russell J. (1996). *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Chatham: Chatham House Publishers, Inc.
- Elo, Irma T. (2009). Social class differentials in health and mortality: patterns and explanations in comparative perspective. *Annual Review of Sociology* 35 (553): 572.
- Erikson, Robert, John H. Goldthorpe og Lucienne Portocarero (1979). Intergenerational class mobility in three Western European societies: England, France and Sweden. *The British Journal of Sociology* 30 (4): 415-441.
- Evans, Geoffrey og James R. Tilley (2017). *The New Politics of Class in Britain: The Political Exclusion of the Working Class*. Oxford: Oxford University Press.

- Faber, Stine T., Annick Prieur, Jakob Skjott-Larsen og Lennart Rosenlund (2012). *Det skjulte klassesamfund*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Giddens, Anthony (1973). *The Class Structure of the Advanced Societies*. London: Hutchinson.
- Goldthorpe, John H. og Michelle Jackson (2008). Education-based meritocracy: the barriers to its realization, pp. 93-117 i Annette Lareau og Dalton Conley (red.), *Social Class. How Does It Work?* New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Goldthorpe, John H., David Lockwood, Frank Bechhofer og Jennifer Platt (1969). *The Affluent Worker in the Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hansen, Kasper M. og Rune Stubager (2016). *Den danske valgundersøgelse 2015*. København: Centre for Voting and Parties, Københavns Universitet.
- Harrits, Gitte S. (2014). *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Harrits, Gitte S. og Helene H. Pedersen (2017a). Class categories and the subjective dimensions of class: The case of Denmark. Under udgivelse i *British Journal of Sociology*.
- Harrits, Gitte S. og Helene H. Pedersen (2017b). De er over det hele. En eksplorativ undersøgelse af danskernes opfattede overlap mellem klasse- og partipositioner. *Politica* 49 (2): 120-138.
- Hout, Michael (2008). How class works: objective and subjective aspects of class since the 1970s, pp. 25-64 i Annette Lareau og Dalton Conley (red.), *Social Class. How Does it Work?* New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Postmodernization. Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Lamont, Michele (2000). *The Dignity of Working Men. Morality and the Boundaries of Race, Class and Immigration*. New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Mann, Michael (1973). *Consciousness and Action among the Western Working Class*. London: Macmillan.
- Marshall, Gordon, David Rose, Howard Newby og Carolyn Vogler (1988). *Social Class in Modern Britain*. London: Unwin Hyman.
- Olsen, Lars, Niels Ploug, Lars Andersen og Jonas S. Juul (2012). *Det danske klassesamfund*. København: Gyldendal.
- Pérez-Ahumada, Pablo (2014). Class consciousness in a mature neoliberal society: Evidence from Chile. *Research in Social Stratification and Mobility*, 38: 57-75.
- Robison, Joshua og Rune Stubager (2017). The class pictures in citizens' minds. I review.
- Rosenberg, Morris (1953). Perceptual obstacles to class consciousness. *Social Forces* 32 (1): 22-27.
- Stubager, Rune og Kasper M. Hansen (2013). Social baggrund og partivalg, pp. 61-88 i Rune Stubager, Kasper M. Hansen og Jørgen Goul Andersen (red.), *Krisevalg. Økonomien og folketingsvalget 2011*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.
- Stubager, Rune, Kasper M. Hansen, Kristoffer Callesen, Andreas Leed og Christine Enevoldsen (2016). *Danske vælgere 1971-2015. En oversigt over udviklingen i vælgeres holdninger mv.* Aarhus: Det danske valgprojekt.
- Svalastoga, Kaare (1959). *Prestige, Class and Mobility*. London: William Heinemann.
- Svalastoga, Kaare og Preben Wolf (1961). *Social rang og mobilitet*. København: Gyldendal.
- Thau, Mads (2017). Demobilisering af klassepolitik i Danmark: Socialdemokratiets gruppeeappeller 1961-2004. *Politica* 49 (2): 158-178.
- Wallace, Michael og Azamat Junisbai (2003). Finding class consciousness in the new economy. *Research in Social Stratification and Mobility* 20: 385-421.
- Weber, Max (2003). Politiske fællesskaber, pp. 28-43 i Max Weber (red.), *Udvalgte tekster. Bind 2*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Wright, Erik O. (1997). *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Gitte Sommer Harrits og Helene Helboe Pedersen

”De er over det hele”.¹ En eksplorativ undersøgelse af danskernes opfattede overlap mellem klasse- og partipositioner

Betydningen af sociale klasser i det moderne samfund er fortsat omstridt. Vælgeradfærdsforskningen har vist, at sociale klasser har svindende betydning for partivalg, men sociologiske studier viser, at sociale klasser fortsat har afgørende betydning for menneskers livsstil. En mulig årsag til den uafklarede betydning af klasser er, at folks forståelse af de sociale klasseforhold ikke passer til deres forståelse af den moderne partikonkurrence. I denne artikel gennemføres gennem fokusgruppediskussioner en eksplorativ undersøgelse af folks kobling mellem sociale klasser i det danske samfund og de politiske partier. Analysen bekræfter, at deltagerne fortsat opfatter det danske samfund som klasseopdelt, men kun meget vanskeligt kan angive, hvor partierne finder deres vælgere blandt disse klasser.

Betydningen af sociale klasser i det moderne samfund er omdiskuteret. Litteraturen om vælgeradfærd og partikonkurrence hævder i overvejende grad, at den tidligere stærke relation mellem sociale klasser og politiske partier (Lipset og Rokkan, 1969) er erstattet af mere flygtige relationer baseret på omskiftelige emneinteresser og vurderinger af partiernes præstationer (Dalton og Watzenberg, 2002; Green-Pedersen, 2011; Thomassen, 2005). Modsat viser flere sociologiske studier, at sociale klasser fortsat spiller en afgørende rolle for menneskers hverdagsliv, sundhed, smag og uddannelse (Harrits, 2014; Faber et al. 2012; Savage et al., 2013; Elo, 2009; Rosenlund, 2000; Goldthorpe, 1996). Mange af disse studier peger dog samtidig på, at man i dag må forstå klasserelationerne som multidimensionale og baseret på flere former for ressourcer (Bourdieu, 1984; Stubager, 2009; Savage et al., 2013; Harrits, 2014).

Disse tilsyneladende modstridende fund rejser et grundlæggende spørgsmål om forholdet mellem klasser og politik. I denne artikel undersøger vi gennem fokusgruppediskussioner danskernes opfattelse af relationen mellem sociale klasser i det danske samfund og de politiske partier.

Eksisterende studier af klasser, politik og partier

Selvom flere sociologer i dag er enige om, at klassebegrebet ikke er dødt, er de også enige om, at klasserelationerne er under forandring (Pakulski og Waters, 1996; Beck og Beck-Gernsheim, 2002; Savage, 2000; Flemmen, 2013; Harrits

og Pedersen, 2017). Klasser skal ikke længere alene forstås i forhold til fordeling af økonomiske ressourcer og position i produktionen, men også i forhold til fx kulturelle ressourcer. Sociale skillelinjer er blevet multidimensionale, komplekse og potentielt overlappende. I lighed hermed fremhæver valgforskningen, at flere skillelinjer er afgørende for holdninger og partivalg, som fx køn (Andersen og Andersen, 2003), uddannelse (Andersen og Andersen, 2003; Stubager, 2009) og offentlig-privat ansættelse (Knutsen, 2001).

I forlængelse heraf peger partiforskningen på, at partierne har udviklet nye strategier til at appellere til alle vælgere (Green-Pedersen, 2011; Mair, 2013; Kirchheimer, 1966). Hvor partiernes indbyrdes konkurrence tidligere handlede om mobilisering af tydeligt afgrænsede sociale grupper, så handler konkurrencen nu i stigende grad om at sætte den politiske dagsorden og dermed bestemme, hvilke emner vælgeren primært forholder sig til (Green-Pedersen, 2007; Mair, 2013: 71).

Nogle forskere peger dog på, at også de multidimensionale klasserelationer har betydning for i hvert fald den politiske holdningsdannelse. Med udgangspunkt i Bourdieus sociologiske klassebegreb og en multipel korrespondanceanalyse af aalborgensiske vælgers holdninger argumenterer Harrits et al. (2010) for en todimensional klassestruktur (kapitalvolumen og kapital-sammensætning), der er overlappende (eller homolog) med en todimensional struktur i politiske holdninger (velfærdspolitik og værdipolitik) og dermed også med partivalget (se Flemmen, 2014 for en tilsvarende analyse af Norge).

Andre forskere (fx Zinni et al., 1997) argumenterer dog for, at holdninger til sociale grupper er blevet mere følelseladende og mindre partipolitiske. Dermed kan man forestille sig, at der på en og samme gang kan være en statistisk sammenhæng mellem klassepositionen i en kompleks og multidimensional klassestruktur, politiske holdninger og partivalg, *uden* at dette sætter sig igennem i borgernes forståelse af politiske konflikter og partipositioner. Med andre ord kan nogle af de tilsyneladende modsatrettede fund inden for forskningen i klasser og politik skyldes, at det heuristiske skema, folk bruger til at forstå sociale grupperinger, ikke spejler det heuristiske skema, der bruges til at forstå de politiske partier.

Klassekategorier og opfattelsen af partier

Vi har brug for en teoretisk tilgang, der muliggør et eksplorativt studie af heuristiske skemaer af sociale grupper og partier, for at undersøge dette. Bourdieu hævder i en kritisk kommentar til traditionelle studiers fokus på klassebevidsthed (Marx, 1974; Alford, 1963; Lukács, 1967), at sådanne studier overser, hvordan forestillingen om klasser aldrig skabes direkte af objektive forhold,

men konstrueres diskursivt og kulturelt (Bourdieu, 1989). Det er forventeligt, at der er en sammenhæng mellem strukturelle og subjektive klasserelationer, men det subjektive niveau vil også have en vis autonomi. Det er derfor vigtigt at studere klasser som et fænomenologisk fænomen (Bourdieu, 1989: 18).

Med udgangspunkt i denne forståelse definerer vi begrebet klassekategorier som menneskers forståelse af sociale klasser og deres relation til hinanden (se også Harrits og Pedersen, 2017), og vi sætter os for at undersøge, hvilke klassekategorier danskerne opererer med, og hvordan disse klassekategorier kobles (eller ikke kobles) til forståelsen af partierne. Formålet er at få en forståelse af, *hvordan* borgere kobler sociale grupperinger og politiske partier, og dermed i hvilket omfang borgere opfatter den politiske konkurrence som funderet i konflikter mellem sociale klasser.

Vi har tidligere analyseret sammenhængen mellem objektiv klasseposition og klassekategorier og relationen mellem forskellige typer klassekategorier (Harrits og Pedersen, 2017, i.å.). I denne artikel fokuserer vi derimod på forholdet mellem klassekategorier og opfattelsen af politiske partier. Artiklens bidrag er således todelt. Dels bidrager vi til en undersøgelse af, hvilke klasse- og gruppekategorier der konstrueres i dagens Danmark. Dette fokus på kategorier er en del af Bourdieus teori om sociale klasser, men overses ofte i nyere sociologiske studier. Dels bidrager vi til en analyse af sammenhængen mellem forståelsen af klasser og partier og dermed til den fortsatte politologiske diskussion af forholdet mellem klasser og politik.

Datagrundlag og analysestrategi

Analyserne er baseret på fem fokusgruppediskussioner.² Fokusgrupper giver mulighed for at studere deltagerne opfattelser og vurderinger og for at studere, hvordan og i hvilket omfang der eksisterer en kollektiv forståelse af sociale fænomener (Barbour, 2007; Halkier, 2008).

For at fremme diskussionen blandt deltagerne designede vi grupperne, så de var homogene med hensyn til uddannelse og indkomst. For at øge det analytiske generaliseringspotentiale indgik der både kvinder og mænd i forskellige aldre i grupperne (gruppernes endelige sammensætning fremgår af tabel 1 og tabel S.1 i det supplerende materiale). Deltagerne blev rekrutteret i Aarhus og omegn for at lette transporten til Aarhus Universitet, hvor fokusgruppediskussionerne blev afholdt. Rekruttering foregik gennem kontakt til deltagere i en tidligere spørgeskemaundersøgelse, telefonkontakt med screeningsspørgsmål og fra et panel hos et konsulenthus.

Diskussionerne i alle grupper blev struktureret efter samme spørgeguide (se tabel S.2 i det supplerende materiale). Primært to øvelser er relevante. I den

Tabel 1: Beskrivelse og benævnelse af fokusgrupper

	Uddannelsesbaggrund	Antal deltagere
Gruppe 1	Primært ufaglærte eller personer uden videregående uddannelse	8
Gruppe 2	Primært faglærte eller personer med kort videregående uddannelse	7
Gruppe 3	Personer med mellemlang videregående uddannelse	6
Gruppe 4	Personer med lang videregående uddannelse	4
Gruppe 5	Studerende	5

første øvelse blev deltagerne bedt om individuelt at tegne det danske samfund, som de så det. For at sikre fokusgruppernes mulighed for at diskutere forskellige klasse- og gruppekategorier var vi bevidste om ikke at bruge ordet ”klasse” i introduktionen til øvelsen. Derefter blev deltagerne bedt om at præsentere deres tegninger for hinanden og sammen prøve at blive enige om en eller højst to tegninger, der illustrerede det danske samfund. Sidste del af øvelsen var at beskrive personer, som kunne placeres forskellige steder i gruppens tegning. Øvelsen gav os indsigt i, hvorvidt deltagerne forstod det danske samfund som klasseopdelt eller ej, og hvordan de konstruerede både klassekategorier og andre gruppekategorier. I forlængelse af denne øvelse modtog deltagerne små casehistorier med fiktive beskrivelser af forskellige personer, og de blev bedt om at placere disse personer i den tegning og de kategorier, de allerede havde etableret.

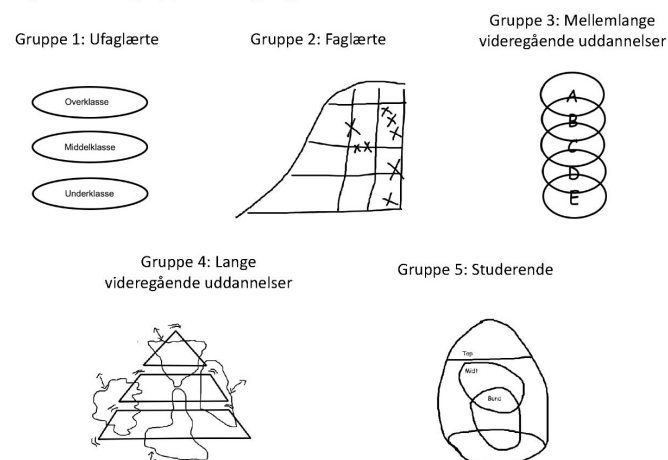
Den anden øvelse gik ud på at diskutere, hvor de forskellige partiers vælgere befandt sig i gruppens model over det danske samfund, konkret ved at placere post-it-sedler med partinavne i gruppens samfundstegning. Vi spurgte med vilje ikke, hvilke grupper de forskellige partier repræsenterer, da dette kunne foranledige placeringer funderet i gamle tilhørsforhold. Deltagerne kunne vælge at placere partier uden for modellen, hvis de ikke mente, de passede ind. De kunne også vælge at placere samme parti flere steder i deres model. Denne øvelse gav os indsigt i, hvorvidt, hvordan og med hvilken lethed grupperne forbandt de forskellige klasse- og gruppekategorier til de politiske partier i Danmark.

Fokusgruppediskussionerne fandt sted i februar og marts 2015 og varede omkring to timer. Diskussionerne blev transskriberet af to studentermedhjælpere, som også var til stede under afviklingen af diskussionerne.

Samfundet og klassekategorier³

Tre temaer var gennemgående i deltagernes tegninger og beskrivelser af det danske samfund: 1) samfundet forstås fortsat som inddelt i kategorier, ofte benævnt klasser, 2) samfundet er hierarkisk, og 3) hierarkiet er multidimensionalt, dvs. at mange faktorer er med til at bestemme folks position i samfundet, men de forskellige faktorer har samtidig en tendens til at korrelere.

Figur 1: Fokusgruppernes tegninger af det danske samfund

Figur 1 viser gruppernes kollektive tegninger af det danske samfund.⁴ Gruppe 1 (model 1) benyttede klassebegrebet direkte i deres tegning, idet de beskrev deres tre "bobler" som overklassen, middelklassen og underklassen. De studerende (gruppe 5) benævnte grupperne top, bund og middel i deres tegning, men de talte gentagende gange om klasser i deres beskrivelse af samfundet:

Deltager 5a⁵: Så traditionelt set har vi en stor middelklasse i Danmark. Den er skrumpende lige nu, fordi at underklassen den vokser. Hvor vi har altså familier og funktionærer og den slags i midten. Og så nede i bunden har vi studerende og kontanthjælpsmodtagere og sådan noget.

De øvrige grupper gjorde også brug af klassebegrebet og kun i én gruppe (gruppe 2), er en af deltagerne (2a) direkte uenig i, at klassebegrebet kan anvendes.

Gruppernes tegninger viser også, hvordan klasserne står i relation til hinanden. Model 1 og 3 består begge af "bobler", der er placeret ovenover hinanden. I model 1 er der afstand mellem boblerne, som skal angive, at der er stor af-

stand mellem toppen og bunden. I middelklassens model (model 3) er der flere bobler, og de lapper over hinanden. Det handler om, at klasseskelellene "måske i nogen grad [er] lidt udvisket" (3a).

Model 4 viser en pyramide i adskilte lag, der i lighed med afstanden i model 1 skal indikere, at "de her samfundsgrupper ikke blander sig ret meget" (deltager 4a). Samtidig opblødes strukturen dog af "skyer", som udgør subsystemer i samfundet, og vibrationsstreger i modellens hjørner, der skal angive, at klasser ikke er helt så stive som i gamle dage.

Gruppe 2 tegner en bakke, der både skal anskueliggøre, at samfundet har en top og bund, og at individer stræber for at komme op ad bakken. Gitteret i bakken bliver af nogle deltagere i gruppen opfattet som forskellige typer ressourcer, man kan have, som sundhed, uddannelse eller indkomst, men af andre opfattes bakkens dybde som individets tilfredshed eller accept af egen position:

Deltager 2b: Og så er man måske ikke så lykkelig, når man er i yderkanten, for man vil ind i fællesskabet, så man går lidt indad, man vil jo være med.

Deltager 2c: Ja det kan godt være, ja.

Deltager 2b: Og det kan man jo gøre på hvert et trin, hvis man nu ikke er kommet op på det der som man troede, da man var tyve år, at man skulle nå det hele. Så har man det jo faktisk ret godt på trin to, hvis man går ind i midten der, og finder nogle der er ens som man selv, har samme ... så er det jo fint nok.

Gruppen af studerende tegnede samfundet som et æg (model 5) med en blomme bestående af de svageste, en skal bestående af de rigeste og en stor middelklasse som hviden, der passer på blommen. En af deltagerne forklarede, at hun foretrak den model fordi, "den ikke er sådan i højden, altså så det ikke er dem der er ØVERST, men at den er mere sådan flad" (deltager 5b). Alligevel fortsatte deltagerne i gruppen med at tale om dem, der var "nederst" eller i "bunden", og dem der var i "toppen" eller "øverst", og var dermed ikke i stand til at flytte sig væk fra en hierarkisk samfundsforståelse i deres diskussioner.

Den hierarkiske forståelse og brugen af klassetermen ligner en beskrivelse, der kan henføres til det traditionelle klassesamfund. Flere af deltagerne henviste direkte til, at de brugte traditionelle eller gamle benævnelser. Men de tilføjede, at tingene er under forandring, og at strukturen er mindre stiv eller fastlåst. De diskuterede i relation hertil, hvordan flere forhold er afgørende for ens position i samfundet.

Tabel 2 viser deltagernes konstruktion af klassekategorier. Tallene i tabellen viser, hvor hyppigt de forskellige kategorier blev omtalt i diskussionerne, og i hvor høj grad deltagerne er enige om betydningen af de forskellige kategorier.

Tabel 2: Klassekategorier i materialet (antal udsagn)

	Enighed i grupperne	Forhandlet enighed i grupperne	Uenighed i grupperne
Position på arbejdsmarkedet			
Specifikke faggrupper samt forskelle mellem at være på og uden for arbejdsmarkedet	32	82	4
Økonomi			
Fordeling af indkomst og formue	40	91	10
Uddannelse / Kultur			
Fordeling af uddannelsesressourcer og udsagn om livsstil	38	71	4
Andre ressourcer			
Fordelingen af fx "kendthed", sundhed, kontrol med eget liv, magt, socialt netværk	27	74	1

For eksempel var deltagerne i gruppe 1 uenige om, hvornår man tjener penge nok til at være en del af overklassen. Nogle deltagere mente, at det kun gælder for den ene procent, som tjener mest, mens andre mente, at overklassen omfatter flere med høje indkomster. Til gengæld var de fleste enige om, at en afgørende grænse mellem underklassen og middelklassen er, hvorvidt man kan forsørge sig selv, om man har en plads på arbejdsmarkedet. For nogle er denne ressource tilstrækkelig til at rykke personer fra under- til middelklassen eller omvendt.

Fordelingen af økonomiske ressourcer er den mest udbredte måde at konstruere klassekategorier på i materialet, men det er også den ressource, der var mest diskussion om. Deltagerne i gruppe 3 diskuterede fx intensivt, hvorvidt det er moralsk rimeligt at klassificere folk efter indkomst og formue, fordi der ikke nødvendigvis er sammenhæng mellem økonomi og lykke, men flere hævdede omvendt, at økonomien hænger tæt sammen med mange andre ressourcer og derfor er en slags overordnet ressource.

Særligt deltagerne med lange uddannelser (gruppe 4) tillagde uddannelse stor betydning i konstruktionen af klassekategorier, mens det omtalte mindre i gruppe 1 (uden videregående uddannelse). En deltager i gruppe 4 (4b) fandt, at uddannelse sammen med økonomi er den mest afgørende ressource: "Jeg tror sådan noget som økonomi og uddannelse er jo nok noget af de ting der er

de mest betydelige i dagens Danmark". Mens deltagerne i gruppe 2 var enige om, at "tæft" kan være lige så afgørende for at få succes som uddannelse.

Endelig konstrueredes der også kategorier med henvisning til fordelingen af forskellige andre former for ressourcer, hvor især sundhed (dvs. de sunde vs. de usunde), men også medicoptræden og politisk magt fremhæves som vigtige kategorier.

Samlet viser analysen, at deltagerne på tværs af grupper var enige om, at det danske samfund kan beskrives som værende inddelt i sociale grupper, som meningsfuldt kan beskrives som klasser. Samfundet er hierarkisk i den forstand, at nogle er "oppe", mens andre er "nede", men der er ikke en entydig sammenhæng mellem individers trivsel og deres position i samfundet. Det tyder på, at den multidimensionale klasseforståelse, som præger den nyere sociologiske forskning, kan genfindes i menneskers lægopfattelser og konstruktioner af klassekategorier. Der konstrueres også få andre gruppekategorier med henvisning til fx køn og etnicitet, men de fylder ikke meget i diskussionerne.

Om diskussionerne afspejler en "teori-effekt" (Bourdieu 1989), hvor teorier (som de formidles gennem medier og uddannelsessystem) skaber den virkelighed, de undersøger, kan vi ikke sige noget endegyldigt om, og det er da også underordnet for vores ærinde her. Deltagerne henviste til fordelingen af forskellige former for ressourcer, men de bevægede sig også udover den traditionelle forståelse af økonomisk og kulturel kapital med henvisning til fx sundhed, politisk magt og mediemagt. Endvidere gav de fleste udtryk for, at den multidimensionale struktur er svær at begribe helt præcist. Den forholdsvis entydige beskrivelse af et socialt rum med to dimensioner (hhv. kapitalvolumen og kapitalsammensætning), der præger Bourdieus sociologi, kan således ikke genfindes i vores materiale, idet begrebet om kapitalsammensætning er stort set fraværende som basis for konstruktionen af kategorier. Nogle grupper kom dog tæt på en implicit forståelse af kapitalsammensætning, når de talte om, at man kan være i "toppen" af samfundet på flere måder, dvs. at der fx eksisterer en økonomisk overklasse og en kulturel overklasse (uden at dette begreb benyttes). Det er dog kun overklassen, der deles op på denne måde, idet middelklassen i stedet lagdeles i en "øvre" og "nedre" del.

Passer de politiske partier ind i den sociale virkelighed?

Deltagerne fandt øvelsen med at angive, hvor de politiske partiers vælgere befinder sig i modellen meget svær, og de fleste var langt mere sikre i at placere partierne i forhold til hinanden end i at placere partierne i deres samfundsmodel. Partierne beskrives i forhold til deres positioner på "højre-venstre-skalaen" og i forhold til "værdipolitiske emner", og deltagerne var også opmærksomme

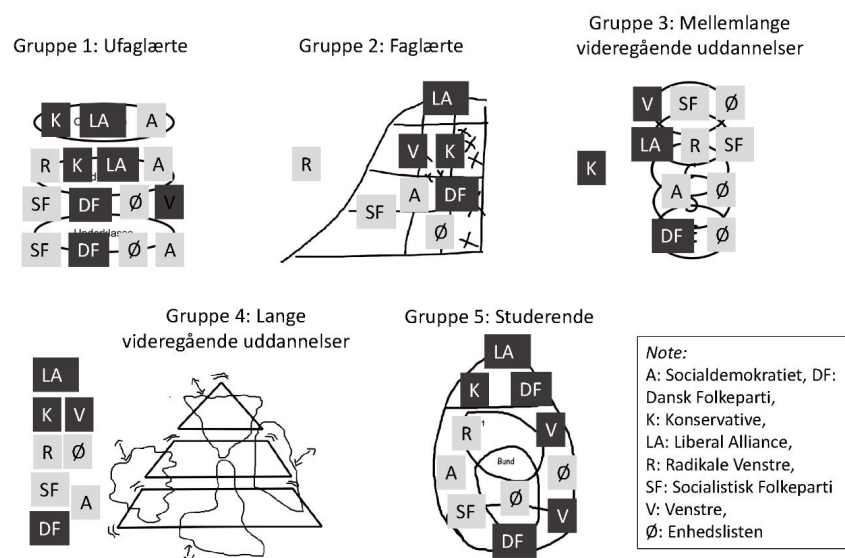
på vælgervandringer fra eksempelvis Socialdemokratiet til Dansk Folkeparti. Alle grupper udviste stor forståelse for det danske partisystem, men de havde vanskeligt ved at koble det til deres tegning af det sociale hierarki.

En årsag er, at grupperne mente, at mennesker, der stemmer på et parti, ikke nødvendigvis er de mennesker, partiet varetager interesser for. Fx diskuterede gruppe 3, at Enhedslisten varetager interesser for "bunden", men henter stemmer fra "toppen" blandt højtuddannede. Og gruppe 1 diskuterede, om man stemmer efter, hvor man gerne vil høre til, frem for den sociale gruppe man faktisk befinder sig i. Dermed er der ikke en en-til-en-relation mellem det sociale kort og det partipolitiske kort, selvom grupperne var fuldt ud i stand til at navigere i begge.

Figur 2 viser, hvordan grupperne placerede partierne i samfundsmodellerne, hvor partinavnene efterfølgende er markeret med en mørk (blå blok) og lys (rød blok) grå, afhængig af hvilken regeringskonstellation partierne i de seneste år har forpligtet sig til.

Placeringen af partierne er i overvejende grad domineret af en økonomisk logik, som også var styrende for placeringen af sociale klasser. De borgerlige partier er "oppe", mens de socialistisk/socialdemokratisk orienterede partier er "nede". Dette er mest tydeligt i model 2, 4 og 5. I alle modeller fremgår det

Figur 2: Tegninger af det danske samfund inklusiv placering af partierne

dog, at partierne henter vælgere fra flere sociale klasser, og særligt middelklassen kan akkurat lige så godt være "blå" som "rød". Desuden bryder Dansk Folkeparti den rød-blå orden ved at være det eneste "blå" parti, som er placeret i bunden. Som en af deltagerne i gruppe 3 (3d) siger: "Danmarks største arbejderparti er blåt".

I model 1 og især model 3 er mønsteret dog brudt. Gruppe 1 placerer Socialdemokratiet i overklassen, med det argument at partiet har flyttet sig, og at alle deres repræsentanter er højtuddannede fra den øvre middelklasse. I model 3 er SF og Enhedslisten placeret i toppen, idet gruppen lægger vægt på uddannelse i deres placering af sociale grupper og dermed også partierne. Enhedslisten placeres således også i toppen, fordi de "har rigtig mange højt uddannede vælgere" (Deltager 3c).

Modsat den overordnede beskrivelse af samfundet indeholder diskussionerne af politiske holdninger og placeringen af partiernes vælgere i endnu højere grad en hensyntagen til flere forhold. Dette fremgår af tabel 3, som viser gruppernes beskrivelse af partiernes vælgere i en kondenseret form. Mange brugte i overensstemmelse med øvelsen klassebetegnelser til at beskrive partiernes vælgere. Men der sættes også andre mere specifikke benævnelser på.

I modsætning til tegningerne rummede diskussionerne af partierne et markant fokus på uddannelse. Det gælder blandt andet de Radikales og Dansk Folkepartis vælgere, men det er ikke alene længden men også typen af uddannelse, som er afgørende. Venstrevælgere er fra handelshøjskolen, mens radikales vælgere er humanister eller DJØF'ere. Geografi tillagdes også betydning, hvilket også blev nævnt i diskussionerne af den sociale orden, men aldrig fik endelige konsekvenser for tegningerne. Enhedslisten blev beskrevet som et storbyparti, og flere mente, at Venstre henter stemmer fra landet, selvom der var uenighed om dette. Selv inden for samme parti har geografien betydning. En deltager (4c) fremhævede således, at SF's vælgerprofiler er forskellige afhængig af landsdelen. Alder var også afgørende, hvilket ikke blev tillagt stor betydning for forståelsen af den sociale orden. Ældre er konservative, mens unge er socialistiske. Endelig var specifikke erhverv – primært lærere – relateret til specifikke partier – her de Radikale og SF. Partierne er altså kun i bred forstand klassepartier, men de er i mere specifik forstand fortsat gruppepartier.

Denne konklusion er dog for alvor udfordret af beskrivelsen af de to største partier på daværende tidspunkt. Socialdemokratiets vælgere er således "alle steder", mens Venstres vælgere er "lidt rundt omkring". Der var også i alle grupper en udpræget usikkerhed i forhold til beskrivelsen af disse to partiers vælgere, som hverken beskrives med erhverv, uddannelse eller alder. Venstre placeredes oftest lidt nærmere den økonomiske del af overklassen, mens Socialdemokra-

Tabel 3: Beskrivelse af den danske partiers vælgere

	Beskrivelse af partiernes vælgere	Enighed og sikkerhed i og mellem grupper
Liberal Alliance	"Altså det er et topparti" Overklassen	Meget høj grad
Radikale Venstre	Middel- og overklassen De uddannede Skolelærere DJØF'ere "Den kreative humanistiske type"	Høj grad
Socialdemokratiet	"De er over det hele" Middelklassen	Nogen grad Usikkerhed Uenighed om relationen til den økonomiske overklasse
Venstre	"Rundt omkring" Middel- og overklasse Handelshøjskolefolk Folk på landet	Nogen grad Usikkerhed med hensyn til Venstres relation til middelklassen
Konservative	Oppe "Tæt på Venstre"	Høj grad Usikkerhed i alle grupper
SF	Middelklasse Højere middelklasse Lavere middelklasse Skolelærere Unge "Stor forskel på SF'er fra København og SF'er i Thy"	Lav grad Usikkerhed i grupperne Uenighed på tværs af grupperne
Enhedslisten	Underklassen Middelklassen "Storbyfænomen" Studerende	Nogen grad Usikkerhed i flere grupper
Dansk Folkeparti	Arbejderklassen Underklassen Middelklassen Lavere middelklasse "Revl og krat" Gamle Folk med ingen eller kort uddannelse	Lav grad Usikkerhed i flere grupper Uenighed i flere grupper

Note: Beskrivelserne indeholder de gruppebetegnelser, deltagerne bruger til at beskrive partiets vælgere. Enighed og sikkerhed beskriver, i hvor høj grad deltagerne er enige om at placere partierne i deres tegninger, og med hvilken sikkerhed de gør det. Oftest er grupperne mere enige, når de er sikre, men der er også tilfælde, hvor gruppens deltagere er enige om, at partiets placering er usikker, som tilfældet er for de Konservative.

tiet ansås mere som et rent middelklasseparti, men der var uenighed i og mellem grupperne i disse placeringer.

Omvendt var der stor sikkerhed i forståelsen af Liberal Alliance som et "topparti", og LA's vælgere var lettest at få til at passe med den i høj grad økonomisk ordnede sociale model. Der var også høj grad af enighed i forståelsen af Radikale og Konservative vælgere, idet de Konservatives vælgerkrise dog skabte en smule usikkerhed og fik flere grupper til at spøge med, at der slet ikke er flere Konservative vælgere.

Der var mindst enighed i beskrivelse af Dansk Folkepartis og SF's vælgere. For Dansk Folkeparti var uenigheden primært inden for grupperne. De studerende var uenige om, i hvilket omfang Dansk Folkepartis vælgere også befandt sig i toppen af samfundet, mens deltagerne i gruppe 2 var uenige om, hvorvidt Dansk Folkepartis vælgere i lige så høj grad kom fra middelklassen som fra den lavere del af middelklassen eller underklassen. I forhold til SF's vælgere var der mere uenighed på tværs af grupperne. De studerende og deltagerne i gruppe 2 mente, at SF var for den højere middelklasse og de intellektuelle, mens deltagerne fra gruppe 4 fandt, at SF primært var for den lavere middelklasse og skulle placeres "nede".

Udfordringerne med at placere partiernes vælgere var i høj grad forbundet med, at deltagerne havde vanskeligt ved at identificere grundlæggende konflikter mellem klasserne i deres modeller foruden økonomiske spørgsmål, mens de forbandt partivalget med en række andre konflikter angående miljø, holdning til flygtninge og indvandrere og Danmarks relation til omverden. Alle grupper svarede således umiddelbart "økonomi", da de bliver spurgt, hvilke typer spørgsmål grupperne i deres model kan være uenige om.⁶ I forhold til andre emner var der langt mere usikkerhed i grupperne, som følgende dialog fra Gruppe 1 illustrerer:

Deltager 1c: Der kan også være debatten om ulandsbistand, det er også meget forskelligt, hvad folk synes, der skal sendes derned.

Moderator: Er der en særlig type, der indtager den ene position fremfor den anden?

Deltager 1c: Ja, der bliver jeg lidt svar skyldig. Jeg tror, det er sådan jævnt fordelt i alle klasser.

En deltager i gruppe 2 mener, at mange konflikter ikke er erkendt, fordi folk ikke forstår den økonomiske dimension i det:

Deltager 2c: Jeg tror i det øjeblik, du begynder at tale værdipolitik, så begynder deres meninger, deres meninger, at nærme sig hinanden, men det er fordi, de ikke er klar over, de er uenige, fordi det ikke er et decideret økonomisk spørgsmål for dem. I samme øjeblik den rent økonomiske del kommer ind over også, vil uenighederne opstå igen.

Spørgsmålet om samfundets åbenhed går altså på tværs af klasser og afhænger blandt andet af alder, hvor ældre i højere grad opfattes som skeptiske over for indvandring (gruppe 5 og gruppe 1). En deltager i gruppe 4 (4a) fremførte, at folk fra den økonomiske overklasse, middelklasse og underklasse, men alle uden længere uddannelse, kan være enige om spørgsmål angående indvandring og samfundets åbenhed over for omverden. Dermed kommer hans beskrivelse meget nær den systematik Harrits et al. (2010) identificerede i deres data, hvor sammensætningen af økonomiske ressourcer og uddannelsesressourcer ser ud til at spille en væsentlig rolle for de politiske holdninger.

Deltagerne i vores analyse havde dog ikke i udpræget grad en opfattelse af, at forbindelsen mellem sociale grupper og ny-poliske emner er relateret til specifikke ressourcer som fx uddannelse. Deltagerne i gruppe 4 nærmede sig den logik, og ligeså gjorde gruppe 3 med deres placering af SF's og Enhedslistens vælgere i toppen, men logikken er ikke eksplicit, og flere beskrev grupperingerne som mere fleksible, grænseløse og uforudsigelige, som følgende udsagn fra en deltager i gruppe 3 illustrerer:

Deltager 3d: Ja. Det kunne være sådan noget, det kunne sikkert også være en eller anden speciel interesse man kunne have for dyrevelfærd eller ... og at vi kan kommunikere så hurtigt og nemt, at der opstår ikke kun nationale fællesskaber, men udover det ... og at man sådan rent ideologisk og tankegodsmæssigt finder sammen der og ikke kun tænker på nationalstaten.

Gruppe 4 diskuterede endvidere, om der kunne være konflikter knyttet til mere hverdagsrelaterede diskussioner fx til beslutninger i en folkeskole. Diskussionen tog udgangspunkt i fire konkrete personer fra øvelsernes casehistorier. Morten repræsenterer her en typisk økonomisk overklasseposition, mens Katrine repræsenterer gruppen af højtuddannede. Anders er håndværker, og Maja er førtidspensionist:

Deltager 4d: Jamen jeg tror også, Morten han ville jo synes, de sidder og snakker alt for meget, de har sgu projektarbejde hele tiden og sidder alt for meget i rundkreds, hvorfor fanden får de ikke nogle karakterer, hvad sker der, det er

fuldstændig vanvittigt. Og Maja hun synes måske de tager lidt for lidt hensyn til de enkelte børn, og Anders han siger, han går, ja det ved jeg ikke, men jeg tror der vil være meget stor ... jeg tror der vil være stor skilning med hvordan de gerne vil se tingene foregå i skolen øhh og hvorfor skal det være så besværligt og kan vi ikke bare, lad os nu bare komme ud over isen. Mens Katrine hun vil være mere til processen er den vigtige, og det er også vigtigt med processen at vi får alle med og så videre og så videre.

Gennem denne diskussion identificeres en forholdsvis klar værdipolitisk konflikt, men ingen af deltagerne generaliserede denne konflikt til andre forhold og heller ikke til konflikter mellem politiske partier. På lignende vis var deltagerne bevidste om, at folk interesserer sig for forskellige ting, men at interesser godt kan gå på tværs af sociale grupper og dermed ikke hjælper til forbindelsen mellem sociale grupper og politiske partier, som nedenstående dialog i gruppe 3 illustrerer:

Deltager 3d: Men kan det også være sådan at der er opbrud? Altså det er jo sådan den tanke vi har, at det er nu nok sådan tingene hænger sammen, men i kraft af den hurtige viden vi får, den øhh, kan der være nogle fællesskaber som er anderledes i dag end der var for år tilbage, altså at vi kan styres af nogle interessefællesskaber i modsætning til kun at se på økonomien.

Moderator: Hvad for nogle interessefællesskaber?

Deltager 3d: Jamen det kunne være en lidenskabelig interesse for øhh ... Hvad ved jeg ...

Deltager 3c: I disse år er det meget moderne at være frivillig og hjælpe andre, og det gør man på tværs af økonomiske skel.

Samlet peger analyserne på, at klassekategorier og partier opfattes som i hvert fald delvist afkoblede af de fleste deltagere. Mange partier opfattes som henhørende stemmer fra alle eller flere samfundsklasser, og i stedet for at relatere partierne til brede samfundsklasser anvender grupperne oftere mere specifikke beskrivelser af partiernes vælgere, der inkluderer både erhverv, alder og geografi. Uddannelse bliver også en vigtig faktor i diskussionerne af, "hvem stemmer på hvem". Som det var tilfældet hos Harrits et al. (2010: 22), er der størst usikkerhed, hvad angår Socialdemokratiets, Venstres og til dels Dansk Folkepartis vælgere. Omvendt er der forholdsvis stor sikkerhed og enighed om placeringen af Liberal Alliance og Radikale Venstre, der begge ret entydigt knyttes til privilegerede grupper i samfundets "top".

Generelt havde fokusgrupperne nemmest ved at koble traditionelle og økonomisk baserede klassekategorier med økonomiske interessekonflikter og partier, der tydeligt varetager forskellige økonomiske interesser (fx LA og Enhedslisten). Hvor Harrits et al. (2010) kunne påvise en klar relation mellem uddannelse og kulturelt liberale og globalt orienterede holdninger, er denne sammenhæng omvendt ikke noget, deltagerne i fokusgrupperne var bevidste om. For dem handlede det mere om tilfældige interessefællesskaber, der kan knytte folk sammen i "skyer" på tværs af klasser. De havde endog særdeles svært ved at beskrive det som konflikter, men havde tilbøjelighed til at henvise til, "at folk jo er så forskellige". Det er således tydeligt, at der ikke i særlig omfattende grad knyttes "klasseinteresser" til værdipolitiske konflikter, og at værdipolitiske konflikter ikke knyttes tydeligt til de forskelle mellem grupper og klasser, der faktisk opfattes og italesættes.

Resultaterne er således mest i overensstemmelse med forestillingen om en flygtig politisk konkurrence, hvor dagsordensfastsættelse og issue-konkurrence (Green-Pedersen, 2011) udgør de nye spilleregler. I hvert fald er den tydeligt todimensionelle sociale struktur, som Harrits et al. (2010) identificerer i statistiske analyser, ikke erkendt af deltagerne som en sammenhæng mellem klassekategorier og politiske partier.

Konklusion

Artiklens udgangspunkt var en undren over, hvordan nyere analyser af klasserelationer peger på klassernes forandring men fortsatte betydning, mens nyere analyser af partier og partikonkurrence peger på klassepolitikens forsvinden. Med udgangspunkt i Bourdieus forståelse af klassifikationskampe som en del af klasserelationerne gennemførte vi en eksplorativ analyse af klassekategorier og opfattelser af danske partier.

Vore resultater viser for det første, at klassekategorier er en vigtig del af samfundsforståelsen på tværs af alle fokusgrupper, og at der i høj grad er tale om en multidimensional forståelse af klasse. Den multidimensionale forståelse fungerer dog i de fleste tilfælde sådan, at de forskellige dimensioner opfattes som forskellige typer af ressourcer, der hver for sig kan bringe mennesker "op" eller "ned" i et samlet hierarki, mens de samtidig er sammenfaldende. Der var udbredt enighed i grupperne om, at især økonomien er den afgørende ressource i samfundet, og selvom der pegedes på fx den økonomiske overklasse og de intellektuelle eller højtuddannede som to grupper i "toppen" af samfundet, så fremstod kapitalsammensætning ikke som en tydelig dimension i konstruktionen af klassekategorier. Resultaterne understøtter således nyere resultater inden

for sociologisk klasseforskning ved at pege på, hvordan borgerne faktisk til en vis grad oplever klasserne som multidimensionale.

Til gengæld var der ikke noget tæt sammenfald mellem klassekategorier og opfattelsen af partierne i nogen af de fem fokusgrupper. Dermed understøtter vores analyser også litteraturen inden for forskningen i partikonkurrence. Det tyder på, at danskerne i ringe grad kan forbinde deres oplevelse af klasserelationer som multidimensionale til deres forståelse af det danske partilandskab.

Analysernes design og metodevalget har muliggjort en dybdegående indsigt i opfattelsen af både klasser og partier, men der er selvsagt også visse begrænsninger. Analysen baseres på fem fokusgrupper med i alt 30 deltagere, hvilket udelukker statistisk generalisering. Vi kan dog foretage en analytisk generalisering af analysernes resultater baseret på to forhold. For det første muliggør fokusgrupper en fortløbende validering af udsagn om klasser og partier inden for grupperne. At grupperne ret hurtigt blev enige om både samfundsbeskrivelser og klassekategorier bør således i sig selv understøtte tiltroen til resultaterne. For det andet finder vi en betydelig mætning på tværs af de fem fokusgrupper. Uanset gruppernes forskellige positioner med hensyn til uddannelse og indkomst var der tale om en høj grad af konsensus med hensyn til samfundsbeskrivelsen og forståelsen af klasser og partier.

Analysen kan dog ikke sige noget om, hvorvidt der er tale om en permanent eller midlertidig afkobling mellem klasserelationer og opfattelsen af partierne. Én mulighed er at se vores resultater i lyset af undersøgelser, der peger på, at svækket ideologisk polarisering mellem partierne, og partiernes ændrede strategier for mobilisering af vælgere som grupper kan have betydning for sammenhængen mellem klassetilhørsforhold og partivalg (Jansen et al., 2013; Thau, 2017). Øget polarisering og ændrede partistrategier, der tilpasses en multidimensional klassestruktur, vil således muligvis kunne genetablere et mere tydeligt billede af forholdet mellem partier og klasser eller grupper.

En anden mulighed er, at opfattelsen af klasserelationernes betydning for politik og partier er under forandring fra især at handle om tydelige *interessekonflikter* til snarere at handle om *identitetskonflikter*. Dermed vil betydningen af klasserelationerne ikke længere primært være en forståelse eller erkendelse af egne og andres interesser, i relation til hvilke partier der kan varetage disse interesser. I stedet vil forståelsen af egen klasseposition knytte sig til forskellige livsstilsvalg, værdier og udtryksformer, og koblingen til partierne vil være baseret på, om man kan "se sig selv" i relation til dette eller hint parti (jf. Zinni et al., 1997). Det vil således være en oplagt mulighed for fremtidig forskning at undersøge netop forholdet mellem klasse- og gruppetilhørsforhold og den følelsesmæssige identifikation med (eller afsmag for) forskellige partier.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk

Noter

1. Citat fra fokusgruppe om beskrivelsen af socialdemokratiets vælgere.
2. Data er indsamlet som et led i forskningsprojektet PERSOS finansieret af Det Frie Forskningsråd.
3. Første del af analysen i denne artikel er tidligere og mere detaljeret præsenteret i Harrits og Pedersen (2017).
4. Nogle grupper tegnede mere end én model. Figur 1 præsenterer den tegning, gruppediskussionerne mest handlede om. Nogle individtegninger blev kun i meget begrænset omfang inddraget i gruppens tegning. Disse tegninger var typisk meget individfokuseret (2 stk.) orienteret om alle de relationer, vi som individer indgår i (familie, arbejdsplads, by, land, Europa) eller geografisk orienteret (2 stk.), hvor forskellene mellem land og by blev fremhævet.
5. Henvisninger til de enkelte deltagere består af et tal, som angiver fokusgruppen: arbejderklassen (1), lavere middelklasse (2), middelklasse (3), øvre middelklasse (4) og studerende (5), og af et bogstav, som identificerer den unikke deltager.
6. Spørgsmålet om konflikter stilles forud for øvelsen om placeringen af partiernes vælgere.

Litteratur

- Alford, Robert R. (1963). *Party and Society*. Chicago: Rand McNally.
- Andersen, Johannes og Jørgen Goul Andersen (2003). Køn, alder og uddannelse, i Jørgen Goul Andersen og Ole Borre (red.), *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Barbour, Rosaline (2007). *Doing Focus Groups*. London: Sage.
- Beck, Ulrich og Elisabeth Beck-Gersheim (2002). *Individualization: Institutionalized Individualism and Its Social and Political Consequences*. London: Sage.
- Bourdieu, Pierre (1984). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. London: Routledge.
- Bourdieu, Pierre (1989). Social space and symbolic power. *Sociological Theory* 7 (1): 14-125.
- Dalton, Russel J. og Martin P. Wattenberg (2002). *Parties without Partisans: Political Change in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Elo, Irma T. (2009). Social class differentials in health and mortality: Patterns and explanations in comparative perspective. *Annual Review of Sociology* 35: 553-572.
- Faber, Stine T., Annick Prieur, Lennart Rosenlund og Jakob Skjøtt-Larsen (2012). *Det skjulte klassesamfund*. Aarhus: Aarhus University Press.

- Flemmen, Magne (2013). Putting Bourdieu to work for class analysis: Reflections on some recent contributions. *British Journal of Sociology* 64 (2): 325-343.
- Flemmen, Magne (2014). The politics of the service class. *European Societies* 16 (4): 543-569.
- Goldthorpe, John. H. (1996). Class analysis and the reorientation of class theory: The case of persisting differentials in educational attainment. *British Journal of Sociology* 47: 481-505.
- Green-Pedersen, Christoffer (2007). The growing importance of issue competition: The changing nature of party competition in Western Europe. *Political Studies* 55 (4): 607-628.
- Green-Pedersen, Christoffer (2011). *Partier i nye tider: Den politiske dagsorden i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag
- Halkier, Bente (2008). *Fokusgrupper*, 2. udg. København: Samfundslitteratur.
- Harrits, Gitte S., Annick Prieur, Jakob Skjøtt-Larsen og Lennart Rosenlund (2010). Class and politics in Denmark: Are both old and new politics structured by class? *Scandinavian Political Studies* 33 (1): 1-27.
- Harrits, Gitte S. (2014) *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Harrits, Gitte S. og Helene H. Pedersen (2017). Class categories and the subjective dimension of class: The case of Denmark. *British Journal of Sociology*, under udgivelse.
- Harrits, Gitte S. og Helene H. Pedersen (i.å). Selfish upper classes and caring lower classes: The possible ineffectiveness of moral boundary drawing in egalitarian societies. I review.
- Jansen, Giedo, Geoffrey Evans og Nan Dirk de Graaf (2013). Class voting and left-right party positions: A comparative study of 15 Western democracies, 1960-2005. *Social Science Research* 42 (2): 376-400.
- Kirchheimer, Otto (1966). The transformation of the Western European party systems, i Joseph LaPalombara og Myron Weiner (red.), *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.
- Knutsen, Oddbjørn (2001). Social class, sector employment and gender as party cleavages in the Scandinavian countries: A comparative longitudinal study, 1970-1995. *Scandinavian Political Studies* 24 (4): 211-350.
- Lipset, Seymour. M. og Stein Rokkan (1967). Cleavage structures, party systems and voter alignments: An introduction, i Seymour M. Lipset og Stein Rokkan (red.), *Party Systems and Voter Alignments: Cross-national Perspectives*. New York: Free Press.
- Lukács, Geor (1967). *Geschichte und Klassenbewusstsein*. Berlin: Der Malik Verlag.
- Mair, Peter (2013). *Ruling the Void. The Hollowing of Western Democracy*. London, New York: Verso.
- Marx, Karl (1974 [1847]). *Filosofiens elendighed*, i Karl Marx, *Skrifter i udvalg*. København: Rhodos.

- Rosenlund, Lennart (2000). Social structures and change: Applying Pierre Bourdieu's approach and analytic framework. *Working Paper 85*. Stavanger: Stavanger University College.
- Pakulski, Jan and Michael Waters (1996). *The Death of Class*. London: SAGE.
- Savage, Mike (2000). *Class Analysis and Social Transformation*. Buckingham: Open University Press.
- Savage, Mike, Fiona Devine, Niall Cunningham, Mark Taylor, Yoajun Li, Johannes Hjellbrekke, Brigitte Le Roux, Sam Friedman og Andrew Miles (2013). A new model of social class: findings from the BBC's Great British Class Survey Experiment. *Sociology* 47 (2): 219-250.
- Stubager, Rune (2009). Education-based group identity and consciousness in the authoritarian libertarian value conflict. *European Journal of Political Research* 48 (2): 204-233.
- Thau, Mads (2017). Demobilisering af klassepolitik i Danmark: Socialdemokratiets gruppeeappeller 1961-2004. *Politica* 49 (2): 158-178.
- Thomassen, Jacques (2005). *The European Voter: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Zinni, Frank P., Laurie A. Rhodebeck og Franco Mattei (1997). The structure and dynamics of group politics: 1964-1992. *Political Behavior* 19 (3):247-282.

Jens Peter Frølund Thomsen

Den økonomiske elites syn på social omfordeling: interessebevidst og solidarisk

Traditionelle klasseteorier undervurderer velfærdsinstitutionernes evne til at øge tilslutningen til social omfordeling blandt den økonomiske elite. Analyser viser, at den økonomiske elite er mindre fordelingspolitisk venstreorienteret end lønmodtagere uden ledelsesbeføjelser, men langt fra i nogen markant forstand. Den økonomiske elite er heller ikke instinktivt imod alt, hvad arbejderklassen repræsenterer i politisk henseende, endsize på forhånd positivt indstillet over for alt, hvad overklassen står for. Den økonomiske elite er både interessebevidst og solidarisk med de mindre privilegerede grupper i samfundet. Endelig viser analyserne, at personlig indkomst udgør den altovervejende grund til, at den økonomiske elite er mindre fordelingspolitisk venstreorienteret end ikke-eliten. De empiriske undersøgelser gennemføres på grundlag af spørgeskemadata, som blev indsamlet i 2015 (n = 1.032).

Historisk betragtet har de sociale klasseskel haft stor indvirkning på fordelingen af de økonomiske ressourcer i det danske samfund (Esping-Andersen, 1985, 1990; Nielsen, 2003). I de seneste årtier har de sociale klasser derimod ikke fyldt meget i den politiske debat. I 1980'erne udtalte den konservative statsminister, Poul Schlüter, at "ideologi er noget bras", hvormed han også antydede, at skarpe klassemodsætninger hører fortiden til. Lige så påfaldende er socialdemokratiske politikeres sjældne omtale af ideologi eller klasser.

Uanset politikeres retoriske optræden, findes der dog stadig betydelige sociale skel i det danske samfund: Megen indflydelse på arbejdspladserne er forbeholdt en eksklusiv gruppe af topledere – her kaldet den økonomiske elite. Den økonomiske elite, som udgør toppen af den øvre middelklasse, har derfor større indflydelse på samfundsudviklingen end den brede kategori af lønmodtagere, som ikke har ledelsesbeføjelser (Kitschelt og Rehm, 2006). Den økonomiske elite omfatter endvidere personer med høje indkomster, der ikke har de samme økonomiske interesser som grupper med færre midler. Sociale skel skaber også politiske uenigheder – de velbjergede stemmer ofte på højreorienterede partier for at beskytte deres privilegier (Stubager og Hansen, 2013).

Nutidige politikeres ulyst til klasseretorik kan dog alligevel være forbundet med samfundsændringer, som har gjort striden om social omfordeling mindre

intens. En af ændringerne angår udvidelsen af den danske velfærdsstat, således at den ikke alene omfordeler fra rig til fattig, men også tilgodeser den økonomiske elite (Esping-Andersen, 1990). I kraft af sin indretning har den danske velfærdsstat skabt solidaritet på tværs af sociale skel, og dens gradvise udbygning er blevet understøttet af en bemærkelsesværdig kompromisvilje blandt de politiske partier og arbejdsmarkedets organisationer. Fagfolk har sågar kaldt det danske samfund for et konsensusdemokrati, fordi dets sociale modsætninger fremstår som mindre uforsonlige end mange andre steder (Lijphart og Crepaz, 1991).

Det er et empirisk spørgsmål, om den økonomiske elite og lønmodtagere uden ledelsesbeføjelser er mere eller mindre fordelingspolitisk uenige. Spørgsmålet er tilmed underbelyst, idet tidligere undersøgelser navnlig har interesseret sig for klassetilørsforholdets indflydelse på partivalget eller middelklassens holdninger i al almindelighed (Andersen og Goul Andersen, 2003; Borre og Goul Andersen, 1997; Stubager og Hansen, 2013). Den økonomiske elites fordelingspolitiske holdninger udgør derfor et forsømt forskningsområde, hvilket er uheldigt, eftersom dens syn på omfordeling har samfundsmæssig betydning: Jo mere den økonomiske elite afviser omfordelingspolitiske initiativer, desto højere vil konfliktniveauet være.

Denne artikel undersøger således den økonomiske elites holdning til social omfordeling, herunder dens syn på arbejderklassen og overklassen. Påstanden er, at klasseteorier undervurderer velfærdsinstitutionernes evne til at skabe tilslutning blandt den økonomiske elite til social omfordeling. Analyserne viser, at den økonomiske elite er mindre imødekommende over for social omfordeling end lønmodtagere uden ledelsesbeføjelser, men også, at forskellen mellem de to grupper er beskeden. Den økonomiske elite er heller ikke kategorisk afvisende over for arbejderklassens politiske synspunkter, endsige på forhånd positivt indstillet over for overklassens politiske krav. Den økonomiske elite har derfor overraskende ingen foretrukken modstander eller alliancepartner i den politiske omfordelingsproces. Endelig viser analyserne, at personlig indkomst forklarer, hvorfor den økonomiske elite er fordelingspolitisk mindre venstreorienteret end ikke-eliten. De empiriske undersøgelser gennemføres på grundlag af spørgeskemadata, som blev indsamlet til formålet i 2015.

Klasseanalyse: en strukturorienteret synsvinkel

Mens nogle forskningsmiljøer i årevis har interesseret sig for middelklassens og arbejderklassens numeriske omfang, har andre energisk omformuleret klassebegrebet i lyset af det moderne samfunds seneste sociale ændringer (Goul Andersen, 1984; Harrits, 2014; Wright, 1997). Om end den slags anstrengelser

er nødvendige, udløser de næppe større politologiske landvindinger. Politologisk set er de væsentlige spørgsmål, dels i hvilket omfang de sociale klasser er uenige om, hvordan samfundets økonomiske ressourcer bør fordeles, dels hvorfor denne uenighed overhovedet forekommer. Det interessante er derfor ikke klasseskellene i sig selv, men snarere deres politiske konsekvenser (Goul Andersen, 1991).

De fleste klasseteoriers politikopfattelse rummer dog en fremhævelse af samfundets strukturelle sider frem for dets psykologiske processer (Wright, 1985). Teorierne kredser om den formodning, at tilkendegivne holdninger til politiske spørgsmål oftest udspringer af dybereliggende interesser, der knytter sig til de fastlagte roller, som samfundets borgere varetager (Thomsen, 2009). Begrebet interesse har samtidig en særlig betydning med politisk relevans. Almindeligvis menes der med interesse, at en gruppe eller person foretrækker at få mere af en begrænset ressource (fx udbetalt løn) – og i hvert fald ikke mindre. Udtrykket egeninteresse svarer til denne form for motivation – som ikke nødvendigvis udløser konflikt.

For at få konfliktspektet med følger navnlig marxistiske klasseteoretikere hertil, at en aktørs egeninteresse først får grundlæggende politisk betydning, når den forstås i sammenhæng med andre aktørers egeninteresser. Heri er for så vidt intet usædvanligt, eftersom udtrykket interesse (af latin: "inter-esse") betyder "mellemværende" (fx Poulantzas, 1982). Et mellemværende forekommer, når A (chefgangen) har mindre af en begrænset ressource (fx overskuddet i en given virksomhed), fordi B (medarbejderne) har en større del af den. Et mellemværende karakteriseres yderligere ved, at A og B er indbyrdes forbundne i en større eller mindre konflikt: Forbindelsen mellem A og B indeholder et mellemværende, skønt den også omfatter andre ting (fx regelmæssigt samarbejde). Ledere og underordnede kan eksempelvis aldrig få fuldt overensstemmende interesser, fordi deres roller er strukturelt forskellige. Det er endelig en antagelse, at samfundets borgere som regel er bevidste om, at de har forskellige interesser. Det gælder især interesser, som knytter sig til løn, skat og formueforhold. Hovedpåstanden i den klasseanalytiske synsvinkel er således, at uforenelige egeninteresser skaber uenighed om fordelingen af samfundets økonomiske ressourcer.

Den økonomiske elite: autoritetshierarkiet

Emnet i denne sammenhæng er alene den økonomiske elite og dens interesser. Men hvad karakteriserer den økonomiske elite? Negativt betragtet adskiller den økonomiske elite sig fra borgerskabet, fordi den ikke indbefatter personer, som ejer deres virksomhed eller forretning. I positiv forstand udgør den økono-

miske elite derfor en del af den øvre middelklasse, som udelukkende omfatter lønmodtagere (Wright, 1997). Disse afgrænsninger indebærer, at begrebet elite definitorisk forbindes med autoritet frem for ejerskab.

Autoritet angår fordelingen af ledelsesbeføjelser i både den private og den offentlige sektor (Giddens, 1983; Milner, 1999). I begge sektorer er indflydelse på arbejdspladsen ulige fordelt: Der findes en mindre økonomisk elite, som har ledelsesbeføjelser, hvorimod den bredere gruppe af underordnede lønmodtagere ikke har en sådan magtressource (Esping-Andersen, 1992; Wright, 1997). Udtrykket autoritet fremhæver således samfundets magthierarkier, som blandt andet knæsetter lederens ret til at overvåge arbejdets udførelse, benytte bonus- og lønforhøjelser, udstede tjenstlige advarsler, nedsætte lønnen/arbejdstiden eller effektuere afskedigelser.

I moderne samfund er ledelsesbeføjelser ligeledes forbundet med økonomiske privilegier: Jo højere positionen i ledelseshierarkiet er, desto større er aflønningen. Denne sammenhæng forekommer navnlig i den private sektor, men efterhånden er lønningerne på ledelsesniveau i den offentlige sektor også øget betragteligt. I den forstand tilbydes den økonomiske elite (især de øverste topledere) en bonusbetaling af en så anseelig størrelse, at den udgør en form for udbytning af medarbejderne (Wright, 1997).

Lige så vigtig er antagelig den psykologiske bevidsthed, som bonusbetalingen uundgåeligt stimulerer: Større ledertillæg tydeliggør betydningen af loyalitet over for virksomheden eller organisationen, med alt hvad det indebærer i form af forpligtelser opad i et givet organisatorisk system (Kitschelt og Rehm, 2014). Det er derfor muligvis ledelsesansvaret snarere end ledelsesbeføjelserne, som placerer lederen i et oplevet modsætningsforhold til de underordnede. Medarbejdere, som ikke varetager deres arbejdsopgaver tilfredsstillende, er reelt lederens hovedpine; og til syvende og sidst kan utilstrækkelige eller modstræbende medarbejdere føre til afskedigelse af lederen.

Det afgørende er imidlertid, om den økonomiske elites statusegenskaber og arbejdsituation afføder særlige egeninteresser og hermed forbundne politiske holdninger. Udgangspunktet er selvsagt, at den økonomiske elite alene varetager sin egeninteresse, som hovedsagelig tilsiger bevarelse af status quo frem for reformer i venstreorienteret retning (Thomsen, 2005). I det lys har den økonomiske elite sandsynligvis betydelig mere til fælles med overklassen (borgerskabet) end arbejderklassen (Wright, 1997). Eller sagt mere mundret: Jo højere positionen i ledelseshierarkiet er, desto større må modstanden mod at omfordele fra rig til fattig formodes at være (Kitschelt og Rehm, 2014). De øverste ledere har – alt andet lige – ingen interesse i at overføre større dele af

deres bonusbetaling til resourcesvage grupper i samfundet, altså de grupper, som slet ikke har et krævende ledelsesansvar.

Velfærdsstatens indvirkning på fordelingskampen

Alt andet er blot ikke nødvendigvis lige, hvorfor sammenhængen mellem autoritetsposition og fordelingspolitiske holdninger kan være betinget af forhold uden for arbejdsmarkedet (Esping-Andersen, 1992). Problemet er, at klasseteoretikere forudsætter, at den sociale fordelingskamp altid forekommer inden for rammerne af en utæmmet markeds kapitalisme, hvor ”velfærds politik” omfatter ordninger, som alene drager omsorg for de allersvageste (jf. Bourdieu, 2004; Poulantzas, 1979, 1982; Wright, 1985, 1997). I en sådan institutionel indretning betaler eliten oftest meget modvilligt til sociale ordninger, fordi den ikke selv har gavn af dem. Men sådan er virkeligheden ikke overalt, eftersom en del lande har generøse velfærdsprogrammer, som i varierende omfang understøtter alle borgere fra vugge til grav (jf. Baldwin, 1996; Jensen, 2011). Formuleret mere generelt: Den institutionelle påvirkning kan være i form af incitamentseffekter eller socialiseringseffekter.

Incitamentseffekter vedrører selvsagt ”noget-for-noget-mekanismer”. I den danske (universelle) velfærdsstat betaler den økonomiske elite mange skattekroner til de resourcesvage (Larsen, 2008). Med til billedet hører imidlertid, at den økonomiske elite også har adgang til det offentlige sundhedsvæsen, folkeskolen, gymnasier, daginstitutioner, biblioteker, universiteter, børnecheck, førtidspension, hjemmehjælp og folkepension. I et sådant institutionelt arrangement findes en tilskyndelse til at betale til ordninger, der favoriserer de svageste, fordi de samtidig tilgodeser de elitepersoner, som lægger en anseelig skattebetaling (Larsen, 2008; Rothstein, 1994). Denne effekttype indebærer, at den økonomiske elite ser velfærdsstaten som et flersidet regnskab, der både omfatter udgifter (trækprocenten) og indtægter (adgang til velfærd).

Socialiseringseffekter angår derimod institutioners moralsk ”opdragende” påvirkning. Institutioner skaber værdier, hvormed menes politiske målsætninger (Rothstein, 2001). En vigtig værdi i dansk velfærds politik er, at de bredeste skuldre bør bære de tungeste byrder. En indvending kan naturligvis være, at elitens personer ikke velvilligt accepterer dette solidaritetsprincip, men alene betaler til de svage, fordi de er tvunget til det. Alligevel er der intet til hinder for, at eliten i nogen udstrækning finder solidaritetsprincippet rigtigt (jf. Rothstein, 2001). Eksempelvis konkluderede den danske Magtudredning, at der blandt indkomsteliten var opbakning til større bevillinger til folkepension og sundhedsvæsen (Togeby et al., 2003). To velfærdsarrangementer, som særligt begunstiger de svageste i samfundet, men som tilmed bidrager betydeligt til

det høje skattetryk. I sin rendyrkede form indebærer denne effekttype, at den økonomiske elite muligvis også betaler til de svageste af moralske (uselviske) grunde.

Elitens egeninteresse har i alle tilfælde betydning, men den ses som betinget af velfærdsinstitutionernes indretning. Det er ikke muligt direkte at undersøge, om den økonomiske elites fordelingspolitiske holdninger betinges af incitamentseffekter eller socialisering. Der er dog en indirekte mulighed, idet forudsigelserne, som følger af disse forklaringer, er tydelige. Hvis ikke incitamentseffekter eller socialisering har betydning for egeninteressens udmøntning i dansk sammenhæng, bør modstanden mod omfordeling øges betragteligt, desto højere positionen i autoritetshierarkiet er. Hvis de derimod har betydning for egeninteressen, bør den økonomiske elites modstand mod omfordeling være forholdsvis begrænset. Endelig er det interessant at efterprøve, om den økonomiske aflønning af de øverste ledere udgør en vigtig forklaring på, at de ønsker mindre omfordeling fra rig til fattig. Er indkomst en væsentlig komponent i autoritetspositionen? Hvis svaret er bekræftende, bør personlig indkomst være den mekanisme, som forbinder autoritetsposition og holdning til social omfordeling.

Data og operationaliseringer

Data er fra en spørgeskemaundersøgelse, som blev gennemført i april-maj 2015 (Stubager, 2015). Undersøgelsens univers er voksne (18+) danske statsborgere, som blev udtrukket fra det officielle cpr-register, hvorfra også deres adresser blev identificeret. Der blev udtrukket en bruttostikprøve på 2.500 personer. Spørgeskemaet blev herefter tilsendt de udtrukne svarpersoner med almindelig post. Der blev udsendt to rykkere til dem, som endnu ikke havde svaret på henvendelsen. 44 spørgeskemaer blev returneret af postvæsenet, fordi der ingen var på adressen. 45 personer var ikke i stand til at besvare spørgeskemaet på grund af handicaps eller lignende. Disse 89 personer blev trukket fra bruttostikprøven. I alt 1.227 svarpersoner returnerede et fuldt anvendeligt spørgeskema. Den endelige svarprocent blev således 51,1, hvilket svarer til, hvad der opnås i de danske valgundersøgelser (se fx Hansen og Stubager, 2016).

Den uafhængige variabel – autoritet – blev operationaliseret som sammenføjning af to spørgsmål, der begge vedrører, hvor mange underordnede svarpersonen aktuelt har eller havde, da vedkommende var på arbejdsmarkedet. De to spørgsmål har nøjagtig de samme svarkategorier (ingen underordnede, 1-4, 5-9, 10-19, 20-49, 50-99 og 100 eller flere). Variablen blev herefter omkodet, således at 1-9 underordnede defineres som lav autoritet, mens 50+ defineres som høj autoritet. De resterende to svarkategorier sammenlægges som en mel-

lemtype i rangeringen, og ”ingen underordnede” benyttes som referencekategori (svarende til ingen autoritet). Referencekategorien omfatter ikke studerende, da de aldrig har været på arbejdsmarkedet: Klasseteorien angår eksplicit betydningen af tilknytning til arbejdsmarkedet.

Tabel 1: Sammenhæng mellem autoritetsposition og klassetilhørsforhold. Pct. vandret (afrundet)

	Øvre middelklasse	Nedre middelklasse	Arbejder- klasse	Selvstændig	Total
Autoritet					
Ingen	36	24	32	8	100 (683)
-	50	12	9	29	100 (188)
-	90	9	(1)	0	100 (78)
Meget høj	96	(4)	0	0	100 (28)
I alt	435	194	238	110	977

Note: Øvre middelklasse omfatter i hovedsagen højere funktionærer (hvoraf mange har ledelsesret), mens nedre middelklasse omfatter lavere funktionærer, hvoraf næsten ingen har ledelsesret (og begge kategorier har ikke manuelt arbejde). Arbejderklassen er manuelt beskæftigede personer uden ledelsesansvar. Selvstændige er alle, som ejer deres forretning eller virksomhed. Studerende er udeladt. Parenteser angiver under fem svarpersoner.

Tabel 2: Sammenhæng mellem autoritetsposition og indkomst. Pct. vandret (afrundet)

	Meget lav indkomst	Lav indkomst	Høj indkomst	Meget høj indkomst	Total
Autoritet					
Ingen	16	57	24	3	100 (657)
-	15	50	24	10	100 (136)
-	9	35	35	21	100 (75)
Meget høj	(8)	42	11	38	100 (26)
I alt	136	481	219	58	894

Note: Indkomst er målt som personlig, årlig bruttoindkomst. Meget lav indkomst (mindre end 100.000-149.999 kr.); lav indkomst (150.000-399.999 kr.); høj indkomst (400.000-699.999 kr.); meget høj indkomst (≥ 700.000). Studerende og selvstændige (med underordnede) er udeladt. Parenteser angiver under fem svarpersoner.

Tabel 1 viser, hvordan autoritetsposition er forbundet med det traditionelle klassetilhørsforhold (som også beror på nuværende og tidligere beskæftigelse). I overensstemmelse med teorien ses det, at autoritetsposition er entydigt forbundet med klassetilhørsforholdet: 36 pct. af dem, som ikke har ledelsesbeføjelser, tilhører den øvre middelklasse, mens 96 pct. af dem med højeste autoritetsposition tilhører denne kategori. Under ét viser tabel 1, at blandt dem med stort ledelsesansvar er der stort set kun personer fra den øvre middelklasse. Tabellen viser endvidere, at der er en gruppe af selvstændige, som har få ansatte under sig. Disse personer, som ejer deres forretning eller virksomhed, fjernes fra autoritetsvariablen i de efterfølgende analyser i overensstemmelse med de teoretiske afgrænsningskriterier.

Der kan dernæst spørges til, hvordan sammenhængen er mellem autoritetsposition og personlig indkomst – er der tale om en økonomisk velbeslået elite? Det fremgår af tabel 2, at der er en entydig klar sammenhæng mellem ledelsesansvar og meget høj indkomst: Forskellen mellem intet og maksimalt ledelsesansvar, hvad angår opnåelse af meget høj indkomst, er på 35 procentpoint: Jo flere underordnede, desto flere penge i lønposen. I kategorien med høj autoritetsposition er der imidlertid en del svarpersoner, som også har lav indkomst. Det skyldes overvejende, at analysen i tabel 2 naturligvis omfatter en større kategori af folkepensionister, som nødvendigvis har en lavere personlig indkomst end dem, som stadig er på arbejdsmarkedet. I den forstand undervurderer tabel 2 sammenhængen mellem autoritetsposition og personlig indkomst. Personlig indkomst inddrages efterfølgende i den multivariate analyse.

I overensstemmelse med tidligere undersøgelser (Kitschelt og Rehm, 2014) operationaliseres den afhængige variabel – holdning til social omfordeling – ved hjælp af tre spørgsmål: 1) "Økonomisk ulighed gavner samfundet", 2) "høje indtægter burde beskattes hårdere, end tilfældet er i dag", og 3) "man bør stræbe efter, at alle har de samme økonomiske vilkår uanset deres uddannelse eller job" (alle med fem svarkategorier samt en kategori for "ved ikke"). De tre spørgsmål vedrører alle holdningen til social omfordeling, og de to af dem (1 og 3) er tydeligt formuleret som politiske målsætninger med sigte på tilslutning til solidaritet (jf. Stubager og Goul Andersen, 2013). Selv om spørgsmålene ikke nævner velfærdsstaten, må det formodes, at de stimulerer overvejelser over velfærdsstatens aktive eller inaktive rolle i den sociale omfordeling. Eller anderledes formuleret: De fleste danskere ved, at det er velfærdsstaten, der skaber lighed og lige muligheder – og ikke markedet. Det gælder naturligvis også, at holdning til social omfordeling dybest set er en empirisk indikator for den økonomiske elites egeninteresse: Skal der skabes større social lighed, indebærer det som hovedregel højere skatter for de velstillede.

Spørgsmålene føjes sammen til et indeks, som varierer fra 0-1, hvor høje værdier angiver tilslutning til yderligere social omfordeling ($\alpha = 0,63$; gns. = 0,51; std.afv. = 0,26). Svarpersoner indgår i indekset, såfremt de har afgivet to gyldige svar på de tre spørgsmål (et "ved ikke"-svar tildes således gennemsnittet for de to øvrige for den enkelte svarperson). Reliabiliteten er en anelse til den lave ende, men de parvise korrelationer er til gengæld tilfredsstillende (de varierer mellem 0,42 og 0,33).

Hertil lægges to andre spørgsmål, der benyttes særskilt som indikatorer for den økonomiske elites opfattede mellemværende med andre klasser i samfundet: 1) "Hvor enig er du generelt med folk fra arbejderklassen om politiske spørgsmål?", og 2) "hvor enig er du generelt med folk fra overklassen om politiske spørgsmål?" (begge spørgsmål har fem svarkategorier samt en kategori forbeholdt "ved ikke"). Begge spørgsmålsformuleringer er interessante, fordi solidaritetsprincippet gøres konkret frem for abstrakt, som det er tilfældet for de øvrige spørgsmål, der indgår i det konstruerede indeks. Lægges der ikke stor afstand til arbejderklassens politiske synspunkter, må det tolkes som en høj grad af solidaritet med nogle af de svageste i samfundet. Udtrykkes der alternativt stor enighed med overklassen, må det ses som udtryk for, at den økonomiske elite afviser socialpolitisk solidaritet. Udtrykket overklasse har dog ikke en akademisk entydig definition, men en tidligere undersøgelse har påvist, at det for de fleste mennesker især omfatter de personer, der dels ejer landets virksomheder, dels råder over meget stor økonomisk rigdom – mens også høj uddannelse ses som kendetegn for en overklasseposition (Robison og Stubager, 2016). Tidligere undersøgelser har i den forbindelse fremhævet, at især den meget velhavende gruppe ligger til højre for den fordelingspolitiske midte, hvilket antagelig også svarer til den almindelige opfattelse i samfundet (Stubager og Goul Andersen, 2013).

Det er ikke ideelt, at begge spørgsmål vedrører politiske emner af principielt enhver tænkelig art. I dansk sammenhæng er der på den anden side to dagsordener, som har altdominerende betydning blandt vælgerne – dels omfordelingspolitik, dels værdipolitik, hvori udlændingespørgsmålet indgår med stor vægt (Hansen og Goul Andersen, 2013). Det er derfor sandsynligt, at svarpersonerne i høj grad har medtænkt omfordelingspolitiske spørgsmål i deres stillingtagen til andre klasser. Mener man eksempelvis, at skatten og de offentlige udgifter er alt for høje i Danmark, tilkendegiver man næppe meget stor enighed med arbejderklassens politiske krav – det er mere sandsynligt, at en sådan holdning fører til enighed med overklassen. Samtidig ansporer selve ordet klasse til tænkning i økonomiske baner snarere end værdipolitiske (Robison og Stubager, 2016). Under alle omstændigheder indfanger de to spørgsmål

for det første oplevede modsætningsforhold og for det andet synet på omfordelingspolitikken i et eller andet omfang. Begge aspekter er i overensstemmelse med klasseteoriens fokus.

Som kontrolvariable benyttes køn (mand som referencekategori), alder (antal år), uddannelse (kun folkeskole som referencekategori) og arbejdsmarkedsstatus (uden for arbejdsmarkedet som referencekategori). Datasættet tilbyder desværre ikke oplysninger om privat eller offentlig ansættelse (aktuelt eller tidligere). På den ene side kan sammenhængen mellem autoritetsposition og fordelingspolitiske holdninger være betinget af privat eller offentlig ansættelse. Det er veldokumenteret, at offentligt ansatte almindeligvis er mere venstreorienterede end privatansatte (Stubager og Goul Andersen, 2013). På den anden side er den offentlige sektor i de seneste 30 år blevet udsat for en række reformer, som har berørt lederniveauet, især ved indførelse af ”new public management”-initiativer, herunder højere (og differentieret) aflønning samt øget brug af åremålskontrakter (Andersen, Pallesen og Serritzlew, 2006). Offentligt ansatte ledere er således i stigende omfang underlagt forskellige præstationskriterier, hvorfor deres arbejdsvilkår i væsentlige henseender ligner dem, der gælder for ledere i det private erhvervsliv (Pedersen, 2011). Endelig gennemføres der ikke kontrol for beskæftigelse, eftersom tabel 1 viste, at sammenhængen mellem autoritetsposition og beskæftigelse (klasseposition) er særdeles stærk. Medtages beskæftigelse i de multivariate analyser, hvori autoritetsposition også indgår, opstår der omfattende multikollinearitet.

Empiriske resultater

Sammenhængen mellem autoritetsposition og fordelingspolitisk venstreorientering undersøges i tabel 3, hvori der også er kontrolleret for en række relevante baggrundsvARIABLE. Fokus er naturligvis på autoritetsvariablen, hvor det erindres, at alle de viste koefficienter angiver forskellen til referencekategorien, som ikke er vist. Referencekategorien er svarpersoner, som ikke har eller aldrig har haft ledelsesbeføjelser, svarende til ikke-eliten. Det fremgår af model 1 i tabel 3, at afstanden til referencekategorien øges i takt med, at autoritetspositionen bliver højere. Det fremgår dog også, at det alene er de to øverste trin på autoritetsskalaen, som er statistisk signifikant forskellige fra referencekategorien, hvorfor sammenhængen ikke beror på tilfældigheder (jf. F-testen for den samlede variabel). Forskellen mellem ikke-eliten og den højeste autoritetsposition er 11 procentpoint, og koefficienten for den højeste autoritetsposition er som forventet negativ. Det negative fortegn indebærer, at den øverste elite er 11 procentpoint mindre fordelingspolitisk venstreorienteret end ikke-eliten. Når der ses på sammenhængen under ét, er der således ingen tvivl om, at graden

Tabel 3: Autoritetspositionens indvirkning på holdning til social omfordeling (ustandardiserede OLS-regressionskoefficienter)

	Model 1	(st.fejl)	Model 2	(st.fejl)
Autoritetsposition (F-test)	*			
Lav	-0,04	(0,02)	-0,02	(0,02)
-	-0,08*	(0,03)	-0,03	(0,03)
Høj	-0,11*	(0,05)	-0,05	(0,05)
Studerende	-0,05	(0,05)	-0,06	(0,05)
Køn				
Kvinde	0,03	(0,02)	0,01	(0,02)
Alder	0,13**	(0,05)	0,17***	(0,05)
Uddannelse (F-test)			*	
Kort videregående	-0,06	(0,03)	-0,04	(0,03)
Mellemlang	-0,05	(0,04)	-0,00	(0,04)
Lang videregående	-0,03	(0,04)	0,05	(0,04)
Rest.	0,03	(0,08)	0,03	(0,08)
Arbejdsmarkedsstatus (F-test)	***			
Lønmodtager	-0,07**	(0,02)	0,01	(0,03)
Selvstændig	-0,12**	(0,04)	-0,02	(0,04)
Indtægt (F-test)			***	
Lav indkomst			-0,08**	(0,03)
Høj indkomst			-0,20***	(0,03)
Meget høj indkomst			-0,27***	(0,05)
Konstant	0,54***	(0,04)	0,55***	(0,05)
R ² (justeret)	0,05		0,09	
N =	933		933	

Note: Den afhængige variabel – holdninger til omfordeling – består af tre spørgsmål, som varierer fra 0-1, hvor høje værdier angiver venstreorienteret syn på omfordeling. For de kategoriske variable er benyttet følgende referencekategorier. Autoritet = ingen; køn = mand; uddannelse = kun folkeskole; arbejdsmarkedsstatus = uden for arbejdsmarkedet; indkomst = meget lav indkomst (mindre end 100.000-149.999 kr.). Standardfejl i parentes. Den statistiske signifikanstest for de kategoriske variable under ét er udført som F-test. ***p < 0,001; **p < 0,01; *p < 0,05.

af omfordelingspolitisk solidaritet svækkes i takt med, at autoritetspositionen hæves. Den økonomiske elite ligger klart til højre for ikke-eliten.

Alligevel opstår spørgsmålet: Er sammenhængen mellem autoritetsposition og omfordelingspolitisk holdning stærk eller svag? Der kan benyttes forskellige mål for, hvorvidt en sammenhæng er stærk eller svag i statistisk forstand, men et af dem er simple procentdifferencer. Ideelt kunne forskellen mellem referencetegorien og højeste autoritetsposition være 100 procentpoint, hvilket dog aldrig forekommer i den virkelige verden, men det er derimod ikke ualmindeligt, at baggrundsvariabler (fx uddannelse) udviser forskelle på 25 procentpoint mellem laveste og højeste position. En forskel på 11 procentpoint som i dette tilfælde må karakteriseres som en moderat stærk sammenhæng mellem autoritetsposition og fordelingspolitisk orientering. Det betyder naturligvis, at en hel del personer fra ikke-eliten og den økonomiske elite har tilnærmelsesvis de samme holdninger til flere vigtige fordelingspolitiske spørgsmål.

Klasseteorien i den institutionsbaserede udgave har således noget for sig, men tilbage refterer, hvordan autoritetspositionens indvirkning på holdningen til social omfordeling skal fortolkes. Det spørgsmål besvares i model 2 i tabel 3. I denne model forudsættes det, at personlig indkomst meningsfuldt kan betragtes som en mellemkommende variabel: Autoritetsposition afføder større personlig indkomst (jf. tabel 2), som dernæst skubber holdningen til social omfordeling i højreorienteret retning. Hvis denne forudsætning er rigtig, bør sammenhængen mellem autoritetsposition og fordelingspolitiske holdninger svækkes, når der kontrolleres for personlig indkomst. Det fremgår af model 2 i tabel 3, at effekten af autoritetsposition ikke alene svækkes, men helt forsvinder, når der kontrolleres for personlig indkomst. Alle dummyvariable for autoritetsposition bliver statistisk ikke-signifikante, og koefficienterne fra model 1 bliver godt og vel halveret i model 2, hvad angår numerisk størrelse. Der er derfor ingen tvivl om, at deres høje indkomst udgør en af grundene til, at de øverste chefer ønsker mindre social omfordeling end lønmodtagere, der ikke har ledende arbejdsfunktioner. Dette resultat tydeliggør, at autoritetsposition også har meget med økonomiske ressourcer at gøre.

Det benyttede mål for fordelingspolitiske holdninger er generelt og belyser således ikke, i hvilket omfang den økonomiske elite direkte tager afstand fra arbejderklassens politiske krav – eller alternativt har stor forkærlighed for overklassen i samfundet. Det er derfor interessant at undersøge, hvilket forhold den økonomiske elite har til disse to politisk dominerende og alligevel meget forskellige sociale klasser. Tabel 4 viser sammenhængen mellem autoritetsposition og holdningen til arbejderklassens politiske synspunkter. Har incitamentseffekter eller socialisering ingen betydning for egeninteressen, bør den

Tabel 4: Sammenhæng mellem autoritet og enighed med arbejderklassen i politiske spørgsmål. Pct. vandret (afrundet)

	Uenig	Neutral	Enig	Total	(N =)
Autoritet					
Ingen	28	34	38	100	(574)
-	39	29	32	100	(118)
-	26	39	35	100	(74)
Høj	36	24	40	100	(25)
I alt	237	264	290	100	(791)

Note: Svarpersoner i kategorierne "ved ikke" og "ubesvaret" er udeladt. Sammenhængen er også efterprøvet i en logitregression med holdningen til arbejderklassen som binær afhængig variabel, hvori der kontrolleredes for køn, alder, uddannelse og arbejdsmarkedsstatus. Denne multivariate analyse viste, at der ikke er en signifikant sammenhæng. En lignende OLS-model (samt en "ordered" logit) førte til samme konklusion. Studerende og selvstændige (med underordnede) er udeladt.

Tabel 5: Sammenhæng mellem autoritet og enighed med overklassen i politiske spørgsmål. Pct. vandret (afrundet)

	Uenig	Neutral	Enig	Total	(N =)
Autoritet					
Ingen	51	29	20	100	(551)
-	37	35	28	100	(114)
-	49	32	19	100	(73)
Høj	46	33	21	100	(24)
I alt	369	230	163	100	(762)

Note: Svarpersoner i kategorierne "ved ikke" og "ubesvaret" er udeladt. Sammenhængen er også efterprøvet i en logitregression med holdningen til overklassen som binær afhængig variabel, hvori der kontrolleredes for køn, alder, uddannelse og arbejdsmarkedsstatus. Denne multivariate analyse viste, at der ikke er en signifikant sammenhæng. En lignende OLS-model (samt en "ordered" logit) førte til samme konklusion. Studerende og selvstændige (med underordnede) er udeladt.

økonomiske elite udtrykke stor uenighed med arbejderklassens synspunkter i politiske spørgsmål, herunder naturligvis også med hensyn til fordelingspolitik. Tabel 4 viser imidlertid, at sammenhængen mellem autoritetsposition og holdningen til arbejderklassens politiske krav er meget svag. Blandt dem, der ingen autoritet har, er 28 pct. uenige med arbejderklassen, mens det tilsvarende

tal er 36 pct. blandt personer med maksimal autoritet. Der er altså tale om en beskedent forskel på 8 procentpoint, som i øvrigt ikke er statistisk signifikant ifølge supplerende analyser. Sammenhængen er heller ikke entydig: Andelen, der er uenige med arbejderklassen, mindskes henover de to mellemkategorier. Derimod øges andelen, der er uenige med arbejderklassen, når der skiftes fra ingen autoritet til laveste autoritetsposition: Her er 39 pct. uenige med arbejderklassen, hvilket tilmed er den største andel "uenige" blandt alle niveauer af autoritetsposition. Endelig ses det, at der blandt den øverste autoritetsposition er flere, der er enige med arbejderklassen, end blandt ikke-eliten – om end forskellen er substantielt set uden betydning. Uenighed eller enighed med arbejderklassen har således meget lidt med autoritetsposition at gøre. Med til analysen hører endelig spørgsmålet om, hvorvidt arbejderklassen er blevet betydelig mere fordelingspolitisk højreorienteret i de senere år, men det er der intet, der tyder på ifølge tidligere undersøgelser (jf. Arndt, 2012; Borre og Goul Andersen, 1997; Stubager og Goul Andersen, 2013).

Er der til gengæld tale om, at den økonomiske elite tilkendegiver et interessefællesskab med samfundets overklasse? Enighed med overklassen er naturligvis ikke udtryk for solidaritet, men snarere for markant fordelingspolitisk højreorientering. Sammenhængen mellem autoritetsposition og sympati med overklassens politiske synspunkter fremgår af tabel 5. Ligesom i den forrige tabel fremgår det, at sammenhængen mellem autoritetsposition og holdningen til overklassen er overordentlig svag. Andelen, der er uenige med overklassen blandt dem helt uden autoritet, udgør 51 pct., mens det tilsvarende tal er 46 pct. blandt dem med højeste autoritetsposition. En forskel på 5 procentpoint, som heller ikke er statistisk signifikant. Endvidere tydeliggør tabellens analyse atter en gang en tendens til, at nogle af de laveste i autoritetshierarkiet har størst sympati med overklassens politiske synspunkter: 46 pct. af dem, som har maksimal autoritet, er uenige med overklassen i politiske spørgsmål, mens 37 pct. af dem med den næstlaveste autoritetsposition er uenige med den (forskellen er dog ikke statistisk signifikant). Ligeledes ses det, at blandt dem, der slet ingen autoritet har, udtrykker 20 pct. enighed med overklassens syn på politiske spørgsmål, mens det tilsvarende tal er 21 pct. blandt dem med højeste autoritetsposition. Der er således ingen sammenhæng, hvorfor enighed med overklassen heller ikke har meget med autoritetsposition at gøre. Dette delresultat er vel nok særligt i uoverensstemmelse med traditionel klasse-teori forudsigelser, da der "burde" være et mere udtalt interessefællesskab mellem den økonomiske elite og overklassen – fordi de to grupper med hensyn til indflydelse, ansvar, rigdom, forbrug og livsstil i øvrigt har en række fællestræk.

Den økonomiske elite er fordelingspolitisk højreorienteret, men den har tilsyneladende intet større mellemværende med arbejderklassen, som den i øvrigt støtter økonomisk over skattebetalingen. Det er endvidere iøjnefaldende, at den økonomiske elite heller ikke udtrykker et større interessefællesskab med den danske overklasse. I det hele taget ser det ud til, at den økonomiske elites interessebevidsthed er forholdsvis svag.

Afrunding

Analysen har vist, at den økonomiske elite i det danske samfund er både interessebevidst og solidarisk. Jo højere positionen i autoritetshierarkiet er, desto mindre er den fordelingspolitiske venstreorientering. Personlig indkomst udgør dernæst en vigtig delforklaring på, at den økonomiske elite er mindre fordelingspolitisk venstreorienteret end lønmodtagere, som ikke har ledelsesbeføjelser. Med disse konklusioner bekræfter analyserne den økonomiske elites interessebevidsthed.

Den økonomiske elites fordelingspolitiske højreorientering er på den anden side til at overse: Den kunne være endnu mere højreorienteret. Det ser heller ikke ud til, at den økonomiske elite i bredere forstand har et fjendtligt forhold til arbejderklassen, eller at den i overvejende grad identificerer sig med overklassens politiske holdninger. Den økonomiske elite er for så vidt lige så solidarisk med arbejderklassen, som den er med overklassen. Således synes der heller ikke at være noget større belæg for påstande om (jf. Olsen, 2010), at den politiske afstand mellem elite og almindelige borgere skulle være særlig stor i Danmark. En del tyder tværtimod på, at den økonomiske elite har en middelklassebevidsthed, som i psykologisk forstand ikke rummer alt for skarpe ideologiske kanter. Der er tale om en solid middelstand, som accepterer social ulighed i et vist, men langt fra ubegrænset omfang.

Det har ikke været muligt at fremlægge empirisk belæg for, hvorfor nogle interessemodsatninger i det danske samfund tilsyneladende er mindre udtalte, end man skulle forvente ud fra traditionel (institutionsløs) klasse-teori. Det er på den anden side betryggende, at resultaterne er tilnærmelsesvis i overensstemmelse med tidligere undersøgelser. Stubager og Goul Andersen (2013) konkluderede også, at de økonomisk privilegerede lag er fordelingspolitisk højreorienterede, men ikke i en markant grad. Det ser endvidere ud til, at disse holdninger ikke er opstået inden for de senere år, eftersom ældre undersøgelser er nået til en lignende konklusion (Borre og Goul Andersen, 1997).

Det ville have været ideelt at kunne sammenligne resultaterne med et andet land, hvor universelle velfærdsordninger ikke findes. Det er desværre ikke muligt. Men spørgsmålet er naturligvis først og fremmest, om det danske samfund

er aldeles atypisk i international sammenhæng – eller forekommer der et lignende mønster i andre lande, hvor der ligeledes findes universelle velfærdsordninger? Det er i den forbindelse tankevækkende, at også svenske politologer har påvist, at de økonomisk privilegerede er til højre for midten, men alligevel ikke udtalt imod velfærdsstatens kernearrangementer, som i praksis omfordeler fra rig til fattig (Holmberg og Oscarsson, 2004). I en overbevisende undersøgelse konkluderede Svallfors (2011), at der blandt den svenske øvre middelklasse er større tilslutning til velfærdsydelse i dag end tidligere. Resultaterne støtter formodningen om, at den universelle velfærdsstat svækker den økonomiske elites modstand mod social omfordeling. Om den forklarende mekanisme er incitamentseffekter eller politisk socialisering, kan ikke afgøres – muligvis er begge mekanismer virksomme på samme tid.

Med til den samlede vurdering af klasseteorien hører, at høj placering i autoritetshierarkiet også har en forventet indvirkning på holdningen til social omfordeling. Den øverste økonomiske elite ligger til højre for de fordelingspolitiske holdninger, som findes blandt lønmodtagere uden ledelsesbeføjelser. Således støtter resultaterne ikke de ofte fremførte påstande om, at ideologier og klasseinteresser helt har mistet deres betydning i det postindustrielle samfund (jf. Pakulski og Waters, 1996). Det er samtidig værd at fremhæve casevalgets metodiske kvaliteter i henseende til rækkevidden af den centrale klasseanalytiske påstand. Ligesom Norge og Sverige udgør Danmark et særtilfælde i international sammenhæng, hvad angår betydningen af socialpolitisk solidaritet (jf. Baldwin, 1996; Esping-Andersen, 1990). Af dette særlige kendetegn følger, at når sammenhængen mellem autoritet og holdning til omfordeling forekommer i Danmark, vil den højst sandsynligt findes mange andre steder og antagelig i en endnu stærkere form. Langt de fleste lande har med andre ord ikke universelle velfærdsordninger, som tilskynder eller opdrager den øvre middelklasse til en vis socialpolitisk solidaritet. Heri ligger dog også en fremhævelse af den principielle hovedpåstand: Fyldestgørende indsigt i klasser og deres indbyrdes uenigheder kan ikke opnås uafhængigt af de velfærdsinstitutioner, der måtte findes i et samfund.

Undersøgelsen har endelig en slags moralsk-politisk implikation. Det hævdes med jævne mellemrum, at skarpe ideologiske kanter er forsvundet fra moderne politik; når der ikke er tydelige uenigheder i den offentlige debat, kan konsekvensen derfor være, at borgerne mister interessen for demokratisk deltagelse (Jensen, 2013). En påstand, der er noget om, men moralen i nærværende sammenhæng er en anden. Meget skarpe klasse modsætninger – hvortil også ideologiske skel hører – har ofte negativ indvirkning på den politiske proces, idet de beror på fjendtlighed, som besværliggør forhandling om løsning af vig-

tige samfundsmæssige opgaver. Havde den økonomiske elite herhjemme være meget mere interessebevidst og langt mindre solidarisk, ville der også have været betydelig mere konflikt om eksempelvis landets skattepolitik og dermed sociale ydelsers omfang og generøsitet. Noget tyder altså på, at konsensusdemokratiet består, og at et hjørne heri er solidaritet på tværs af sociale skel.

Referencer

- Andersen, Johannes og Jørgen Goul Andersen (2003). Klassernes forsvinden, pp. 207-221 i Jørgen Goul Andersen og Ole Borre (red.), *Politisk forandring*. Aarhus: Systime.
- Andersen, Lotte B., Thomas Pallesen og Søren Serritzlew (2006). Økonomiske incitamenter i den offentlige sektor. *Politica* 38 (4): 371-379.
- Arndt, Christoph (2012). Velfærdsreformernes elektorale konsekvenser for Socialdemokraterne. *Politica* 44 (3): 416-434.
- Baldwin, Peter (1996). *The Politics of Social Solidarity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borre, Ole og Jørgen Goul Andersen (1997). *Voting and Political Attitudes in Denmark*. Aarhus: Aarhus University Press.
- Bourdieu, Pierre (2004). *Distinction*. London: Routledge.
- Esping-Andersen, Gøsta (1985). *Politics against Markets*. Princeton: Princeton University Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Oxford: Polity Press.
- Esping-Andersen, Gøsta (1992). Post-industrial class structures: an analytical framework. *Arbejdspapir nr. 38*. Firenze: European University Institute.
- Giddens, Anthony (1983). *The Class Structure of the Advanced Societies*. London: Hutchinson.
- Goul Andersen, Jørgen (1984). Klasseløse vælgere?, pp. 105-131 i Jørgen Elklit og Ole Tonsgaard (red.), *Valg og vælgeradfærd*. Aarhus: Politica.
- Goul Andersen, Jørgen (1991). *Class Theory in Transition*. Aarhus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Hansen, Kasper Møller og Jørgen Goul Andersen (2013). En samlet model for partivalg, pp. 189-212 i Rune Stubager, Kasper Møller Hansen og Jørgen Goul Andersen (red.), *Krisevalg. Økonomien og folketingsvalget 2011*. København: Jurist- og økonomforbundets Forlag.
- Hansen, Kasper Møller og Rune Stubager (2016). Den danske valgundersøgelse 2015. Dokumentationsrapport. *CVAP Working Paper Series (2)*. www.valgprojektet.dk
- Harrits, Gitte Sommer (2014). *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.

- Holmberg, Sören og Henrik Oscarsson (2004). *Väljare. Svenskt väljarbete under 50 år*. Stockholm: Norstedts Juridik AB.
- Jensen, Carsten (2011). Marketization via compensation: Health care and the politics of the right in advanced industrialized nations. *British Journal of Political Science* 41 (4): 907-926.
- Jensen, Carsten (2013). *Chantal Mouffe*. København: Jurist- og økonomforbundets Forlag.
- Kitschelt, Herbert og Philipp Rehm (2006). New social risk and political preferences, pp. 52-82 i Klaus Armingeon og Giuliano Bonoli (red.), *The Politics of Post-Industrial Welfare States*. London: Routledge.
- Kitschelt, Herbert og Philipp Rehm (2014). Occupations as a site of political preference formation. *Comparative Political Studies* 47 (12): 1670-1706.
- Larsen, Christian Albrekt (2008). The institutional logic of welfare attitudes. How welfare regimes influence public support. *Comparative Political Studies* 41 (2): 145-168.
- Lijphart, Arend and Markus M. L. Crepaz (1991). Corporatism and consensus democracy in eighteen countries: Conceptual and empirical linkages. *British Journal of Political Science* 21 (2): 235-246.
- Milner, Andrew (1999). *Class*. London: Sage Publications.
- Nielsen, Niels Jul (2003). Velfærdsstaten – et svar på arbejdsmarkedets reguleringsproblemer, pp. 59-69 i Klaus Petersen (red.), *13 historier om den danske velfærdsstat*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Olsen, Lars (2010). *Eliternes triumf. Da de uddannede klasser tog magten*. København: Forlaget Sohn.
- Pakulski, Jan og Malcom Waters (1996). *The Death of Class*. London: Sage.
- Pedersen, Ove K. (2011). *Konkurrencestaten*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Poulantzas, Nicos (1979). *Classes in Contemporary Capitalism*. London: Verso.
- Poulantzas, Nicos (1982). *Political Power and Social Classes*. London: Verso.
- Robison, Joshua og Rune Stubager (2016). The class pictures in citizens' minds (upubliceret artikeludkast)..
- Rothstein, Bo (1994). *Vad staten bör göra?* Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo (2001). The universal welfare state as a social dilemma. *Rationality and Society* 13 (2): 213-233.
- Stubager, Rune (2015). *Survey of Values and Attitudes among the Danish Electorate, April-June 2015. Design, Coding, and Marginals* (teknisk rapport). Aarhus: Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet.
- Stubager, Rune og Jørgen Goul Andersen (2013). Godernes omfordeling: baggrunden for vælernes holdninger til skat og ulighed, pp. 89-114 i Rune Stubager, Kasper Møller Hansen og Jørgen Goul Andersen (red.), *Krisevalg. Økonomien og folketingsvalget 2011*. København: Jurist- og økonomforbundets Forlag.
- Stubager, Rune og Kasper Møller Hansen (2013). Social baggrund og partivalg, pp. 61-88 i Rune Stubager, Kasper Møller Hansen og Jørgen Goul Andersen (red.), *Krisevalg. Økonomien og folketingsvalget 2011*. København: Jurist- og økonomforbundets Forlag.
- Svallfors, Stefan (2011). A bedrock of support? Trends in welfare state attitudes in Sweden, 1981–2010. *Social Policy & Administration* 45 (7): 806-825.
- Thomsen, Jens Peter Frølund (2005). *Magt*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Thomsen, Jens Peter Frølund (2009). Klasseanalyse, pp. 1018-1034 i Lars Bo Kaspersen og Jørn Loftager (red.), *Klassisk og moderne politisk teori*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Togeby, Lise, Jørgen Goul Andersen, Peter Munk Christiansen, Torben Beck Jørgensen og Signild Vallgård (2003). *Magt og demokrati i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Wright, Eric Olin (1985). *Classes*. London: Verso.
- Wright, Eric Olin (1997). *Class Counts*. Cambridge: Cambridge University Press.

Mads Thau

Demobilisering af klassepolitik i Danmark: Socialdemokratiets gruppebaserede appeller 1961-2004

I Danmark og andre vesteuropæiske lande stemmer arbejderklassen ikke på socialdemokratiske partier i samme omfang som tidligere. Men hvilken rolle har partierne selv spillet i klassepolitikens demobilisering? Med udgangspunkt i teori om politisk holdningsdannelse afviger artiklen fra litteraturens fokus på *policy* positioner og undersøger i stedet Socialdemokratiets gruppebaserede appeller. En kvantitativ indholdsanalyse af arbejdsprogrammer og principprogrammer mellem 1961 og 2004 viser, at klassebaserede appeller generelt er blevet erstattet af appeller rettet mod ikke-økonomiske grupper. Hvad angår specifikke grupper, retter appellerne sig i stigende grad mod virksomheder på bekostning af traditionelle kernevælgere som lønmodtagere, lejere og pensionister. Det understøtter en udbredt påstand om, at partistrategi er afgørende i klassepolitikens udvikling, men antyder også at forskningen fremadrettet bør anlægge gruppeperspektiv.

Social klasse har længe været et nøglebegreb i den politologiske forskning. I en lang række vesteuropæiske lande, herunder Danmark, har partisystemerne historisk set været klassebaserede (Lipset og Rokkan, 1967). Det er dog også veletableret, at social klasse siden 1960'erne har mistet meget af sin politiske relevans. Det gælder ikke mindst klassepolitikken i sin traditionelle form. Arbejderklassen stemmer ikke på de socialdemokratiske partier i samme omfang som tidligere (Lipset, 1981; Franklin, Mackie og Valen, 1992; Inglehart, 1997; se Dalton 2014). Mønstrer er generelt for Vesteuropa, men det har været særligt udpræget i Storbritannien og skandinaviske lande som Danmark (Knutsen, 2006). Men hvorfor er den klassebaserede stemmeadfærd aftaget?

I de seneste år har forskningen peget på, at forklaringen skal findes hos de politiske partier (Oskarson, 2005; Elff, 2009; Evans og Tilley, 2012; Evans og De Graaf, 2013; Heath, 2015). Kort sagt var de socialdemokratiske partier afgørende i mobiliseringen af arbejderklassen, og selvsamme partier siges at være centrale i arbejderklassens demobilisering (Przeworski og Sprague, 1986). I denne artikel retter jeg fokus mod Danmarks traditionelt klassebærende parti og undersøger, om Socialdemokratiet stadig retter sine appeller mod klasse-relaterede grupper, eller om appellerne i stigende grad har rettet sig mod andre målgrupper. Hvor tidligere forskning har undersøgt partiers demobilisering af

klasse ved at analysere policy-baserede appeller, fokuserer jeg i stedet på gruppebaserede appeller. Det gør jeg med udgangspunkt i en omfattende litteratur om politisk holdningsdannelse, der sætter spørgsmålstegn ved om vælgere overhovedet træffer beslutninger på baggrund af den politik, der udbydes (Converse, 1964; Achen og Bartels, 2016). Samtidigt viser litteraturen, at vælgeres beslutningsprocesser i høj grad baserer sig på gruppetilhør og social identitet og derfor også er modtagelige over for gruppebaserede appeller (Campbell et al., 1960; Butler og Stokes, 1969; Conover, 1988; Nelson og Kinder, 1996; Kinder og Kam, 2009; Achen og Bartels, 2016). Et sådant gruppeperspektiv er for så vidt også tættere på, hvordan de politiske partiers mobiliserende rolle er beskrevet i den klassiske skillelinjemodel (Lipset og Rokkan, 1967; Przeworski, 1985: 101; Bartolini og Mair, 1990: 205; se Heath, 2015: 190).

Danmark er et godt sted at undersøge demobiliseringen af klassepolitik i et gruppeperspektiv. På den ene side er Danmark en typisk case for udviklingen i Vesteuropæisk politik. Som andre socialdemokratiske partier har Socialdemokratiet herhjemme været nødt til at gentænke deres vælgerbase, fordi samfundsudviklingen har formindsket arbejderklassen og medført en generel ændring af vælgerens politiske prioriteter (fx Pedersen og Bille, 2004). På den anden side afviger den danske case tilsyneladende fra den policy-baserede forklaringsmodel. Vi ved, at klassebaseret stemmeadfærd har været stødt aftagende herhjemme, men samtidigt viser Hobolt (2013), at Socialdemokratiet ikke har ændret sin position på den økonomiske højre/venstre akse entydigt, samt at vælgerne opfatter partiets standpunkt som relativt stabilt. Den danske case er derfor særligt velegnet til at undersøge en alternativ forklaring (Seawright og Gerring, 2008: 302).

Jeg undersøger Socialdemokratiets gruppebaserede appeller gennem en kvantitativ indholdsanalyse af partiets partiprogrammer i 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne. Resultaterne viser blandt andet, at Socialdemokratiet har nedtonet sin historiske forbindelse til arbejderklassen og andre traditionelle kernegrupper, mens virksomheder og flere middelklasseprofessioner omvendt er konstante målgrupper i appellerne. Mere generelt har partiet også foretaget en opprioritering af ikke-økonomiske grupper – såsom børn, ældre og syge – på bekostning af økonomiske grupper i det hele taget. Resultaterne tyder således på, at Socialdemokratiet, som man skulle forvente, har ændret sin gruppebaserede mobiliseringsstrategi med det formål at udvide sin vælgerbase og blive et *catch-all* parti (Kirchheimer, 1966).

Klassepolitikens demobilisering

Selvom der i valgforskningen tidligere var stor debat omkring klassepolitikens udvikling, har der de senere år spredt sig konsensus om, at sammenhængen mellem vælgers sociale klasseposition og deres partivalg er aftaget markant (Knutsen, 2007: 464). Derfor har forskningens fokus også flyttet sig fra at beskrive udviklingen til i stedet at forklare den.

Typisk har to brede perspektiver været fremført (Evans, 2000). Ifølge *bottom-up* perspektivet skal forklaringen på, at klassebaseret stemmeadfærd er aftaget findes i, at samfundets klassestruktur har løsnet sig op. Stadig færre vælgere tilhører entydig en samfundsklasse, og derfor er klasserne internt blevet socialt mere heterogene, mens forskellene mellem dem er blevet udviskede (se Dalton, 2014: kap. 8). Som konsekvens er klasserne også blevet mere lig hinanden med hensyn til partivalg. Den politiske udvikling antages her at være et direkte resultat af samfundsudviklingen. De politiske partier spiller ingen aktiv rolle, men ses langt hen ad vejen som tilskuere til klassepolitikens forsvinden. Ifølge *top-down* perspektiv skal forklaringen derimod findes hos de politiske partier selv. Sartori (1997: 169) udtrykker logikken på følgende måde: "Partiet er ikke en konsekvens af klasserne. Derimod er det klassen, der får sin identitet fra partiet". Med andre ord er klassepolitikken er ikke uden videre forsvundet; den er politisk demobiliseret.

Det er dog ikke dette samme som at samfundsforandringerne er uden betydning. De traditionelle partier – socialdemokratiske partier især – har grundet samfundsforandringerne været nødsaget til at gentænke deres vælgerbaser og brede appellerne ud for at bevare deres vante størrelse og indflydelse (Przeworski og Sprague, 1986; Kitschelt, 1994). Ligesom religionsbaserede partier har måttet orientere sig mod nye vælgergrupper i lyset af sekularisering, så har socialdemokratiske partier måttet se udover arbejderne, fordi arbejderklassen er blevet stadig mindre (Best, 2011). Samfundsforandringerne er således vigtige i top-down perspektivet. Men fokus ligger alligevel på, hvordan partierne reagerer på ændringerne i de politiske markedsincitamenter, fordi det i sidste ende er partiernes valgte mobiliseringsstrategier, der ses som det afgørende i klassepolitikens udvikling (Evans, 2000: 410).

De seneste års forskning har peget på at top-down perspektivet har mest på sig. Både case studier og komparativ forskning har fundet empirisk belæg for, at de politiske partier spiller en betydelig rolle (Oskarson, 2005; Elff, 2009; Evans og Tilley, 2012; Heath, 2015; Evans og Tilley, 2017). I den hidtil mest omfattende undersøgelse, konkluderer Evans og De Graaf (2013) eksempelvis, at klassebaseret stemmeadfærd afhænger af de "politiske valgmuligheder" partierne giver vælgerne. Men den nyere forskning kan dog også kritiseres –

særligt teoretisk. Litteraturen anså oprindeligt klassepolitik for at være et kollektivt fænomen. Den lagde vægt på vælgers sociale identiteter og de socialdemokratiske partiers rolle i at mobilisere arbejderklassen som en gruppe (Lipset og Rokkan, 1967; Przeworski, 1985, 101; Bartolini og Mair, 1990: 205). Som Dalton og Wattenberg (1993: 196) skriver, opretholdtes den gruppebaserede stemmeadfærd i stort omfang af partiernes egne gruppebaserede appeller. Men når nyere forskning har undersøgt klassepolitikens demobilisering er det partiernes policy positioner, der har været analyseret. Som også Heath (2015: 190) har påpeget, synes det snarere at forudsætte en teori om vælgere som individer styret af policy præferencer end en vælgerteori om social identitet og grupprepræsentation. Gruppeperspektivet er tilsyneladende gået tabt.

Et gruppeperspektiv på demobilisering

Teoretisk set er der god grund til at undersøge arbejderklassens demobilisering i et gruppeperspektiv. For det første sætter litteraturen om politisk holdningsdannelse spørgsmålstejn ved "mikrofundamentet" i den policy-baserede forklaringsmodel. Som Converse (1964) påpegede for mere end 50 år siden, har mange vælgere kun i begrænset omfang egentlige holdninger til politiske spørgsmål. Den almindelige vælger går ikke rundt med fastlagte præferencer for en given politik. Og hvis politiske præferencer faktisk udtrykkes, er disse ofte afhængige af konteksten og derfor ustabile (Achen og Bartels, 2016). Alligevel er antagelsen i tidligere forskning, at klassepolitikens demobilisering er drevet af et stigende mismatch mellem arbejderklassevælgers policy præferencer og den politik, de socialdemokratiske udbyder (fx Evans og Tilley, 2012: 141).

For det andet fastslår holdningsdannelseslitteraturen også, at gruppetilhør og social kategorisering spiller en betydelig rolle i vælgers beslutningsprocesser (Campbell et al., 1960: kap. 12 og 13; Converse, 1964; Butler og Stokes, 1969; Conover, 1988; Popkin, 1994: kap. 3; Achen and Bartels, 2016). Hos den almindelige borger er både bearbejdningen af politisk information og den politiske stillingtagen stærkt præget af gruppebaseret tænkning. Grundlæggende er denne sociale kategorisering en måde, hvorpå vælgere simplificerer en kompleks og ofte abstrakt politisk virkelighed (Popkin, 1994: 218). Det bedste eksempel er partiernes forbindelser til forskellige sociale grupper. Ofte ser vælgerne bestemte politiske partier som repræsentanter for bestemte sociale grupper (Dalton, 2014: 31). Det gælder også i Danmark, hvor Socialdemokratiet i vælgerens øjne repræsenterer arbejderklassen og de laveste indkomstgrupper, mens et parti som Venstre forbindes med overklassen og de velhavende (Stubager, 2009; Hjort, 2017).

Vælgere bruger dette aktivt i deres partivalg. Som Miller, Wlezien og Hildreth (1991) forklarer, afhænger en vælgers partipræference dels af vælgerens tilknytning til en given gruppe, og dels af gruppens forbindelse til et parti. En sådan to-trins model svarer grundlæggende til den måde klassepolitik oprindeligt blev konceptualiseret. Butler og Stokes (1969: 85-87) beskriver eksempelvis klassebaseret stemmeadfærd på præcis denne måde: En vælger tilhører en given klasse, og en given klasse er forbundet til et parti. Et gruppeperspektiv på arbejderklassens demobilisering retter fokus mod sidstnævnte trin, og undersøger, hvordan de socialdemokratiske partier selv har forsøgt at påvirke deres image som klasserepræsentanter.

Men hvad er det præcist socialdemokratiske partier gør for at påvirke deres image, og hvilken betydning har det for sammenhængen mellem klasse og partivalg? Vælgernes opfattelse af parti/klasse forbindelserne har en lang historie, som ofte går helt tilbage til partiernes oprindelse (Lipset og Rokkan, 1967). Derfor er selve indholdet af de historiske forbindelser svært at ændre. Til gengæld kan et parti nedtone eller fremhæve sit "klasseimage" gennem sin politiske kommunikation. Som sagt har Dalton og Wattenberg (1993: 196) peget på, at gruppebaserede appeller har spillet en vigtig rolle i at opretholde klassepolitikken. Man kan ligeledes forvente, at gruppebaserede appeller spiller en vigtig rolle i klassepolitikken demobilisering. Ikke fordi de socialdemokratiske partier helt kan frasige sig deres image som arbejderklasserepræsentanter i forsøget på at appellere bredere, men fordi de kan påvirke, hvor salient denne overvejelse er hos vælgerne. En række studier om *priming* tyder på, at gruppebaserede appeller er særligt anvendelige i forhold til det, fordi de netop aktiverer eller deaktiverer gruppebaseret tænkning hos vælgerne (Kinder, 1998; Nelson og Kinder, 1996; Kinder og Kam, 2009).

En gruppebaseret appel defineres her i artiklen som et eksplicit udsagn, der forbinder et politisk parti med en given gruppe. Indholdsmæssigt består en gruppebaseret appel af (i) et parti, (ii) en gruppe samt (iii) forbindelsen mellem de to og findes i politiske partiers kommunikation. Det er udviklingen i sådanne appeller artiklen fokuserer på, når den anlægger et gruppeperspektiv på klassepolitikken demobilisering.

Teoretiske forventninger

Hvis et gruppeperspektiv skal bidrage til vores forståelse af klassepolitikken demobilisering, må man som minimum forvente to ting. På et overordnet plan, må man forvente, at Socialdemokratiet entydigt har nedtonet sin forbindelse til arbejderklassen. Selvom artiklen overlader det til kommende forskning at teste, om gruppebaserede appeller betinger klassebaseret stemmeadfærd, skal

udviklingen på partiniveau og vælgerniveau som udgangspunkt samvarierer. I den danske case er udfordringen for den policy-baserede forklaringsmodel jo netop, at arbejderklassen er blevet mindre loyal over for Socialdemokratiet uden at partiet entydigt har modereret sin økonomiske politik.

På et konkret plan, må man forvente, at de gruppebaserede appeller afspejler Socialdemokratiets forsøg på at udvide sin vælgerbase i lyset af "vælgermarkedets" udvikling. Først og fremmest har transformationen af den industrielle økonomi betydet, at arbejderklassen er blevet stadig mindre gennem sidste halvdel af det 20. århundrede, mens middelklassen er vokset (Crouch, 2008). Stemmepotentialet er derfor nedadgående for arbejderklassen og opadgående for middelklassen. Fra et partistrategisk perspektiv betyder det også, at arbejderklassen er blevet mindre interessant, og middelklassen mere interessant, for de socialdemokratiske partier (Best, 2011: 282). Således har samfundsudviklingen indskrænket anvendeligheden af en traditionel strategi baseret på mobilisering af arbejderklassen. Men samtidigt har udviklingen også åbnet nogle helt nye muligheder. Med tiden har vælgerne fået nye politiske prioriteter som blandt andet angår indvandring, ligestilling, miljø og straf (Inglehart, 1997; Andersen og Borre, 2003). Fremkomsten af denne nypolitiske dagsorden har politiseret en række nye grupper som er oplagte mål i politiske partiers gruppebaserede appeller – særligt for partier, hvis traditionelle vælgerbase skrumpet. På den ene side har incitamenterne i vælgermarkedet altså "skubbet" de socialdemokratiske partier væk fra traditionelle kernegrupper, mens de på den anden side har "trukket" partierne over mod en voksende middelklasse og andre nyligt politiserede grupper.

Vi bør derfor forvente at se et generelt skifte i de gruppebaserede appeller i den forstand, at økonomiske grupper som sådan nedtones, mens ikke-økonomiske grupper i stigende grad fremhæves. Som det kendes fra litteratur om partikonkurrence er vælgerappeller, dagsordensordensfastsættelse og politisk opmærksomhed relative størrelser (fx Budge og Farlie, 1983). Ligesom partier ikke kan fokusere på alle emner, kan de heller ikke fokusere på alle grupper. Når nogle fremhæves, sker det uundgåeligt på bekostning af andre. Så selvom økonomiske gruppekategorier stadig er strategisk relevante mål i Socialdemokratiets appeller, vil opprioriteringen af de ikke-økonomiske grupper også betyde en relativ nedprioritering af de økonomiske grupper.

Vi bør også forvente, at arbejdere som specifik gruppekategori relativt set nedtones i Socialdemokratiets appeller, fordi de strukturelle samfundsændringer har gjort arbejderklassen mindre. Det samme bør gælde gruppekategorier som på den ene eller anden måde er forbundet med partiets historiske repræsentation af arbejderklassen. Det være sig eksempelvis lønmodtagere eller fag-

foreningerne, som vælgerne potentielt ser som synonymer for arbejderne. Men det gælder også gruppekategorier såsom lavindkomstgruppen og pensionister, der ikke direkte refererer til arbejderklassen, men som også har været kernevælgere historisk. Rettes appellerne mod sådanne historisk koblede grupper, mindes vælgerne formentligt også om partiets stærke bånd til arbejderklassen uanset om arbejderne nævnes eller ej. Som nævnt er parti/klasse forbindelserne fortsat udbredte, og Socialdemokratiet har stærke incitamenter til at undgå, at dets historiske klasseimage bliver salient hos vælgerne eftersom det også underminerer mulighederne for at brede vælgerbasen ud over historiske klasseskel. Ses et parti som arbejderklassepartiet kan det ikke også fremstå som partiet for middelklassen eller virksomhederne. Givet transformationen af den industrielle økonomi, må forventningen være, at Socialdemokratiet over tid vil brede sine appeller ud over traditionelle klasseskel.

Forskningsdesign og data

For at undersøge klassepolitikens demobilisering i et gruppeperspektiv analyserer jeg et nyt datasæt bestående af cirka 1700 gruppebaserede appeller fundet gennem en indholdsanalyse af Socialdemokratiske partiprogrammer i 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne. Der findes to typer partiprogrammer i Danmark og begge er anvendt her. Principprogrammerne udstikker partiets overordnede vision og ideologiske standpunkt og opdateres derfor heller ikke så ofte. Arbejdsprogrammerne angiver derimod konkrete politiske forslag for en kortere periode og er som regel mere omfattende. Selvom arbejdsprogrammerne ikke altid følger valgperioderne minder de i opbygning og indhold meget om de valgprogrammer man kender fra andre lande som fx Storbritannien, Holland eller Norge. Det er ikke alle danske partier, der har tradition for at vedtage og udgive partiprogrammer, men Socialdemokratiet har benyttet sig af begge typer i mere end 100 år.

I forhold til artiklens formål har partiprogrammerne en række gode egenskaber. For det første repræsenterer de partiet som enhedsaktør, hvilket selvsagt er en fordel i en analyse af partiadfærd (Helbling og Tresch, 2011: 176). For det andet er partiprogrammerne velegnede til analyser over tid, fordi de gennem årene har haft samme format og funktion (Green-Pedersen, 2011: 63). Deres funktion er dels at koordinere det interne partiarbejde, og dels at lægge partiets samlede politik frem for samfundet, vælgerne og medierne. I tråd med eksisterende forskning, er jeg som sådan ikke interesseret i partiprogrammerne, men i den partistrategiske adfærd som kan måles ved at indholdsanalysere dem (Budge et al., 2001). Det er således ikke antagelsen, at den enkelte vælger læser et program (selvom nogle nok gør), men derimod at partiprogrammerne

giver et generelt billede af, hvilke grupper Socialdemokratiet rettede sine appeller mod på et givet tidspunkt. Partiprogrammerne er valgt frem for det valgkampsmateriale, som komparativ forskning tidligere har undersøgt (Budge et al., 2001), fordi kvaliteten i valgkampsmaterialet er for svingende (se Hansen, 2008). Ofte består materialet blot af valgplakater, og i enkelte valgkampe udgør kildegrundlaget for samtlige danske partier så lidt som 50 sætninger. Partiprogrammerne giver ikke så fintmasket en tidsserie som valgkampsmaterialet, men til gengæld udgør de et solidt kildegrundlag.

For det tredje, og mest oplagt, muliggør partiprogrammernes lange historie en dækning af hele den periode, hvor de strukturelle og vælgermæssige forandringer, som litteraturen omtaler, har fundet sted. Før 1960'erne var partisystemerne i Danmark og andre lande stadig "fastfrosset" i klassebaserede skillelinjer (Lipset og Rokkan, 1967), og siden slutningen af 1990'erne har den klassebaserede stemmeadfærd stabiliseret sig på et lavt niveau (Knutsen, 2006). Derfor dækker indholdsanalysen tre principprogrammer i henholdsvis 1961, 1977 og 2004 samt tre arbejdsprogrammer i 1961, 1980 og 2000.¹

Som det beskrives i kodebogen (supplerende materiale), er indholdskodningen af partiprogrammerne foregået med *gruppebaserede appeller* som analyseenhed. Enheden består af et "subjekt" (dvs. Socialdemokratiet), et "objekt" (dvs. gruppen, der nævnes) og en "relation" (dvs. om partiet og gruppen associeres eller dissocieres). Tidligere forskning har anvendt samme metode i kodningen af policy-baserede appeller (Kriesi et al., 2008). Hovedforskellen ligger i om "objektet" refererer til en policy eller, som her, en gruppe. På baggrund af to ugers træning og kodebogen har to studentermedhjælpere gennemlæst partiprogrammerne linje for linje og identificeret 1702 gruppebaserede appeller. En inter-koder-reliabilitetstest indikerer at dette er gjort med en høj reliabilitet (Krippendorff's $\alpha = 0,87$; se Krippendorff, 2004).

De gruppebaserede appeller er kodet på en række variable som udover årstallet har med partiet, gruppen eller disses forbindelse at gøre. Eftersom artiklens formål er at undersøge udviklingen i Socialdemokratiets "selektive fokus" på forskellige grupper koncentrerer analysen sig hovedsageligt om de tilfælde, hvor partiet associerer sig med en gruppe. Det efterlader denne del analysen med 1467 gruppebaserede appeller.² Dog vil jeg i en nærmere analyse af Socialdemokratiets forbindelse til virksomheder også trække på de gruppebaserede appeller, hvor de to dissocieres, eller hvor forbindelsen er neutral.

Selve gruppen er blevet kodet efter to overkategorier og en række underkategorier. Førstnævnte skelner mellem om gruppen er økonomisk eller ikke-økonomisk. Social klasse kan forstås på mange måder, men traditionelt anses klasse for at have med økonomisk kapital eller resurser at gøre (Hout, 2008:

26). Gruppen er derfor kodet som økonomisk, hvis den direkte beskriver (i) økonomiske resurser (fx de rige), (ii) en arbejdsmarkedsposition (fx arbejderne), eller (iii) en profession (fx pædagoger). I alle andre tilfælde er den kodet den som ikke-økonomisk. Såfremt gruppen klassificeres som økonomisk kodes den yderligere efter en række underkategorier som fx lønmodtagere, virksomheder, pensionister eller arbejdsløse. Hvis gruppen klassificeres som ikke-økonomisk kodes den efter underkategorier som indvandrere, kvinder, syge eller lavt uddannede.³ I alt er de gruppebaserede appeller kodet efter 23 økonomiske og 21 ikke-økonomiske underkategorier, som fremgår af tabel 1 og tabel 3 i artiklens analyseafsnit. Kodebogen i det supplerende materiale beskriver disse grupper nærmere. Inter-koder-reliabilitetstests af de variable som inddrages i analysen indikerer, at kodningen også her har en høj reliabilitet (Krippendorff's $\alpha = 0,85$ for den lavest scorende variabel).

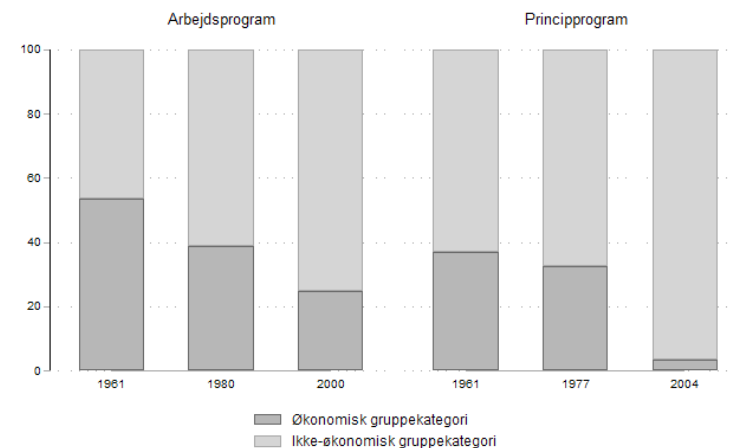
Socialdemokratiets gruppebaserede appeller fra 1961 til 2004

Økonomiske og ikke-økonomiske grupper

Appellerer Socialdemokratiet fortsat til økonomiske grupper? Eller har andre grupper fortrængt disse i partiets gruppebaserede appeller? Vi ved, at vælgere i stigende grad prioriterer ikke-økonomiske hensyn i politik, og at fremkomsten af den nypolitiske dagsorden har politiseret en række nye grupper, som søger politisk repræsentation (Franklin, Makie og Valen, 1992; Mair, 2013). Derfor er forventningen også, at Socialdemokratiet i stigende grad fokuserer på ikke-økonomiske grupper på bekostning af de økonomiske. Analysen undersøger dette og andre spørgsmål omkring udviklingen i de gruppebaserede appeller ved at se på den procentvis andel af alle appeller som rettes mod de forskellige gruppekategorier.

Figur 1 viser, hvordan Socialdemokratiets appeller har fordelt sig mellem økonomiske og ikke-økonomiske grupper over tid i henholdsvis arbejdsprogrammerne og principprogrammerne. Det fremgår tydeligt, at økonomiske målgrupper fylder stadig mindre og de ikke-økonomiske stadig mere i Socialdemokratiets gruppebaserede appeller. Ser vi på arbejdsprogrammerne var halvdelen (51 pct.) af alle appeller rettet mod økonomiske målgrupper i 1961. Det tal faldt markant frem mod 1980 (37 pct.). Og i 2000 havde kun en femtedel (20 pct.) af appellerne en økonomisk gruppe som mål. Billedet er det stort set det samme i principprogrammerne selvom det store fald her først indtraf mellem 1977 og 2004. Blot omkring 3 pct. – svarende til kun fire appeller – i Socialdemokratiets seneste principprogram fra 2004 kan, efter artiklens ret brede definition, siges at være økonomiske.

Figur 1: Socialdemokratiets appeller til økonomiske og ikke-økonomiske målgrupper. Procentvis andele

Note: Figuren viser den procentvis andel af alle gruppebaserede appeller rettet mod henholdsvis økonomiske og ikke-økonomiske gruppekategorier.

Kilde: Socialdemokratiets arbejdsprogrammer og principprogrammer.

Resultaterne tyder altså på, at Socialdemokratiet som forventet har justeret sin strategi i takt med at Danmark som resten af Vesteuropa har gennemgået forandringer der betyder, at vælgere har fået andre sociale tilhørsforhold og politiske prioriteter.

Økonomiske gruppekategorier

Men hvad med de specifikke målgrupper? Socialdemokratiske partier har på baggrund af arbejderklassens aftagende størrelse og middelklassens tilvækst haft stærke incitamenter til at nedtone sit klasseimage (Przeworski og Sprague, 1986; Kitschelt, 1994). Men ser vi faktisk de forskydninger man skulle forvente? Tabel 1 viser andelen af gruppebaserede appeller, som rettes mod hver af de økonomiske gruppekategorier. For overblikkets skyld, er arbejdsprogrammerne og principprogrammerne lagt sammen således at de fundne appeller i arbejdsprogrammet 1961 og principprogrammet 1961 opgøres samlet. Det samme gælder principprogrammet 1977 og arbejdsprogrammet 1980, mens arbejdsprogrammet 2000 og principprogrammet 2004 udgør den tredje periode.

Flere resultater kan fremhæves. Først kan man bide mærke i, at arbejdere, hvad angår saliens, aldrig har været en særligt fremtrædende gruppebetegnelse i Socialdemokratiets partiprogrammer. Under 1 pct. af partiets appeller havde

Tabel 1: Socialdemokratiets appeller til økonomiske målgrupper. Procentvis andele

	1961/1961	1977/1980	2000/2004	Total
Lønmodtagere	7,8	6,1	2,0	4,3
Virksomheder	6,3	7,0	5,7	6,3
Lavindkomstgruppen	4,2	1,4	1,1	1,6
Pensionister	2,8	1,3	0,1	0,9
Landmænd	2,8	0,6	-	0,6
Studerende	1,4	-	1,0	0,6
Fagforeninger	0,7	2,4	0,3	1,2
Lejere	0,7	1,4	0,1	0,8
Lærere	0,7	0,5	0,7	0,6
Arbejdere	0,7	0,3	-	0,2
Offentligt ansatte	0,7	0,2	0,4	0,3
Boligejere	-	1,8	-	0,8
Selvstændige	-	0,5	0,1	0,3
Højindkomstgruppen	-	0,5	-	0,2
Pædagoger	-	0,3	0,3	0,3
Privat ansatte	-	0,3	0,1	0,2
Arbejdsløse	-	0,2	1,0	0,6
Læger	-	0,2	0,9	0,5
Mellemindkomstgruppen	-	0,2	-	0,1
Politibetjente	-	-	-	-
Sygeplejesker	-	-	-	-
Håndværkere	-	-	-	-
Andet	12,0	6,7	2,9	5,4
N økonomiske grupper	58	199	118	375
N samlet	142	625	700	1467

Note: Tabellen viser den procentvis andel af alle gruppebaserede appeller rettet mod en given gruppekategori. Bemærk at rækkerne ikke summerer til 100, fordi tabellen kun viser økonomiske gruppekategorier. Kilde: Socialdemokratiets principprogrammer og arbejdsprogrammer.

arbejdere som eksplicit mål ved klassepolitikens højdepunkt i 1960'erne, mens arbejdere som gruppebetegnelse slet ikke blev nævnt i programmerne fra 2000

og 2004. Det er et overraskende fund set i lyset af, at Danmark opfattes som et typisk eksempel på arbejderklassens politisering (Knutsen, 2006; Green-Pedersen, 2006), og det står i stærk kontrast til eksempelvis Labours retorik i Storbritannien, hvor arbejdere som gruppekategori var mere end ti gange mere saliente omkring samme tidspunkt (Thau, 2017; Evans og Tilley, 2017).

Til gengæld har en række andre gruppekategorier – der formentlig referer til nogle af de samme mennesker som arbejdere, og som historisk har været socialdemokratiske kernevælgere – været fremtrædende målgrupper for Socialdemokratiet. Særligt lønmodtagere (8 pct.) og lavindkomstgruppen (4 pct.) var ganske saliente i partiets gruppebaserede appeller i 1960'erne, men også pensionister (3 pct.) rettede appellerne sig mod. Det væsentligste er dog, at udviklingen for disse traditionelle kernegrupper er den samme: Alle er de mindre saliente i 2000'erne. Således retter Socialdemokratiet i dets seneste partiprogrammer kun 2 pct. af appellerne mod lønmodtagere. For lavindkomstgruppen og pensionister er tallene henholdsvis omkring 1 pct. og 0,1 pct. Også lejere og fagforeningerne – grupper, der ligeledes traditionelt har været knyttet til socialdemokratiske partier – viser fra 1980'erne samme tendens og falder frem mod 2000'erne.

Tabellen viser også, at en række middelklasseprofessioner tilsyneladende spiller en større rolle for Socialdemokratiet. Selvom andelen generelt er små, ser vi, at læger, lærere og pædagoger er vokset frem som målgrupper over årene. Således rettede Socialdemokratiet i 2000 og 2004 en større andel af sine gruppebaserede appeller mod disse tre grupper end mod eksempelvis fagforeningerne, lejere eller pensionister. Det er altså tegn på, at Socialdemokratiet som forventet gradvis har nedtonet sin forbindelse til arbejderklassen og andre traditionelle kernegrupper, og samtidigt appellerer på tværs af tidligere klasseskel.

Dette bliver kun tydeligere, når man ser på arbejderklassens traditionelle modsætning, virksomhederne. Tabel 1 viser, at virksomheder – modsat de traditionelle kernegrupper – er en relativt konstant målgruppe i Socialdemokratiets appeller. Hvor omkring 6 pct. af de gruppebaserede appeller gik på virksomheder i 1961, så gjorde 7 pct. det i 1977 og 1980. Og selvom de økonomiske gruppekategorier, som vist i figur 1, er nedtonet generelt, rettede godt 6 pct. af alle gruppebaserede appeller sig fortsat mod virksomheder i 2000 og 2004. Således var virksomheder den klart mest fremtrædende økonomiske gruppekategori i 2000'erne – næsten tre gange mere salient end lønmodtagere, der ellers i 1960'erne var den mest saliente gruppe.

Det er værd at undersøge virksomhederne nærmere ved at se på, hvordan forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomhederne har ændret sig over tid. Her inddrager jeg altså i tillæg til de appeller, hvor forbindelse mellem parti

og gruppe er positiv også de appeller, hvor den er negativ eller neutral. Tabel 2 viser i procentvis andele om forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomheder er negativ, neutral eller positiv henover den undersøgte periode. Det fremgår, at Socialdemokratiet i både 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne primært har associeret sig med virksomheder – i hvert fald i partiprogrammerne. Men det er også tydeligt, at partiet har gjort mere ud af at associere sig med virksomheder i de senere år end tidligere. I 1960'erne og 1980'erne associeredes partiet og virksomhederne i halvdelen af de virksomhedsrettede appeller, mens dette i 2000'erne gjaldt to tredjedele. Særligt fra 1980'erne til 2000'erne kan man også se et markant fald i, hvor mange af appellerne som dissocierer Socialdemokratiet fra virksomhederne. Hvor partiet dissocierede sig fra virksomheder i knap en tredjedel (32 pct.) af appellerne i 1977 og 1980 – hvor Danmark også var præget af økonomisk usikkerhed og høj arbejdsløshed – så brugte Socialdemokratiet kun 10 pct. af de appeller som rettede sig mod virksomheder på at distancere sig fra virksomhederne i 2000 og 2004.

Tabel 2: Forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomheder. Procentvis andele

	1961/1961	1977/1980	2000/2004	Total
Dissocieres/negativ	11,1	32,2	10,0	22,0
Neutral	38,9	18,9	23,3	22,6
Associeres/positiv	50,0	48,9	66,7	55,4
N	18	90	60	168

Note: Tabellen viser i procentvis andele om forbindelsen mellem Socialdemokratiet og virksomheder er negativ (dissociation), neutral eller positiv (association). Kilde: Socialdemokratiets principprogrammer og arbejdsprogrammer.

Meget tyder altså på, at Socialdemokratiet har brugt de gruppebaserede appeller i forsøget på at udvide sin vælgerbase og nedbryde tidligere klasseskel, som vi skulle forvente. Økonomiske grupper som sådan fylder mindre i Socialdemokratiets gruppebaserede appeller og ikke-økonomiske grupper mere. Klassiske kernegrupper er blevet mindre saliente, mens middelklasseprofessioner såsom læger, lærere og pædagoger blevet mere saliente. Og virksomheder har vist sig at være relativt konstante målgrupper, som Socialdemokratiet tilmed i stadig større grad associerer sig med og i mindre grad dissocierer sig fra.

Ikke-økonomiske gruppekategorier

Når nu de ikke-økonomiske grupper er blevet en mere væsentlig del af Socialdemokratiets mobiliseringsstrategi, er det naturligt at spørge, hvilke af disse gruppekategorier som er blevet særligt saliente. Som et sidste skridt i analysen viser tabel 3 derfor andelen af gruppebaserede appeller til hver af de ikke-økonomiske gruppekategorier i 1960'erne, 1980'erne og 2000'erne.

Jeg vil fremhæve tre brede pointer fra tabellen. For det første er det tydeligt, at når Socialdemokratiet retter sine appeller mod andre grupper end de økonomiske, så er den inkluderende kategori "alle" klart mest salient gennem hele perioden. Kategorien alle dækker udover selve betegnelsen "alle" over betegnelser som "vælgerne", "folk" og "befolkningen". Det er således en forholdsvis bred kategori, men de appeller, som er kodet her, har det til fælles, at ingen mennesker rigtig falder uden for gruppekategorien. Hvem kan ikke passe under betegnelsen "folk"? Omkring 30 pct. af de gruppebaserede appeller rettede sig mod alle i 1960'erne. I 1980'erne var det cirka 22 pct. og i 2000'erne var det næsten 35 pct. Selvom fx Przeworski (1985) har argumenteret for, at socialdemokratiske partier generelt appellerer til konkrete (klasse)grupper, mens borgerlige partier appellerer til den brede befolkning, så viser resultaterne her, at Socialdemokratiet også altid har haft fokus på de brede, inkluderende appeller.

For det andet fremgår det, at flere af de sociale grupper som komparativ politologisk forskning har fremhævet som alternativer til klassebaseret partikonkurrence ikke har en afgørende en plads i Socialdemokratiets appeller (fx Brooks, Nieuwebeerta og Manza, 2006). Det er ikke de teoretisk velkendte grupper, der har erstattet fx lønmodtagere eller lavindkomstgruppen i Socialdemokratiets appeller. Ser vi eksempelvis på skillelinjen mellem center og periferi rettede henholdsvis omtrent 3 og 2 pct. af de gruppebaserede appeller sig mod folk i byerne og folk på landet i 1960'erne for blot at være stor set forsvundet i 2000'erne (omkring 0,5 pct.). Ligeledes var kønskampen tydelig i 1980'ernes appeller, mens den fyldte væsentlig mindre i 2000'erne. I 1980'erne rettede samlet næsten 7 pct. af Socialdemokratiets appeller sig mod kvinder (5 pct.) og mænd (2 pct.). Men i 2000'erne var andelen nede på 1,3 pct. for kvinder og under en halv pct. for mænd. Selvom det efterhånden er veletableret, at en uddannelsesskillelinje har manifesteret sig i dansk politik (Stubager, 2013), så er det heller ikke uddannelsesgrupper, som har vokset sig særligt saliente med tiden. Højtuddannede, lavt uddannede eller andre lignende betegnelser bruges sjældent i partiprogrammerne. Som tabellen viser, rettedes nogle appeller mod de lavt uddannede fra 1980'erne og frem, men andelen ligger på omkring en halv pct., og de højtuddannede omtales slet ikke i den undersøgte periode. Til gengæld er indvandrere som kategori gået fra slet ikke at være nævnt i

Tabel 3: Socialdemokratiets appeller til ikke-økonomiske målgrupper. Procentvise andele

	1961/1961	1977/1980	2000/2004	Total
Alle	30,3	22,4	34,6	29,0
Familier	4,9	5,0	3,4	4,2
Børn	4,2	9,0	13,3	10,6
Unge	3,5	2,7	5,0	3,9
Folk i byerne	2,8	1,3	0,4	1,0
Syge	2,1	4,2	4,3	4,0
Folk på landet	2,1	1,0	0,6	0,9
Enlige	2,1	0,3	0,4	0,6
Forældre	1,4	2,2	2,4	2,3
Kvinder	0,7	4,6	1,3	2,7
Mænd	0,7	2,2	0,4	1,2
Indvandrere	-	3,0	2,4	2,5
Ældre	-	2,7	4,7	3,4
Danskere	-	0,8	1,0	0,8
Lavt uddannede	-	0,5	0,4	0,4
Patienter	-	0,2	0,6	0,3
Højtuddannede	-	-	-	-
Piger	-	-	-	-
Drenge	-	-	-	-
Religiøse grupper	-	-	-	-
Andet	4,2	6,1	7,9	6,8
N ikke-økonomiske grupper	84	426	582	1092
N samlet	142	625	700	1467

Note: Tabellen viser den procentvise andel af alle gruppebaserede appeller rettet mod en given gruppekategori. Bemærk at rækkerne ikke summerer til 100, fordi tabellen kun viser ikke-økonomiske gruppekategorier. Kilde: Socialdemokratiets principprogrammer og arbejdsprogrammer.

1960'erne til i 1980'erne at udgøre målgruppen i 3 pct. af Socialdemokratiets appeller. I 2000'erne var andelen faldet en anelse, men indvandrere er vedblevet at være en brugt gruppekategori.

Slutteligt viser tabel 3, at en række gruppekategorier som forskningen ikke har fokuseret på udgør stadig mere saliente målgrupper for Socialdemokratiet. Således er børn i løbet af perioden blevet den klart mest saliente målgruppe, når man ser bort fra kategorien alle. I 2000'erne rettede over 13 pct. af alle Socialdemokratiets gruppebaserede appeller sig mod børn, hvilket er mere end tredobling siden 1960'erne. Også unge (5 pct.), ældre (5 pct.) og syge (4 pct.) var nogle af de mest saliente målgrupper i 2000'erne og er blevet det i stigende grad over den undersøgte periode. Noget tyder altså på, at forskningen for nuværende overser en række grupper, der empirisk set udgør et væsentligt indhold i partiets gruppebaserede appeller. Fremvæksten af disse grupper skal formentlig ses i sammenhæng med den markant øgede saliens af velfærdsemner som fx sundhed, børnepasning, ældrepleje og uddannelse (fx Green-Pedersen, 2011).

Udviklingen i Socialdemokratiets ikke-økonomiske gruppebaserede appeller viser altså, at partiet – i modsætning til, hvad nogle forskere har hævdet gælder socialdemokratiske partier (Przeworski, 1985) – altid fundet det væsentligt at appellere til brede, inkluderende grupper såsom ”befolkningen” eller ”alle”. Samtidigt tyder det ikke på, at de klassebaserede appeller med tiden er blevet erstattet med en mobilisering af andre velkendte skillelinjer på baggrund af fx geografi, køn eller religion. I stedet har Socialdemokratiet i stigende grad rettet sine appeller mod, hvad man kunne kalde velfærdsgrupper, som over de senere årtier er blevet mere politiserede i Danmark.

Konklusion

En række studier har peget på, at de socialdemokratiske partiets mobiliseringsstrategier har spillet en afgørende rolle i klassepolitikens udvikling. Denne artikel har anlagt et gruppeperspektiv på demobiliseringen og har på baggrund af en ny indholdsanalyse af partiprogrammer analyseret Socialdemokratiets gruppebaserede appeller fra 1961 til 2004.

Resultaterne viser grundlæggende, at arbejderklassen, ligesom økonomiske grupper i det hele taget, mellem 1961 og 2004 er blevet væsentligt nedtonet i Socialdemokratiets partiprogrammer. Den største forandring ligger i, at ikke-økonomiske grupper som fx børn, ældre og syge er mål for en markant stigende andel af partiets appeller, mens økonomiske grupper fylder væsentligt mindre. Det viser sig også, at det særligt er arbejdere, lønmodtagere og andre traditionelle kernegrupper som pensionister eller folk med lav indkomst, der er blevet nedtonet i Socialdemokratiets gruppebaserede appeller, mens virksomheder og flere middelklasseprofessioner – arbejderklassens historiske modsætninger – har været relativt stabile målgrupper. Tilmed er Socialdemokratiet blevet mere tilbøjeligt til at associere sig med virksomhederne, hvor partiet tidligere også

ofte tog afstand fra dem. Det tyder samlet på, at Socialdemokratiet i lyset af en skrumpende arbejderklasse og forandrede vælgerprioriteter har justeret sin gruppebaserede mobiliseringsstrategi i retning af at blive et catch-all parti med en bredt funderet vælgerbase (Przeworski og Sprague, 1986; Kitschelt, 1994).

Disse fund er vigtige skridt på vejen mod et gruppeperspektiv på klassepolitikens demobilisering. Men de repræsenterer også kun et første skridt. Det næste bør være at undersøge, om de socialdemokratiske partiers nedtoning af deres klasseimage faktisk betinger klassebaseret stemmeadfærd, som vi skulle forvente. Danmark eller andre lande, som afviger fra den policy-baserede forklaringsmodel, vil være velegnede cases for sådanne undersøgelser.

Et andet spørgsmål er, om socialdemokratiske partier i andre lande har justeret deres gruppebaserede mobiliseringsstrategi på samme måde som Socialdemokratiet i Danmark. Det er der grund til at tro, fordi de socialdemokratiske partier i Vesteuropa har stået over for de samme vælgerforandringer. Eksempelvis finder Thau (2017) og Evans og Tilley (2017) tilsvarende resultater i Storbritannien. Omvendt adskiller Danmark sig også fra andre lande. I en velfærdsstat som Danmark er det måske særligt oplagt, at det socialdemokratiske parti skulle nedtone sit klasseimage, fordi institutionerne har udjævnet klaseskellene i højere grad end det er tilfældet udenfor Skandinavien.

Et sidste spørgsmål, der rejser sig er, hvilken rolle andre politiske partier spiller. Artiklen har fokuseret på Socialdemokratiet, fordi de socialdemokratiske partier tilskrives den centrale rolle i litteraturen. Men både i forhold til de socialdemokratiske partiers strategi, og i forhold til de forventede effekter på klassebaseret stemmeadfærd, spiller andre partier sandsynligvis også en rolle. Et klassisk argument er eksempelvis, at borgerlige partier kan underminere arbejderklassens opbakning til socialdemokratiske partier ved at politisere andre gruppeidentiteter end de klassebaserede (Lipset, 1981). Således rejser artiklens gruppeperspektiv en række spørgsmål som kommende forskning med fordel kunne tage op for at skærpe vores forståelse af klassepolitikens demobilisering og politisk udvikling mere generelt.

Supplerende materiale

Supplerende materiale til artiklen findes på www.politica.dk

Noter

1. Socialdemokratiet har vedtaget i alt seks principprogrammer udgivet i årene 1876, 1913, 1961, 1977, 1992, 2004. Arbejdsprogrammerne er udkommet oftere med i alt 21 udgivelser fra 1888 til 2000. Jeg har udvalgt de seks analyserede parti-programmer med det formål, at have en tilstrækkelig, men også jævn, fordeling

af tidnedslag henover over den teoretisk relevante periode fra 1960'erne frem til 2000'erne.

2. Det ændrer ikke noget ved analysen resultater, at inkludere de appeller, hvor Socialdemokratiet enten dissocieres med en gruppe (N=62), eller hvor forbindelsen mellem parti og gruppe ikke kunne fastslås eller er neutral (N=156).
3. Uddannelsesniveau inddrages også nogle gange som kriterie for individers klasseposition (se fx Harrits, 2014). Skelner man mellem økonomiske og ikke-økonomiske grupper passer uddannelsesgrupper dog umiddelbart bedst i sidstnævnte. Selvom uddannelse er en vigtig årsag til et individs beskæftigelse, indkomst eller formue, så betegner uddannelse ikke i sig selv en økonomisk position. Det gør dog ingen forskel for analysens resultater, hvorvidt appellerne rettet mod uddannelsesgrupper kategoriseres som økonomiske eller ikke-økonomiske, fordi der er meget få af sådanne appeller.

Litteratur

- Achen, Christopher og Larry Bartels (2016). *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Andersen, Jørgen Goul og Ole Borre (2003). *Politisk forandring. Værdipolitik og nye skillelinjer ved folketingsvalget 2001*. Aarhus: Systime.
- Bartolini, Stefan og Peter Mair (1990). *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stability of European Electorates, 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Best, Robin (2011). The declining electoral relevance of traditional cleavage groups. *European Political Science Review* 3: 279-300.
- Brooks, Clem, Paul Nieuwbeerta og Jeff Manza (2006). Cleavage-based voting behavior in cross-national perspective: Evidence from six postwar democracies. *Social Science Research* 35: 88-128.
- Budge, Ian, Hans-Dieter Klingemann, Andrea Volkens, Judith Bara og Eric Tanenbaum (2001). *Mapping Policy Preferences. Estimates for Parties, Electors, and Governments 1945-1998*. Oxford: Oxford University Press.
- Budge, Ian og Farlie, Dennis (1983). Party competition: selective emphasis or direct confrontation? An alternative view with data, pp. 267-305 i Hans Daalder og Peter Mair (red.), *Western European Party Systems. Continuity & Change*. Beverly Hills: Sage.
- Butler, David og Donald Stokes (1969). *Political Change in Britain. The Evolution of Electoral Choice*. London: Palgrave Macmillan.
- Campbell, Angus, Philip Converse, Warren Miller og Donald Stokes (1960). *The American Voter*. New York: Wiley.

- Conover, Pamela (1988). The role of social groups in political thinking. *British Journal of Political Science* 18 (1): 51-76.
- Converse, Phillip (1964). The nature of belief systems in mass publics, pp. 206-261 i David Apter (red.), *Ideology and Discontent*. New York: The Free Press.
- Crouch, Colin (2008). Change in European societies since the 1970s. *West European Politics* 31 (1-2): 1-14.
- Dalton, Russel (2014). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*, 6. udg. Chatnam, NJ: Chatnam House.
- Dalton, Russel og Martin Wattenberg (1993). The not so simple act of voting, pp. 193-218 i Ada Finifter (red.), *Political Science: The State of the Discipline II*. American Political Science Association.
- Elff, Martin (2009). Social divisions, party positions and electoral behaviour. *Electoral Studies* 28: 297-308.
- Evans, Geoffrey (2000). The continued significance of class voting. *Annual Review of Political Science* 3: 401-417.
- Evans, Geoffrey og Nan Dirk de Graaf (2013). *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Geoffrey og James Tilley (2012). How parties shape class politics: Explaining the decline of the class basis of party support. *British Journal of Political Science* 42 (1): 137-161.
- Evans, Geoffrey og James Tilley (2017). *The New Politics of Class in Britain: The Political Exclusion of the Working Class*. Oxford: Oxford University Press
- Franklin, Mark, Thomas Mackie og Henry Valen (1992). *Electoral Change. Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Western Countries*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Green-Pedersen, Christoffer (2006). Long-term changes in Danish party politics: The rise and importance of issue competition. *Scandinavian Political Studies* 29 (3): 219-235.
- Green-Pedersen, Christoffer (2011). *Partier i nye tider: Den politiske dagsorden i Danmark*. Aarhus: Aarhus Universitetsforlag.
- Hansen, Martin Ejnar (2008). Back to the archives? A critique of the Danish part of the manifesto dataset. *Scandinavian Political Studies* 31 (2): 201-216.
- Harrits, Gitte Sommer (2014). *Klasse. En introduktion*. København: Hans Reitzels Forlag.
- Heath, Oliver (2015). Policy representation, social representation and class voting in Britain. *British Journal of Political Science* 45 (1): 173-193.
- Helbling, Marc og Anke Tresch (2011). Measuring party positions and issue salience from media coverage: Discussing and cross-validating new indicators. *Electoral Studies* 30 (1): 174-183.
- Hjort, Frederik (2017). Emneejerskab - hvilke partier ejer hvilke emner?, pp. 193-205 i Kasper Møller Hansen og Rune Stubager (red.), *Oprør fra udkanten*. København: Jurist- og Økonomiforbundets Forlag.
- Hobolt, Sara (2013). Enduring divisions and new dimensions, pp. 185-204 i Geoffrey Evans og Nan Dirk de Graaf (red.), *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Hout, Michael (2008). How class works: objective and subjective aspects of class since the 1970s, pp. 25-64 i Annette Lareau og Dalton Conley (red.), *Social Class. How Does it Work?* New York, NY: Russell Sage Foundation.
- Inglehart, Ronald (1997). *Modernization and Post-modernization: Cultural, Economic, and Political Change in 43 Societies*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kinder, Donald (1998). Communication and opinion. *Annual Review of Political Science* 1: 167-197.
- Kinder, Donald og Cindy Kam (2009). *Us Against Them: Ethnocentric Foundations of American Opinion*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kirchheimer, Otto (1966). The transformation of the Western European party systems, pp. 177-200 i Joseph LaPalombara og Myron Weiner (red.), *Political Parties and Political Development*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kitschelt, Herbert (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knutsen, Oddbjørn (2006). *Class Voting in Western Europe: A Comparative Longitudinal Study*. Oxford: Lexington Books.
- Knutsen, Oddbjørn (2007). The decline of social class?, pp. 457-480 i Russell Dalton og Hans-Dieter Klingemann (red.), *Oxford Handbook of Political Science*. Oxford: Oxford University Press.
- Kosiara-Pedersen, Karina og Lars Bille (2004). Electoral fortunes and responses of the Social Democratic party and Liberal party in Denmark: Ups and downs, pp. 207-233 i Fritz Plasser, Wolfgang Müller og Peter Mair (red.), *Political Parties and Electoral Change: Party Responses to Electoral Markets*. London: Sage.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschieer og Timotheos Frey (2008). *West European Politics in the Age of Globalization*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Krippendorff, Klaus (2004). *Content Analysis: An Introduction to its Methodology*. London: Sage.

- Lipset, Seymour Martin (1981). *Political Man. The Social Bases of Politics*, 2. udg. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Lipset, Seymour Martin og Stein Rokkan (1967). *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspectives*. New York: The Free Press.
- Mair, Peter (2013). *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. London: Verso.
- Miller, Arthur, Christopher Wlezien og Anne Hildreth (1991). A reference group theory of partisan coalitions. *The Journal of Politics* 53 (4): 1134-1149.
- Nelson, Thomas og Donald Kinder (1996). Issue frames and group-centrism in American public opinion. *Journal of Politics* 58: 1055-1078.
- Oskarson, Maria (2005). Social structure and party choice, pp. 84-105 i Jacques Thomassen (red.), *The European Voter. A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Popkin, Samuel (1994). *The Reasoning Voter: Communication and Persuasion in Presidential Campaigns*. Chicago: University of Chicago Press.
- Przeworski, Adam (1985). *Capitalism and Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Przeworski, Adam og John Sprague (1986). *Paper Stones: A History of Electoral Socialism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Sartori, Giovanni (1997). The sociology of parties: A critical review, kap. 11 i Peter Mair (red.), *The West European Party System*. Oxford: Oxford University Press.
- Seawright, Jason og John Gerring (2008). Case selection techniques in case study research: A menu of qualitative and quantitative options. *Political Research Quarterly* 61(2): 294-308.
- Stubager, Rune (2009). Hvem repræsenterer partierne?, pp. 38-43 i Jens Blom-Hansen, Jørgen Elklit (red.), *Perspektiver på politik: Bidrag til samfundsdebatten*. Århus: Systime Academic.
- Stubager, Rune (2013). The changing basis of party competition: Education, authoritarian-libertarian values and voting. *Government and Opposition* 48: 372-397.
- Thau, Mads (2017) Rethinking the group basis of party competition: Evidence from Britain, 1964-2015. Ikke publiceret manuskript.

Erik Vestin och Maria Oskarson

Den svenska klassröstningen på reträtt – Gör ett nytt klassschema någon skillnad?

I ljuset av observationer av klassröstningens minskande styrka har en del forskare föreslagit rekonstruktioner av klassvariabeln på ett sätt som bättre urskiljer postindustriella trender på arbetsmarknaden. En ledande förespråkare för ett sådant synsätt är Daniel Oesch. I denna artikel jämför vi utvecklingen i klassröstningens styrka i Oeschs klassschema med ett mer traditionellt klassschema på de svenska valundersökningarna 1968-2014. Resultaten visar att schemana ger anmärkningsvärt lika resultat, att Oeschs schema inte fungerar påtagligt bättre för nyare politiska partier, och att utvecklingen i fördelningen av positioner på arbetsmarknaden inte gör särskilt stor skillnad för skattningarna av klassröstningens styrka. Vi diskuterar implikationerna av detta.

Att sambandet mellan väljares klassposition och partival har minskat är en vedertagen sanning (Dalton, 2008; Evans och De Graaf, 2013). En reaktion på denna observation har varit att diskutera hur klass mäts, och huruvida de klasskategorier som har använts traditionellt är fullt adekvata för att beskriva socio-ekonomiska skiljelinjer i dagens postindustriella samhälle. Iakttagelser om att även nya partier tycks ha någon form av klassbas (Dolezal, 2010; Rydgren, 2013), får detta att framstå som plausibelt.

I följande undersökning jämför vi hur utvecklingen i klassröstning har utvecklats över tid i Sverige i ett klassschema av äldre typ, och i en nyare variant som har anspråk på att bättre återspegla förhållandena på arbetsmarknaden i ett postindustriellt samhälle, konstruerat av Daniel Oesch (2006). Detta klassschema har sedan det lades fram fått stor uppmärksamhet, och är baserat på idéer som även tagits upp av andra framstående samhällsforskare (Kitschelt, 1994; Kriesi, 1989).

I detta sammanhang är Sverige ett särskilt intressant fall att analysera. Sverige är ett land där klassröstningen historiskt sett varit hög, och fortfarande är hög jämfört med många andra länder, men har samtidigt tydligt gått nedåt de senaste decennierna (Jansen, 2011: 101; Oskarson, 2015). Det är också ett land där de arbetsmarknadstrender som motiverar Oeschs schema – kvinnornas intrång på arbetsmarknaden och expansionen av servicesektorn – har varit som allra starkast. Sverige borde därmed vara ett fall där Oeschs klassschema skulle komma väl till sin rätt. Som vi dock kommer att se i resultatredovisningen är så inte fallet. Undersökningens resultat ställer därmed i fråga hur väl Oeschs

klassschema uppfyller syftet att ge en bättre bild av relationen mellan arbetsmarknad och politik i det postindustriella samhället.

Artikeln inleds med en teoretisk diskussion om klassröstning och de olika klassschemans teoretiska grund. Därefter diskuteras metodologiska överväganden, såsom mått för att jämföra hur väl de olika klassschemana förklarar väljarnas partival. Sedan redovisas resultaten, där det visas att det äldre och det nyare klassschemat tenderar att följa varandra åt över tid, och att om någon skillnad finns så är det snarast att Oesch nyare klassschema gör lite sämre ifrån sig. Avslutningsvis diskuteras vi implikationerna för framtidens forskning om klassröstning.

Klassröstning

Att människors partival samvarierar med deras sociala position är en av de mest grundläggande och väldokumenterade kunskaperna inom forskning om valarbeteende (Rose och Särllvik, 1974), och *the social cleavage model* är fortfarande det grundläggande teoretiska ramverket för studiet av för hur sociala skiljelinjer mobiliseras, institutionaliseras och politiseras genom politiska partier (Bartolini och Mair, 1990; Deegan-Krause, 2007; Oskarson, 2005). Inte minst klassskiljelinjens politisering och mobilisering har under lång tid setts som grundläggande för många partisystem, särskilt i de skandinaviska länderna. I synnerhet i Sverige sågs en stark klassröstning länge som ett utmärkande kännetecken (Oskarson, 2015). Under de senaste decennierna har dock klassröstningen i traditionell betydelse försvagats i Sverige i likhet med i de flesta avancerade demokratier (Oskarson, 2015; Jansen, 2011).

Att klassröstningen försvagats har ibland tolkats som klassbegreppet förlorat i relevans, och att klassposition inte längre har någon betydelse för människors politiska beteende i ett postindustriellt samhälle (Clark och Lipset, 1991). Snarare antas en ökad individualism vara rådande och politiska uppfattningar bero på annat än väljarens sociala eller ekonomiska situation (Dalton, 2008). Dessa teser är dock inte oemotsagda (Evans, 2000; Manza, Hout och Brooks, 1995). Dels finns det forskning som menar att nivåerna på klassröstningen beror på hur partisystemen artikulerar och politiserar klassrelaterade frågor, och att det snarare är i partisystemen än i klasstrukturen som svaret på en försvagad klassröstning finns (Evans och De Graaf, 2013; Evans och Tilley, 2012). Andra har menat att klassröstningen snarare förändras än minskar, och pekar på nya politiska band mellan exempelvis offentliganställda tjänstemän och vänsterpartier (Dunleavy, 1980) eller mellan arbetarklassen och populist-nationalistiska partier (Oskarson och Demker, 2015; Rydgren, 2013; se även globaliseringens roll enligt Kriesi et al., 2006). Sedan finns det också kritik

som fokuserar på hur själva klassröstningsbegreppet definieras och operationaliseras (Kitschelt, 2013; Oesch, 2006). Det är främst de senare synpunkterna vi kommer att ta fasta på här.

Länge definierades klassröstning som skillnaden i stöd till vänsterpartier mellan arbetarklass och medelklass (övriga väljare), under namnet Alford's klassröstningsindex (Alford, 1962). Detta index har kritiserats då det bygger på en onyanserad indelning av klasstrukturen som inte kan fånga upp förändringar i den sociala strukturen. En annan typ av kritik tar fasta på att klassröstning ofta analyseras i relation till två politiska block eller partier även i flerpartisystem. Med enbart en dikotomi mellan vänster och höger är det inte möjligt att relatera klassbaserad röstning till förändringar i partisystemen, med framväxten av nya ideologiska skiljelinjer och nya partier. En tredje typ av kritik är inriktad på att när Alford Index används över tid kan det inte skilja förändringar i klasstrukturen från förändringar i partiernas inbördes styrkeförhållanden. Forskningen under senare decennier har därför arbetat med en mer detaljerad klassindelning, med hela partisystem samt med olika typer av mått att mäta sambanden, och visat på att klassposition i många fall fortfarande är relaterat till röstning (Brooks, Nieuwbeerta och Manza, 2006; Evans, 1999; Knutsen, 2006). Den följande analysen tar fasta på alla tre punkterna. Vi ska testa ett alternativt klassschema, konstruerat för att fånga upp det postindustriella samhällets klasstruktur. Vi kommer att analysera röstning i relation till fyra ideologiska familjer snarare än endast två block, och vi kommer att mäta sambanden med mått som fångar in den totala klassröstningen.

Vi ställer alltså följande frågor.

- Förändras bilden av klassröstningens förändring under de senaste decennierna om vi använder ett nyare klassschema, bättre anpassat för det postindustriella samhället?
- Är ett nyare klassschema bättre på att förklara de nyare partierna på den politiska scenen?
- Beror förändringarna i klassröstning på förändringar i fördelningen av klasspositioner eller på förändringar i fördelningen av rösterna inom klasserna?

Klassscheman

Det mest använda klassschemat för analyser av samband mellan social position och partival eller politiska attityder har under lång tid varit det så kallade EGP-schemat, konstruerat av John Goldthorpe och Robert Erikson (Erikson, Goldthorpe och Portocarero, 1979). Detta bygger på distinktionen mellan företagare och anställda, samt en dimension bland anställda baserad på expertis

och autonomi. Det utgår teoretiskt från att man kan skilja mellan olika yrkesgrupper beroende på vilket kontrakt som präglar relationen till arbetsgivaren, och att detta ger kvalitativa skillnader i villkoren för olika yrkesgrupper. Tjänstemannagrupperna har i huvudsak ett ”servicekontrakt” som innebär att arbetsgivaren är beroende av deras expertkunskaper, och därför är beredda att ge autonomi och goda anställningsvillkor för att kunna behålla tillgången till dessa expertkunskaper. Ett ”arbetarkontrakt”, å andra sidan, återfinns i kontrakt där expertkunskaper spelar en mindre roll, och där arbetsgivaren har bättre möjligheter att övervaka arbetet och mäta dess produktivitet. Arbetsgivaren har därmed inte samma incitament att erbjuda lika goda arbetsvillkor. Naturligtvis har inte alla personer renodlade yrkespositioner, men dessa dimensioner bildar ändå utgångspunkten för schemats kategoriseringar (Erikson och Goldthorpe, 1992; Goldthorpe, 2000).

Inom de svenska valundersökningarna har sedan början av 1970-talet ett liknande klassschema använts, här kallat VU-schemat (Oskarson, 2007; Petersson, 1977). VU-schemat och EGP-schemat är präglade av industrisamhället. Den stora tillväxten av yrken inom exempelvis service- och omsorgsområdet eller inom IT-sektorn klumpas ihop, snarare än urskiljs som separata trender. Man kan därför ifrågasätta om dessa scheman återspeglar de relevanta klassdimensionerna i ett postindustriellt samhälle.

Den schweiziske forskaren Daniel Oesch menar att så inte är fallet. Han presenterade år 2006 ett klassschema som skulle fånga upp det postindustriella samhällets klasstruktur bättre än tidigare scheman (Oesch, 2006) – inte minst i relation till röstning på nya partier såsom ”new left”, hädanefter kallat ”nyare vänster”, och ”populist right”, hädanefter kallat ”populistisk höger” (Oesch, 2008). Oesch menar att lika viktig som den vertikala uppdelningen mellan arbetarklass och medelklass är en horisontell uppdelning mellan sektorer präglade av olika ”arbetslogiker”.¹ En *teknisk* arbetslogik bygger på teknisk expertis och skicklighet, medan den *organisatoriska* arbetslogiken på administrativt ansvar och den *interpersonella* arbetslogiken på direkta möten och att tillgodose andras behov. Om man är verksam inom en interpersonell arbetslogik är det kommunikation och social interaktion som är det centrala vilket förväntas leda till mer libertarianska värden. Människor verksamma i en mer hierarkiskt organiserad teknisk eller administrativ arbetslogik där arbetsobjekten främst är maskiner eller dokument förväntas i stället utveckla mer traditionella eller hierarkiska värden. Sammantaget innebär detta att den socio-kulturella skiljelinjen ställer lågutbildade arbetare med en teknisk arbetslogik mot högutbildade socio-kulturella med en interpersonell arbetslogik mot varandra. Detta återspeglas i röstning på nyare vänster som står för individualistiska och libertari-

anska värden bland högutbildade socio-kulturella, medan lågutbildade inom en teknisk arbetslogik snarare dras mot populistiska högerpartier. I empiriska analyser av klassröstning i en rad europeiska länder med förekomst av partier av nyare vänster- och populistisk höger-typ har detta mönster fått stöd (Oesch, 2013, 2008; Oesch och Rennwald, 2010; se även Oskarson, 2010).

Ett rimligt sätt att gå vidare i denna diskussion vore att jämföra hur väl olika klasscheman predicerar partival. Än så länge tycks dock finnas få studier som gör detta. När det gäller Oesch's schema finns preliminära resultat från Knutsen och Langsæther (2016) som visar att med en fyrdelad partivariabel blir skillnaderna mellan EGP och Oesch inte är särskilt stora i data från European Values Survey 2008. Güveli, Need och De Graaf (2007) jämför originalversionen av EGP med en modifierad version och delar upp löntagarna med mer kvalificerade, höga lönade arbeten (”Service Class”) i teknokrater och socio-kulturella specialister - en indelning som påminner om Oesch's (se Güveli, De Graaf och Need 2007: 143 för fler referenser kring detta). De finner att det modifierade schemat förklarar nederländska väljares politiska orientering bättre än originalet. Denna skillnad beror på att de socio-kulturella specialisterna är mer benägna att rösta på vänsterpartier.

Güveli m.fl. finner alltså stöd för tanken att modifiera EGP, och Knutsen och Langsæthers resultat sätter ett frågetecken för tanken att mer genomgripande förändringar skulle ändra bilden. Ingen av dem studerar dock hur prediktionskraften i klasschemana utvecklas över tid. Vi menar att en bedömning av huruvida vi bör revidera våra klasscheman bör grundas just i sådana observationer. Om det nu är utvecklingen mot ett postindustriellt samhälle som ligger bakom de traditionella klasschemans otillräcklighet, borde vi kunna se att klassröstningen avtar över tid i de gamla klasschemana, medan den ökar i de nyare, eller åtminstone håller ställningarna. Därtill borde vi kunna se att Oesch's schema är bättre på att förklara de partier som växt fram längs de nya skiljelinjerna. För det tredje är det relevant att jämföra hur mycket av utvecklingen inom respektive schema som beror på att klasserna har förändrat sitt röstningsmönster, och hur mycket som beror på att klassernas relativa storlek har förändrats. Vår förväntan här är att i de gamla schemats klasser ska de mer politiskt enhetliga klasserna ha blivit mindre, och i de nya schemats ska de mer enhetliga klasserna ha blivit större.

Klasschemanas kategorier

Innan vi går vidare till undersökningens konkreta material och metod ska vi presentera kategorierna i VU:s respektive Oesch's klassschema.

VU-schemat har följande innehåll. Industrierbetare och Övriga arbetare är anställda med arbetarkontrakt. Dessa är de grupper som EGP kallar "Workers". Dock överensstämmer de två kategorierna inte helt med den underindelning som görs i EGP (se jämförelsen med ESeC i Oskarson, 2007: 19). De olika nivåerna av tjänstemän ska beskriva grupper som i stigande grad har mer av en servicerelation till sina arbetsgivare. Lägre tjänstemän befinner sig på gränsen mellan det som i EGP:s schema kallas "Routine non-manual employees" och lägre professionella. Tjänstemän i mellanställning eller högre ställning motsvarar dock tämligen väl lägre och högre professionella i EGP. Slutligen skiljer VU, till skillnad från EGP, mellan Småföretagare och Jordbrukare som olika former av egenanställda. De större företagen förs till högre tjänstemännen, baserat på antagandet att de ofta formellt sett är anställda i de företag de leder och att de rekryteras inom denna grupp.

Oesch's fulla klasschema innehåller 17 kategorier, vilket i praktiken är för många att hantera i en statistisk analys med urval av VU:s storlek. Dessutom ger så många kategorier en inbyggd fördel till Oesch's schema som vi betraktar som oskälig. Därför använder vi den förenkling med åtta kategorier som Oesch själv använt vid flera tillfällen (Oesch, 2013, 2008). Varje arbetslogik har varsin kategori för professioner och varsin kategori för arbetare: Tekniska professioner, Socio-kulturella professioner, samt Styrnings- eller Chefsprofessioner, respektive Produktionsarbetare, Servicearbetare, samt Kontorsarbetare. Därtill förs ledare för större företag och egenföretagare inom professionerna, och småföretagare i yrken som inte är professioner till varsin egen kategori. Skillnaden mellan å ena sidan ledare för större företag och professioner, och å andra sidan arbetare och småföretagare, fångar dimensionen marknadsstyrka, som ligger nära den dimension som uttrycks i EGP och andra mer traditionella klasscheman.

I del 2 och 3 i det kompletterande materialet finns tabeller över hur respondenterna fördelas i respektive klassschema, samt hur klassificeringarna förhåller sig till varandra (figur S3:1-2 respektive S2:1).

Metod

Vår studie använder sig av de svenska valundersökningarna från åren 1968-2014. Dessa undersökningar utgörs av ett slumpmässigt urval av den svenska väljarkåren i varje val.

Analyserna baseras dels på en kodning av respondentens yrke, som tillsammans med uppgifter om huruvida personen driver företag tjänar som grund för indelning i de båda klasschemana, dels på en fråga om vilket parti respondenten röstat på.

Yrkesvariabeln är konstruerad efter ett yrkeskodschema som funnits i valundersökningarna sedan 1968 (VU-yrke). Omkodningen av detta till ett klassschema skedde enligt Petersson (1977). Omkodningen till Oesch's schema skedde via en omkodning av denna yrkeskod först till *Standard för svensk yrkesklassificering* (SSYK) (Oskarson, 2007) som därefter omkodades till den internationella yrkeskodsstandarden ISCO, vilken slutligen användes som indelningsgrund för Oesch's schema. Därtill användes också en fråga om subjektiv yrkesgruppstillhörighet för att utröna om personen är företagare, samt vilken storlek detta företag har (mer eller mindre än tio anställda). Uppgifter om antal anställda fanns bara från 1982 och framåt. För perioden innan dess har indelningen baserats på en bedömning av den typiska omfattningen av ett företag inom den branschen.

Vad gäller omkodningens pålitlighet ligger SSYK och ISCO så nära varandra att det steget är närmast trivialt. Steget från VU-yrke innehåller dock en del osäkerheter huruvida yrkestitlarna verkligen motsvarar varandra. Framförallt har Oesch baserat sitt klassschema på den fyrsiffriga ISCO-koden, medan VU:s yrkeskoder bara kan översättas till den tresiffriga. I de fall där det finns tvetydigheter har vi valt att föra aktuell tresiffrig kod till den av Oesch kategorier som inkluderar flest av de fyrsiffriga koderna. Se del 1 av det kompletterande materialet för validering av denna procedur.

När det gäller partivalsvariabeln har vi slagit samman de partier som varit betydande i de svenska valen under undersökningsperioden till fyra kategorier: äldre vänster och äldre höger, samt nyare vänster och populistisk höger. Till äldre vänster och höger räknar vi Socialdemokraterna, respektive Centerpartiet, Liberalerna, Kristdemokraterna och Moderaterna. Till nyare vänster och populistisk höger räknar vi Vänsterpartiet, Miljöpartiet (från 1982) och Feministiskt initiativ (från 2010), respektive Ny demokrati (1991-1994) och Sverigedemokraterna (från 2010). Dessa klassificeringar är till större delen okontroversiella, men två av dem förtjänar en kortare kommentar. Vänsterpartiet har en längre historia som äldre vänster, men torde idag vara att betrakta som nyvänster, med en mer frihetlig inriktning och jämställdhet och miljö högt upp på dagordningen. Vi menar att klassificeringen som nyare vänster är rimlig för hela undersökningsperioden. 1968 hade partiet inlett sin förändring i frihetlig riktning med namnbyte och avståndstagande från Sovjetunionens invasion av Tjeckoslovakien (Holmberg, 1982). Kristdemokraterna har i sin tur en kortare historia än många av de partier som vanligen klassas som äldre höger. Partiet grundades 1964 som en reaktion på modernitetsfenomen som sexuell frigörelse och sekularisering (Johansson, 1985). Partiet har dock inord-

nat sig väl bland de äldre högerpartierna, och saknar det fokus på skattesänkningar och invandringsfrågor som populistisk höger brukar förknippas med.

I vår analys använder vi flera olika mått på klassröstningens styrka. För den första frågan om klasschemans allmänna förmåga att förklara väljarnas partival följer vi Knutsen och Langsæther (2016), som använder Cramér's V och Nagelkerkes R^2 i en multinomial regression. Cramér's V är en summering av avvikelserna från en helt igenom proportionell fördelning av fallen i en kors-tabell, som sedan standardiserats till ett värde mellan 0 och 1, där 0 är en helt jämn spridning, och 1 är där samtliga fall som hör till en kategori för den ena variabeln har hamnat i samma kategori för den andra variabeln (dvs. i detta fall om alla i varje klass röstar på samma parti). Nagelkerkes R^2 baseras på en jämförelse mellan hur mycket klassvariabeln förbättrar prediktionen av partivalet hos en individ, jämfört med om vi bara hade haft information om hur partivalet är fördelat i hela urvalet, standardiserat till ett värde mellan 0 och 1. 0 betyder att modellen inte förbättrar prediktionen alls, och 1 att modellen predicerar samtliga fall korrekt.² Vi använder även Alford Index, dvs. skillnaden mellan i hur hög grad arbetarklassen röstar på vänsterpartier och i hur hög grad övriga väljare gör det (Alford, 1962). I det sammanhanget definierar vi arbetarklassen som bestående av Industriarbetare och Övriga arbetare i VU, och i Oesch's schema som Produktionsarbetare, Servicearbetare och Kontorsarbetare. Alford Index kräver också en dikotom partivariabel. Vi har i det fallet slagit samman de två vänsterkategorierna och de två högerkategorierna med varandra.

För frågan om effekten av klassposition för röstning på olika partier använder vi kappa-indexet (Hout, Brooks och Manza, 1995). Vi beräknar det genom skatta en logistisk regressionsmodell med dikotom beroende variabel (om man röstar på ett visst parti eller inte) och samtliga klasskategorier som dummyvariabler. Kappaindexet utgörs sedan av standardavvikelsen för regressionskoefficienterna i denna modell.

Slutligen använder vi, för den tredje frågan, Romain Lachats lambda-index (Lachat, 2007). Där kappa-indexet är känsligt för extremvärden som kan uppstå när klasserna och partierna är mycket små, tar lambda-indexet hänsyn till detta genom att vikta för partiets andel av rösterna och klassens andel av väljarkåren, så att större partier och klasser får större vikt. Lambdaindexet ger också möjligheten att hålla klassernas storlek konstant över tid, vilket sedan kan jämföras med den faktiska utvecklingen. Därmed kan vi få en uppfattning om hur mycket av förändringen som beror på förändringar i klassernas storlek, och hur mycket som beror på att klasserna har förändrat sitt röstningsmönster. Vi redovisar här både den absoluta och den relativa varianten av indexet, där

den första är baserad på röstandelar, och den andra på log-oddskvoterna från en multinomial logistisk regression.

Samtliga mått har beräknats med utjämning (*smoothing*) så att skattningen för varje val är beräknade på valet, samt föregående och nästkommande valundersökning. På så vis slipper vi kraftiga upp- och nedgångar som egentligen beror på tillfälligheter i urvalet (se fotnot 3). Detta förfarande gör att skattningarna blir mindre tillförlitliga för enskilda år, men den generella tendensen och utvecklingen över tid blir mer tillförlitliga. Versioner av dessa grafer utan utjämning finns att beskåda i del 3 av det kompletterande materialet (figur S3:3 och S3:4).

Resultat – Klass och röstning i Sverige

I tabell 1 ger vi en överblicksbild över hur sambandet har förändrats från förr till nu, genom att visa hur människor i olika positioner röstade i riksdagsvalen 2014 och 1968, utifrån båda schemana.

Tabell 1 visar att det fortfarande år 2014 finns många förhållandevis tydliga skillnader mellan olika klassers partival. Till exempel varierar stödet för Socialdemokraterna mellan 18 och 46 procentenheter i olika grupper (Jordbrukare är för få för att kunna analyseras) och för Moderaterna mellan 16 och 34 procentenheter om vi använder VU:s klassschema. Med Oesch's klassschema varierar stödet för Socialdemokraterna från 12 till 43 procentenheter mellan olika klasspositioner och för Moderaterna från 16 till 38 procentenheter. Samtidigt är det också tydligt att mycket har förändrats sedan 1968. I VU har stödet för S bland Industriarbetare sjunkit från 76 till 46 procent, och en liknande sänkning finns bland Produktionsarbetare i Oesch's schema (från 68 till 39). Hos M kan man i sin tur se stora ökningar i dessa grupper.

För en överblick av hur utvecklingen sett ut över tid, se del 3 i det kompletterande materialet.

Resultat – Utvecklingen i klassröstningens styrka

I följande avsnitt visar vi hur de båda klasschemanas förmåga att förklara partivalet har utvecklat sig över åren. Vi börjar med de enklaste måtten för den totala utvecklingen, för att sedan övergå till att titta på hur väl de olika klasschemana förklarar olika partier. Slutligen tittar vi på lambda-indexet som hjälper oss att urskilja närmare vilken typ av förändringar det är vi ser.

Den övergripande styrkan i klassröstningen

Enligt teoriavsnittet ovan borde vi förvänta oss att VU-schemat skulle visa på ett starkare samband under första delen av undersökningsperioden, men att

Tabell 1: Klassposition och partival i Sverige 2014 och 1968 utifrån Valundersökningarnas och Oeschs klasschema

Valundersökningarna	V		S		MP		C		L		M		KD		SD		FI		Övr		Total	Klassens andel	
	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68		-14	-68
Industriarbetare	9	5	46	76	1	-	4	8	0	7	16	3	2	1	21	-	1	-	0	0	100	8,8	22,5
Övriga arbetare	4	2	43	65	4	-	5	14	2	10	18	6	3	2	19	-	1	-	1	1	100	19,6	31,1
Lägre tjänstemän	5	3	44	43	5	-	7	9	2	22	17	14	5	1	14	-	1	-	1	9	100	13,9	11,1
Tjänstemän i mellanst	9	4	29	36	8	-	7	15	9	19	20	21	6	1	9	-	4	-	0	5	100	25,1	15,4
Högre tjänstemän och	5	3	18	21	13	-	7	13	11	27	32	30	6	2	4	-	4	-	1	5	100	22,7	7,8
Småföretagare	4	0	18	27	6	-	7	23	7	26	30	22	5	2	17	-	5	-	1	0	100	8,6	6
Jordbrukare	5	1	0	6	10	-	27	55	11	11	25	22	6	1	17	-	0	-	0	3	100	1,3	6,1
Total	6	3	31	50	7	-	7	15	6	15	22	12	5	1	12	-	3	-	1	3	100	100	100

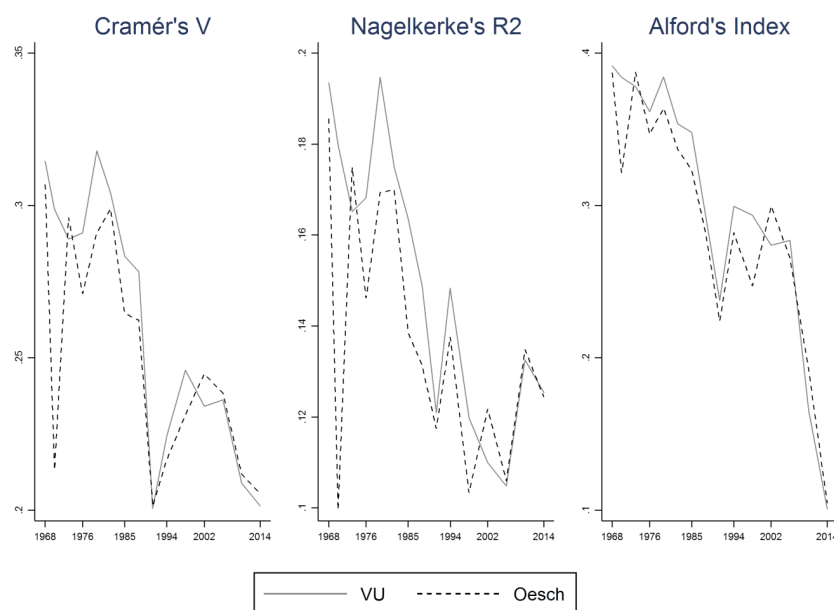
Oesch	V		S		MP		C		L		M		KD		SD		FI		Övr		Total		
	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68	-14	-68		-14	-68
Företagare /självst. prof.	0	0	12	25	3	-	7	22	13	22	38	26	4	3	16	-	5	-	3	2	100	3,9	8,3
Tekniska professioner	5	6	20	42	7	-	9	11	10	24	34	13	6	1	5	-	3	-	2	3	100	9,5	5,2
Styrningsprofessioner	7	1	23	33	8	-	8	12	9	24	30	24	5	1	6	-	4	-	1	6	100	17,8	6,2
Socio-kult. prof.	9	3	24	21	16	-	8	14	10	21	15	31	8	2	4	-	6	-	0	8	100	16,8	7,2
Småföretagare	6	1	22	7	8	-	11	55	5	12	24	21	5	1	19	-	1	-	0	3	100	4,5	6,2
Produktionsarbetare	6	4	39	68	2	-	4	13	2	7	21	5	4	1	20	-	0	-	1	1	100	17,4	34,8
Kontorsarbetare	6	3	43	47	5	-	5	10	3	23	20	12	4	1	11	-	2	-	1	4	100	9,9	10
Servicearbetare	5	2	42	62	5	-	6	12	2	12	15	9	3	2	19	-	3	-	1	2	100	20,4	22,1
Total	6	3	31	51	7	-	7	16	6	14	22	13	5	1	12	-	3	-	1	3	100	100	100

Kommentarer: Källa: De svenska valundersökningarna 1968 och 2014. Strecken (-) anger att partiet inte existerade 1968. V = Vänsterpartiet. S = Socialdemokraterna, MP = Miljöpartiet, C = Centerpartiet, L = Liberalerna (tidigare Folkpartiet), M = Moderaterna, KD = Kristdemokraterna, SD = Sverigedemokraterna, FI = Feministiskt initiativ.

det skulle avta efter hand. Oesch's schema, å andra sidan, skulle växa sig starkare och möjligen rentav passera VU-schemat mot slutet av perioden.

I figur 1 kan vi dock se att dessa förväntningar till större delen kommer på skam. Samtliga mått på den övergripande styrkan i klassröstningen visar på en nedåtgående trend för VU-schemat, men inget av dem visar någon tilltagande styrka för Oesch. Istället följer båda schemana varandra åt i en parallell nedgång, åtminstone från 1979 och framåt. Visserligen ligger Oesch's schema mestadels något lägre i början, men något motsvarande övertag under de senare åren får det inte. Det slående intrycket är istället hur väl de olika schemana följs åt. Ett första resultat är alltså att även om VU:s förklaringskraft minskar så har det knappast blivit helt irrelevant. Än mer anmärkningsvärt är dock att Oesch's schema inte stärks över tid, eller ens upprätthåller den.

Figur 1: Utveckling i klassröstningens styrka med respektive klassschema 1968-2014

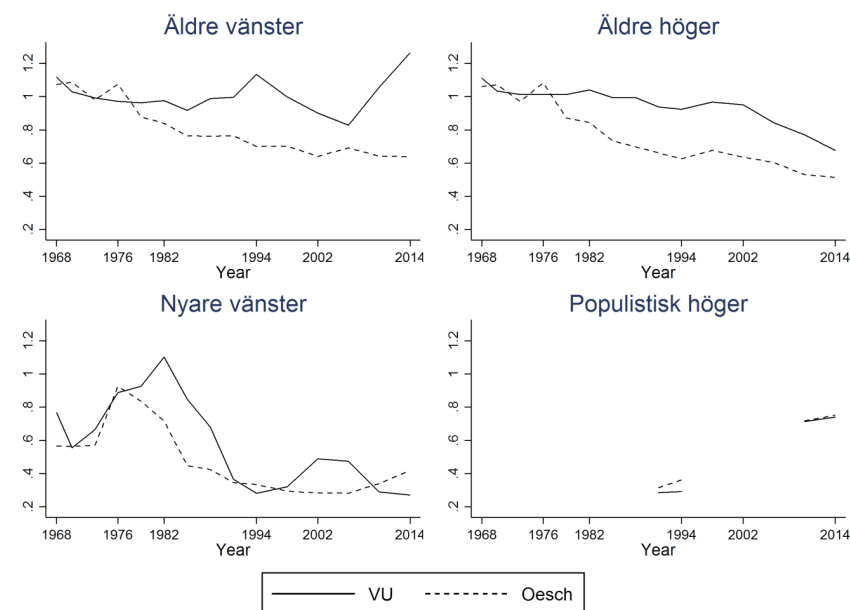

Källa: De svenska valundersökningarna. Värdena är utjämnade och beräknade med vikter (se metodavsnitt). Cramér's V är ej viktat efter valresultatet då Stata inte tycks tillåta viktning vid skattning av detta mått.

Utvecklingen i klassröstningens styrka för olika partier

Varför uppfylls då inte förväntan? En förklaring skulle kunna vara att de äldre partierna fortfarande dominerar den svenska politiken så till den grad att den hierarkiska dimensionen fortfarande är den som är starkast i både VU och Oesch. Om så var fallet skulle vi förvänta oss betydande skillnader i hur väl de olika klasschemana förklarar olika partier, dvs. att VU förklarar de gamla partierna bättre, och Oesch får högre värden för de nya. Därför visar vi i figur 2 kappa-index för VU och Oesch för de fyra olika partityperna var för sig över tid.

Figur 2: Kappa-index för samband mellan klassposition och partival för de fyra partityperna 1968-2014

Källa: De svenska valundersökningarna. Värdena är utjämnade och beräknade med vikter (se metodavsnitt).

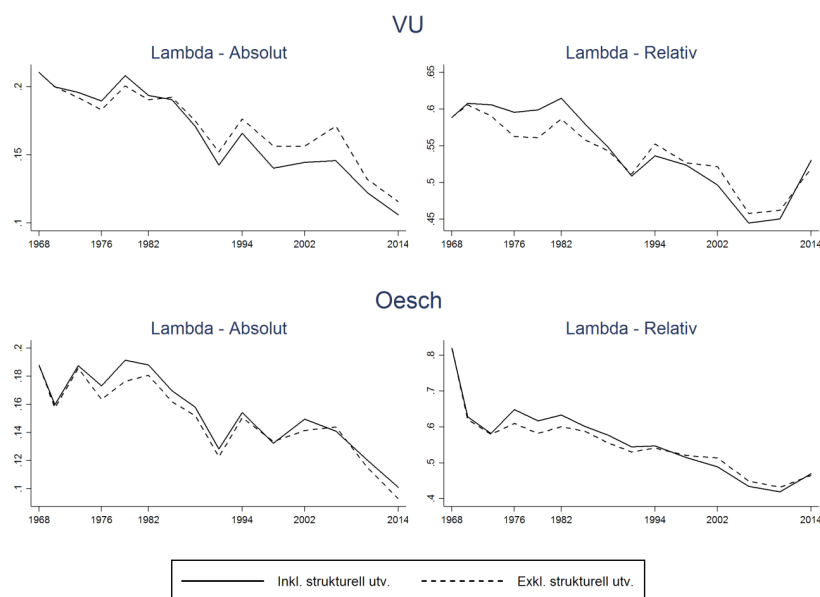
Även här kommer dock förväntningarna på skam. Visserligen infrias förväntan att VU för det mesta överträffar Oesch för de gamla partierna.³ Även när det gäller den nyare vänstern är dock VU för det mesta bättre än Oesch. Bara när det gäller populistisk höger tenderar kappa-indexet att vara högre för Oesch's schema, med mycket liten marginal.

Tanken att Oesch's begränsade förklaringsvärde beror på att de äldre partierna fortsätter att dominera den svenska politiken håller alltså inte. Det enda som möjligen skulle kunna förändra den samlade bilden vore en mycket kraftig uppgång för den populistiska högern (som dock redan i valet 2014 hade ca 13 procent av rösterna).

Klassröstningens utveckling och den strukturella utvecklingen

En utgångspunkt för konstruktionen av nya klassschema har varit tanken de gamla schemana blir obsoleta att i takt med den strukturella utvecklingen, dvs. att fördelningen i gruppernas storlek förändras. De enhetligt socialistiska industriarbetarna blir allt färre, och den mer heterogena tjänstemannagruppen allt större, vilket i sig bidrar till att sänka styrkan i klassröstningen. Lachats lambdaindex kan här hjälpa oss att se hur VU och Oesch fungerar när fördelningen av klasspositioner hålls konstant över tid, vilket visas i figur 3.

Figur 3: Absoluta och relativa lambdaindex för VU och Oesch, med och utan strukturell förändring

Källa: De svenska valundersökningarna. Värdena är utjämnade och beräknade med vikter (se metodavsnitt).

Vår förväntan här var att medan värdena för VU skulle öka när man bortser från den strukturella utvecklingen, så skulle Oesch minska. Annorlunda uttryckt skulle Oesch visa sig mer uthålligt i ljuset av dessa förändringar, då det schemat bättre fångar upp den postindustriella utvecklingen.

Vad graferna i figur 3 visar är dock att inte särskilt mycket förändras när den strukturella utvecklingen hålls konstant. Möjligen finns en svag tendens till att VU blir större för det absoluta lambda-indexet. Det samlade intrycket är dock att de kurvor som inkluderar respektive exkluderar den strukturella utvecklingen följs åt. Med andra ord handlar nedgången i klassröstning främst om att röstningsmönstren förändras *inom* klasserna, både för VU och för Oesch.

Inte heller i detta sista test framstår alltså Oesch som ett påtagligt bättre alternativ för framtiden. Förändringarna följer varandra i VU och Oesch, och det finns inga tecken på att det senare skulle avta i lägre takt än det förra.

Slutsatser

Sammantaget får den empiriska analysen de flesta av våra teoretiska förväntningar att komma på skam. Klassröstningens styrka sjunker över tid i båda schemana. Oesch förklarar inte nya partier bättre. Inte heller ser vi tecken på att Oesch i framtiden kommer att bli bättre än VU-schemat. Detta är i linje med de preliminära resultaten hos Knutsen och Langsæther (2016). I det stora hela ser det ut som att hoppet om att Oesch's schema skulle kunna återupprätta klassröstningens styrka i det postindustriella samhället inte infrias.

Samtidigt säger inte prediktionskraft allt om hur social position och politisk orientering hänger samman. Det kan finnas relevanta mönster för vissa grupper, medan de saknas för andra. Ett mönster framkommer med hjälp av Oesch's schema är de socio-kulturella professionellas starka stöd för den nyare vänstern (se figur S2:2 i det kompletterande materialet). Det är också sedan tidigare visat att Sverigedemokraterna har sitt starkaste stöd bland produktionsarbetare (Oskarson och Demker, 2015). Samtidigt har andra studier pekat på att det kanske inte är arbetslogiker som förklarar detta samband, utan snarare utbildningsnivå (Bengtsson, Berglund och Oskarson, 2013; Stubager, 2009).

Men som sagt, klassröstningen i Sverige försvagas oavsett vilket av dessa sätt att klassificera klasspositioner som används. Vilka skäl vi har att tro att dessa slutsatser är giltiga för andra länder? Som vi nämnde inledningsvis är flera av de trender som motiverar Oesch's schema starka i Sverige. Sverige borde alltså vara ett enkelt fall för Oesch's klassschema, och inte ens det har det klarat. En möjlig invändning är att de skillnader mellan VU:s schema och EGP-schemat, som är det som Oesch egentligen distanserar sig från teoretiskt, skulle kunna ha stor betydelse. De likheter som påvisats mellan VU:s schema och EGP (Os-

karson, 2007) gör dock att vi har svårt att se hur så skulle kunna vara fallet. Vår slutsats är att även om nyare klassscheman av Oesch's typ är användbara för vissa syften, så bör bredare påståenden om att äldre klassscheman skulle ha blivit irrelevanta, eller att den nya postindustriella eran i någon mening skulle "kräva" scheman av Oesch's typ, betraktas med viss skepsis.

På denna slutsats kan forskningen om klass och partival reagera på två sätt. Å ena sidan kan man försöka gå vidare och pröva nya sätt att konstruera och testa nya klassscheman för att se om vi kan hitta någon annan lösning som fungerar bättre. Till exempel borde analyser liknande denna göras för att jämföra Ayse Güvelis modifiering av EGP-schemat (Güveli, 2007). Analysen här pekar mot att ett sådant enklare tillägg av en kategori för socio-kulturella professioner vore gott och väl för att analysera de nyare väljartrenderna. Å andra sidan kan klassforskningen acceptera sambandet mellan klassposition och partival är på nedgång, och koncentrera sig på att förklara varför detta sker. Här finns flera nyare intressanta spår som förtjänar att utvecklas. Nyligen har Christopher Achen och Larry Bartels (2016) lyft fram de identitetsaspekterna på väljarbeteendet, vilket skulle kunna appliceras oftare även på klassaspekterna av politik. Som nämnts har också flera artiklar från senare tid argumenterat för att de politiska partiernas positioner och agendastrategier har en roll i detta (Evans och De Graaf, 2013; Rennwald och Evans, 2014). Argumenten och beläggen för detta kan utvecklas ytterligare, särskilt med avseende på Oesch's schema.

Kompletterande material

Kompletterande material (Supplement) till artikeln återfinns på www.political.dk.

Noter

1. Även om Oesch (2006) lanserar en delvis ny typologi för att gruppera yrken till klasser uppfattar vi det som att hans ärende inte är att revidera definitionen av klass. Hans text innehåller ingen sådan diskussion. Istället motiverar han sin indelning med att den bättre åskådliggör vissa arbetsmarknadstrender och hur dessa påverkar skillnader i arbetsvillkor, institutionellt skydd och livschanser.
2. Detta innebär att Nagelkerkes R^2 (och andra pseudo- R^2 -mått för logistiska regressionsmodeller) i teorin är ett problematiskt mått på klassröstningens styrka, då ju skevare fördelningen i den beroende variabeln är, desto svårare är det för en modell att förbättra grundprediktionen. I praktiken följer dock Nagelkerkes R^2 andra indikatorer tämligen väl (se figur 1).
3. De höga värdena för Oesch på äldre vänster och äldre höger under de tidiga åren (ca 1968-1976) drivs av att dennes kategori "Småföretagare" röstade ytterst ensi-

digt på den äldre högern under dessa år. Att små, enskilda kategorier på detta sätt kan få mycket stort genomslag i kappaindexet är ett fenomen som Lachat (2007: 12) diskuterar mer ingående. Problemet har även påtalats av måttets ursprungliga konstruktörer (Hout, Brooks och Manza, 1995: 813).

Litteratur

- Achen, Christopher och Larry Bartels (2016). *Democracy for Realists: Why Elections Do Not Produce Responsive Government*. Princeton: Princeton University Press.
- Alford, Robert (1962). Living research: A suggested index of the association of social class and voting. *Public Opinion Quarterly* 26 (3): 417-425.
- Bartolini, Stefano och Peter Mair (1990). *Identity, Competition and Electoral Availability: The Stabilisation of European Electorates 1885-1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bengtsson, Mattias, Tomas Berglund och Maria Oskarson (2013). Class and ideological orientations revisited: An exploration of class-based mechanisms. *The British Journal of Sociology* 64 (4): 691-716.
- Brooks, Clem, Paul Nieuwbeerta och Jeff Manza (2006). Cleavage-based voting behavior in cross-national perspective: Evidence from six postwar democracies. *Social Science Research* 35 (1): 88-128.
- Clark, Terry Nichols och Seymour M. Lipset (1991). Are social classes dying? *International Sociology* 6 (4): 397-410.
- Dalton, Russell J. (2008). *Citizen Politics: Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington, DC: CQ Press.
- Deegan-Krause, Kevin (2007). New dimensions of political cleavage, s. 538-556 i Russell J. Dalton och Hans-Dieter Klingemann (red.), *Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Dolezal, Martin (2010). Exploring the stabilization of a political force: The social and attitudinal basis of green parties in the age of globalization. *West European Politics* 33 (3): 534-552.
- Dunleavy, Patrick (1980). The political implications of sectoral cleavages and the growth of state employment: Part 1, the analysis of production cleavages. *Political Studies* 28 (3): 364-383.
- Erikson, Robert och John Goldthorpe (1992). *The Constant Flux: A Study of Class Mobility in Industrial Societies*. Oxford: Clarendon Press.
- Erikson, Robert, John Goldthorpe och Lucienne Portocarero (1979). Intergenerational class mobility in three Western European societies: England, France and Sweden. *The British Journal of Sociology* 30 (4): 415-441.
- Evans, Geoffrey (1999). *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press.

- Evans, Geoffrey (2000). The continued significance of class voting. *Annual Review of Political Science* 3 (1): 401-417.
- Evans, Geoffrey och Nan Dirk De Graaf (2013). *Political Choice Matters: Explaining the Strength of Class and Religious Cleavages in Cross-National Perspective*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Geoffrey och James Tilley (2012). How parties shape class politics: Explaining the decline of the class basis of party support. *British Journal of Political Science* 42 (1): 137-161.
- Goldthorpe, John (2000). Social class and the differentiation of employment contracts, s. 206-229 i *On Sociology: Numbers, Narratives and the Integration of Research and Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Güveli, Ayse (2007). *New Social Classes Within the Service Class in the Netherlands and Britain: Adjusting the EGP Class Schema for the Technocrats and the Social and Cultural Specialists*. Nijmegen: UB Nijmegen.
- Güveli, Ayse, Ariana Need och Nan Dirk De Graaf (2007). The rise of "new" social classes within the service class in the Netherlands: Political orientation of social and cultural specialists and technocrats between 1970 and 2003. *Acta Sociologica* 50 (2): 129-146.
- Holmberg, Håkan (1982). *Folkmakt, folkfront, folkdemokrati: de svenska kommunisterna och demokratifrågan 1943-1977*. Studia historica Upsaliensia. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hout, Michael, Clem Brooks och Jeff Manza (1995). The democratic class struggle in the United States, 1948-1992. *American Sociological Review* 60 (6): 805-828.
- Jansen, Giedo (2011). *Social Cleavages and Political Choices: Large-scale Comparisons of Social Class, Religion and Voting Behavior in Western Democracies*. Nijmegen: ICS Dissertation, Radboud Universiteit.
- Johansson, Göran V. (1985). *Kristen demokrati på svenska: studier om KDS tillkomst och utveckling 1964-1982*. Bibliotheca historica Lundensis. Malmö: LiberFörlag/Gleerup.
- Kitschelt, Herbert (1994). *The Transformation of European Social Democracy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kitschelt, Herbert (2013). Social class and the radical right: conceptualizing political preference formation and partisan choice, s. 224-251 i Jens Rydgren (red.), *Class Politics and the Radical Right*. London: Routledge.
- Knutsen, Oddbjørn (2006). *Class Voting in Western Europe: A Comparative Longitudinal Study*. Lanham: Lexington Books.
- Knutsen, Oddbjørn och Peter Egge Langsæther (2016). Class voting in Western Europe: Do various class schemas make a difference? Manuskript presenterat vid 24th World Congress of the International Political Science Association, Poznan.
- Kriesi, Hanspeter (1989). New social movements and the new class in the Netherlands. *American Journal of Sociology* 94 (5): 1078-1116.
- Kriesi, Hanspeter, Edgar Grande, Romain Lachat, Martin Dolezal, Simon Bornschieer och Timotheos Frey (2006). Globalization and the transformation of the national political space: Six European countries compared. *European Journal of Political Research* 45 (6): 921-956.
- Lachat, Romain (2007). Measuring cleavage strength. Opublicerat manuskript. <http://romain-lachat.ch/papers/cleavages.pdf>.
- Manza, Jeff, Michael Hout och Clem Brooks (1995). Class voting in capitalist democracies since World War II: Dealignment, realignment, or trendless fluctuation? *Annual Review of Sociology* 21 (1): 137-162.
- Oesch, Daniel (2006). *Redrawing the Class Map: Stratification and Institutions in Britain, Germany, Sweden and Switzerland*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Oesch, Daniel (2008). The changing shape of class voting. *European Societies* 10 (3): 329-355.
- Oesch, Daniel (2013). The class basis of the cleavage between the New Left och the radical right: An analysis for Austria, Denmark, Norway och Switzerland, s. 31-51 i Jens Rydgren (red.), *Class Politics and the Radical Right*. London: Routledge.
- Oesch, Daniel och Line Rennwald (2010). The class basis of Switzerland's cleavage between the new left and the populist right. *Swiss Political Science Review* 16 (3): 343-371.
- Oskarson, Maria (2005). Social structure and party choice, s. 84-105 i Jacques Thomassen (red.), *The European Voter: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Oskarson, Maria (2007). *Att koda klass - Valundersökningarnas klassschema jämfört med European Socio-economic Classification (ESeC)*. Rapport. Göteborg: SOM-institutet.
- Oskarson, Maria (2010). Klass och partisympati, s. 197-208 i Maria Oskarson, Mats Bengtsson och Tomas Berglund (red.), *En fråga om klass? - Levnadsförhållanden, livsstil, politik*. Malmö: Liber.
- Oskarson, Maria (2015). The neverending story of class voting in Sweden, s. 246-259 i Jon Pierre (red.), *The Oxford Handbook of Swedish Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Oskarson, Maria och Marie Demker (2015). Room for realignment: The working-class sympathy for Sweden Democrats. *Government and Opposition* 50 (4): 629-651.
- Petersson, Olof (1977). *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: LiberFörlag/Allmänna förlaget.
- Rennwald, Line och Geoffrey Evans (2014). When supply creates demand: social democratic party strategies and the evolution of class voting. *West European Politics* 37 (5): 1108-1135.

- Rose, Richard och Bo Särllvik (1974). *Electoral Behavior: A Comparative Handbook*. London: Collier Macmillan.
- Rydgren, Jens (2013). *Class Politics and the Radical Right*. London: Routledge.
- Stubager, Rune (2009). Education-based group identity and consciousness in the authoritarian-libertarian value conflict. *European Journal of Political Research* 48 (2): 204-233.

Abstracts

Rune Stubager

Danes' class consciousness 1954 and 2015: *Plus ça change, plus c'est la même chose*

In recent years, the perception that citizens in Western countries like Denmark no longer see class differences in society – indeed that the concept of class has become irrelevant – has spread among researchers and the general public alike. On the basis of theories of class consciousness and the Danish National Election Study 2015, the article shows that this view is false. On the contrary, three out of four respondents in a Danish survey from 2014/15 see society as class divided and a considerable share espouses other elements of class consciousness. Furthermore – and in spite of profound societal changes in the intervening period – results from 2014/15 are, by and large, at the level of responses in a similar survey conducted in 1954.

Gitte Sommer Harrits and Helene Helboe Pedersen

"They are all over the place". An explorative investigation of the relationship between perceived positions of social classes and political parties

The impact of social class in modern societies is still contested. Research in voter behavior has demonstrated a declining importance of class on voting, but sociological studies demonstrate that class is still important for lifestyle. One potential reason for this ambiguous role of social class is that people's understanding of classes and class relations does not fit well with their understanding of modern party competition. Based on analyses of focus group discussions, this article explores how people relate their understanding of social classes in Danish society and their understanding of political parties. The analysis confirms that people still consider the Danish society as being divided into classes, but that they can only reluctantly and with difficulty place the political parties within a landscape of social classes.

Jens Peter Frølund Thomsen

The attitudes of the economic elite toward social redistribution: the role of self-interest and solidarity

Traditional class theories underestimate the ability of welfare institutions to foster support for social redistribution among the economic elite. Analyses show that the economic elite is more opposed to social redistribution than ordinary

employees who have no authority in the social division of labor. However, the relationship between economic elite position and attitudes toward social redistribution is relatively weak. Nor is the economic elite instinctively opposed to the political views of the working class – or instinctively in favor of the views of the upper class. The economic elite is both aware of its own interests and supportive of underprivileged groups in society. Finally, the analyses show that personal income mediates the relationship between economic elite position and attitudes toward social redistribution. The empirical analyses are performed on a (postal) class survey fielded in 2015 ($n = 1,032$).

Mads Thau

Demobilization of class politics in Denmark: the Social Democrats' group-based appeals 1961-2004

Working-class support for social democratic parties has declined in Denmark and Western Europe generally. What role have social democratic parties played in the class demobilization? While existing work has considered policy positions, this article focuses instead on the group-based appeals of the Social Democrats. Based on content analysis of six party programs between 1964 and 2015, I find that class appeals have largely been replaced by appeals targeting non-economic groups. Also, the appeals that do concern class-related groups increasingly target businesses at the expense of traditional constituencies like workers, tenants and pensioners. Results imply that party strategy matters for the decline of class politics but also suggest that scholars should adopt a group perspective in future work.

Erik Vestin och Maria Oskarson

Swedish class voting in decline: Does a new class schema make a difference?

In the light of observations of the decline in class voting, some scholars have suggested that the class variable should be reconstructed in a way that makes post-industrial labor market trends more visible. A leading proponent of this view is Daniel Oesch. In this article we compare the development in class voting according to his class schema compared to a more traditional one, in the Swedish National Election Studies 1968-2014. The results show that the schemas give remarkably similar results, that Oesch's schema is not markedly better at predicting voting for newer political parties, and that the development in the distribution of positions in the labor market does not make a big difference for the strength of class voting. We discuss the implications of these findings.

Om forfatterne

Gitte Sommer Harrits, lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Hendes forskning fokuserer på sociale klasser og kategorier såvel som på velfærdsprofessionelle og mødet mellem stat og borgere. Har tidligere udgivet blandt andet bogen *Klasse. En Introduktion* på Hans Reitzels Forlag og har publiceret artikler i en række tidsskrifter, fx *British Journal of Sociology*, *Sociological Review*, *Public Management Review*, *Professions and Professionalism* og *Journal of Mixed Methods Research*. E-mail: gitte@ps.au.dk

Maria Oskarson, professor i statsvetenskap, Göteborgs universitet. Hennes forskning handlar om väljarbeteende och opinion, ofta med inriktning på klasstillhörighetens roll. Hennes senaste publikationer handlar om hur consideration set models kan användas för att analysera röstningsbeslut. E-mail: maria.oskarson@pol.gu.se

Helene Helboe Pedersen, lektor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Hendes forskning fokuserer på politisk repræsentation, især betydningen af politiske partier og interesseorganisationer for interessevaretagelse i det politiske system. Har publiceret artikler om dette emne i blandt andet *Party Politics*, *Interest Groups and Advocacy*, *Governance* and *Legislative Studies Quarterly*. E-mail: helene@ps.au.dk

Rune Stubager, ph.d., professor, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Er tidligere leder af den Danske Valgundersøgelse og forsker blandt andet i holdningsdannelse, vælgeradfærd herunder særligt i betydningen af vælgernes sociale baggrund for deres holdninger og adfærd. Er blandt andet medforfatter til bøgerne *Paradoxes of Liberal Democracy*, Princeton University Press (2014) og *Krisevalg. Økonomien og folketingsvalget 2011*, Djøf Forlag (2013). Har desuden publiceret artikler i blandt andet *Political Behavior*, *British Journal of Political Science*, *European Journal of Political Research*, *British Journal of Sociology*, *Electoral Studies*, *Political Psychology*, *West European Politics*, *Political Studies*, *Scandinavian Political Studies*, *Government and Opposition* samt *Politica*. stubager@ps.au.dk

Mads Thau, cand.scient.pol., ph.d.-studerende, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Hans forskningsområder er vælgeradfærd og partikonkurrence i Danmark og andre europæiske lande. Forsker særligt i samspillet mellem politiske partier og vælgere. E-mail: thau@ps.au.dk

Jens Peter Frølund Thomsen, lektor i komparativ politik, Institut for Statskundskab, Aarhus Universitet. Det primære arbejdsområde er majoritetsbefolkningens holdninger til etniske minoriteter, herunder betydningen af intergruppekontakt, ideologi og politisk socialisering. Har udgivet adskillige bøger og senest udgivet artikler i *British Journal of Political Science*, *Social Psychology Quarterly* og *Social Science Quarterly*. E-mail: froelund@ps.au.dk.

Erik Vestin, doktorand i statsvetenskap, Göteborgs universitet. Hans forskningsintressen rör ekonomins och arbetsmarknadens inverkan på politiska attityder och politiskt beteende. Hans kommande avhandling berör olika aspekter av klasstillhörighetens betydelse för partival och politiska attityder. E-mail: erik.vestin@gu.se